

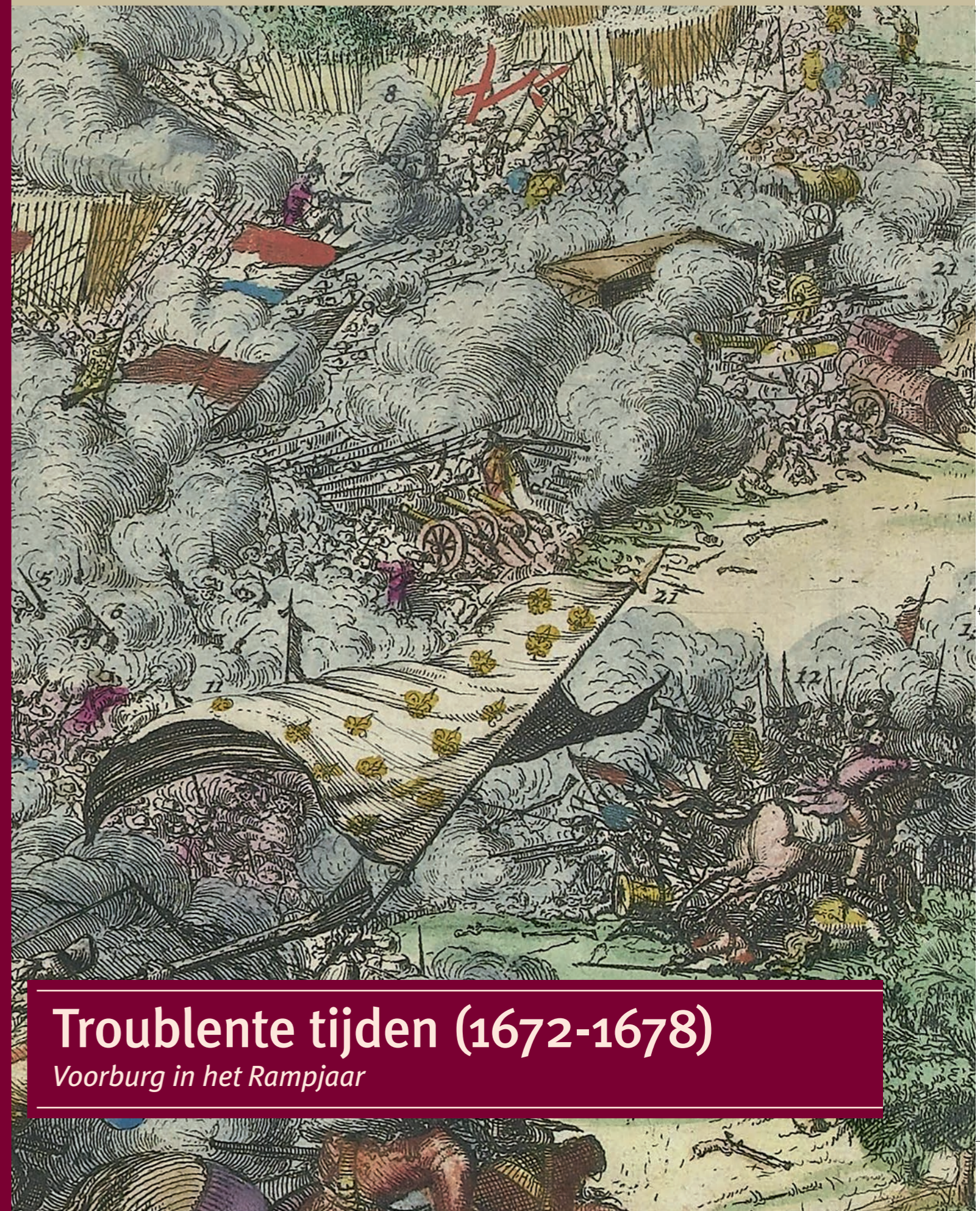


Historisch Voorburg

Jaargang 23

2017

Nummer 1/2



# Troublente tijden (1672-1678)

Voorburg in het Rampjaar



# Troublente tijden (1672-1678)

*Voorburg in het Rampjaar*

Fabian van Boheemen en Ruud Bosscher

# Inhoud

Proloog	4
De Hollandse oorlog (1672-1678)	5
<i>Aanloop naar de oorlog</i>	6
<i>Situatie in de Republiek</i>	7
1672 Rampjaar	9
1673 Tegenstand en afloop	10
1674-1678	11
Voorburg in 1672	13
<i>Bevolking</i>	14
<i>Politieke verhoudingen</i>	20
Te wapen!	22
<i>Oorlog</i>	23
<i>Regiment 'Scheveningen'</i>	24
<i>Michiel du Mortier: koopman, diplomaat en kolonel</i>	25
Van de Vliet naar de IJssel, maar ook weer terug ...	29
<i>De overtocht</i>	30
<i>In Deventer</i>	31
<i>Capitulatie</i>	34
<i>Akkoord over het vertrek van de zeventien regimenten</i>	36
<i>Een dode in Amsterdam</i>	37
Losgeld, twee maanden spanning	39
<i>Haagse bureaucratie</i>	40
<i>De laatste 34 gevangenen bevrijd?</i>	45
<i>'Ontrouwe en rigoreuse bejegeninge vande vijand'</i>	46
<i>Terug naar Den Haag</i>	47
<i>Een redder in de nood: Albert Hansselaer</i>	47
<i>Laatste loodjes</i>	47
<i>Alderliefste</i>	48
Onder water	50
<i>Delfland</i>	51
<i>De Hollandse Waterlinie</i>	52
<i>IJsen en bijten</i>	54
Werken aan de fortificaties	59
<i>Goejanverwellesluis</i>	60
<i>Oudewater, 'een stinckent gat'</i>	60
<i>De Wierickerdijk en de Wierickerschans</i>	63
Gewapende inzet in Uithoorn en Scheveningen	65
<i>Uithoorn: 'een post van importancie'</i>	66
<i>'Ten spoedichsten naer Scheveningen marcheren'</i>	67

<i>Verzet tegen de werkplicht</i>	68
Geld, geld, geld	70
<i>'...dat ik dogh eens aen mijn gelt magh geraecken...'</i>	71
<i>'opdat wij boven alle onse geledene ongemaecten en de moeijten geen schade ende interest comen te lijden'</i>	74
<i>Simon Brant</i>	77
Het Staatse leger eist	79
<i>Levering van hooi: 'de gantsche bouwerije geruineert'</i>	81
<i>Levering van tochtpaarden en legerwagens</i>	85
Bruggen buiten gebruik	87
Vreemd volk	89
<i>Inkwartiering en rondtrekkend tuig</i>	90
<i>Vluchtelingen</i>	93
Belastingdruk	95
Ten dienste deser landen	97
Tot slot	103
Bijlagen	106
Geraadpleegde bronnen	112
Noten	114
Colofon	120

Omslag:  
*Slag bij Seneffe op 11 juli 1674  
tussen de geallieerde Spaanse,  
Staatse en keizerlijke troepen  
enerzijds en de Fransen onder  
de prins van Condé anderzijds.  
Uitsnede uit een ingekleurde ets  
van Jacobus Harrewijn (1660-  
1727) naar een ets van Romeyn  
de Hooghe (1645-1708).  
Collectie Rijksmuseum  
Amsterdam, RP-P-OB-82.424*

# Proloog

Aan Voorburg is het Rampjaar 1672 niet onopgemerkt voorbij gegaan. Het was een jaar van militaire ineenstorting, demoralisering, verlamming van de Nederlandse handel en financiën, sensationele en moorddadige gebeurtenissen, totale verwarring en volkswede, die zich keerde tegen het leger en de regenten. De ondergang van de machtige en bedrijvige Republiek leek nabij. Frankrijk, Engeland en de bisdommen Münster en Keulen verklaarden de Republiek de oorlog en een overmacht aan troepen viel ons land binnen. Europa hield de adem in, want dit kon niet goed aflopen, ondanks dat de Republiek een machtige staat was. De Republiek was in paniek!

Het Rampjaar spreekt na een kleine 350 jaar nog altijd tot de verbeelding: het volk redeloos, de regering radeloos en het land reddeloos. Dat het uiteindelijk goed zou aflopen, was meer toeval dan wijsheid.

Onze belangstelling gaat uit naar het aandeel dat Voorburg gehad heeft in een aantal schermutselingen, ook al zijn de vijandelijke troepen nooit aan de Vliet verschenen. De Fransen waren in december 1672 wel heel dichtbij. Berucht werd de verwoesting van Zwammerdam en Bodegraven en in Den Haag sloeg de paniek toe. De Fransen komen eraan! Het gerucht ging zelfs, dat Voorburg in brand stond.<sup>1</sup> Dat bleek niet waar, maar de schrik zat er goed in.

Al vroeg in 1672 merkte Voorburg dat de vijand naderde. Het veldleger was sinds de Vrede van Münster in 1648 danig verwaarloosd en nu Franse, Keulse en Münsterse troepen aan de oostgrens verschenen, was het alle hens aan dek. In het voorjaar werden ook burgers door de Staten van Holland en West-Friesland opgetrommeld voor de verdediging. Wie een geweer had, gebruikte dat en wie dat niet had, kreeg een piek of een schop. In het bekende *Dorp aan de Vliet*<sup>2</sup> wordt aan deze oorlog kort aandacht besteed. De schrijvers melden, dat kapitein Jacob van Leeuwen, tevens secretaris van Voorburg, met zijn compagnie naar Deventer is gestuurd. Zij zijn daar gevangen genomen en tegen een flink losgeld vrijgelaten. Ook schrijven ze dat Van Leeuwen een drietal brieven heeft verstuurd over zijn belevenissen en vervolgens laten ze het daarbij. Dat biedt ons de gelegenheid hier dieper op

in te gaan en tegelijkertijd een kijkje te nemen in de manier waarop financiële kwesties die met deze losgeldzaak te maken hadden, werden behandeld.

De eerste aanleiding tot het schrijven van dit boek vormt materiaal uit het oudarchief van Voorburg van Jacob van Leeuwen. Het bestaan van dit materiaal was wel bekend, maar het was, voorzover wij weten, nooit volledig getranscribeerd en systematisch geïnventariseerd. Het gaat onder andere om brieven, rekeningen, kladjes, convocaties en verordeningen, voornamelijk uit de periode 1672-1674. Veel stukken dragen een financieel karakter en dat verklaart waarschijnlijk ook waarom Van Leeuwen er een archief van aanlegde. Toen de in Deventer gevangen genomen 'Hollanders' losgekocht moesten worden, speelde hij daarin een hoofdrol. Hij had er eigen geld in gestoken, maar moest voor tal van activiteiten ook geld lenen. Zowel zijn eigen schadeloosstelling als het terugbetalen van het geleende geld ging niet van een leien dakje. Over en weer beklaagde men zich over de afwikkeling, waaraan ook de Staten van Holland te pas moesten komen. Een tweede aanleiding is dat deze oorlog tot nu toe vooral beschreven is uit vanuit het gezichtspunt en het wel en wee van de elite, de machthebbers, regenten, kooplieden, etc. Hoe het de doorsnee burger verging, komt bij gebrek aan directe informatie echter veel minder aan bod.<sup>3</sup> Hoewel de door ons geraadpleegde bronnen ook voornamelijk afkomstig zijn van 'machthebbers', zoals gemeentesecretarissen, ambachtsbewaarders, notarissen, advocaten etc., komt 'de gewone man' daarin wel met regelmaat aan het woord.

## Dankwoord

Bij de totstandkoming van dit boek hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de op- en aanmerkingen van dr. Theo van der Heijden en de redactiecommissie van de Historische Vereniging Voorburg. Onze dank gaat tevens uit naar Idsard Bosman, Michael Mellema en Kalinka Ritter van het Haags Gemeentearchief, dat sinds enige tijd zorg draagt voor de Voorburgse archieven.



# De Hollandse oorlog (1672-1678)

---

Het Rampjaar 1672 was het gevolg van rancune en dadendrang van de Franse koning Lodewijk XIV. Lodewijk streefde naar natuurlijke grenzen, wat bekend staat als de Rijn-Alpen-Pyreneeëndoctrine, maar werd daarbij in het noorden gehinderd door de Spaanse Zuidelijke Nederlanden.

---

*Koning Lodewijk XIV. Olieverf op doek door Hyacinthe Rigaud (1659-1743).  
Collectie Louvre Museum, Parijs*

## Aanloop naar de oorlog<sup>4</sup>

De oplossing werd Lodewijk min of meer in de schoot geworpen toen het vredesverdrag in 1659 tussen Spanje en Frankrijk in 1660 bezegeld werd met een huwelijk tussen Lodewijk en zijn volle nicht, Maria Theresia, de dochter van de Spaanse koning Filips IV. Aangezien Filips IV geen zoon had, bood dat een prachtige kans op het binnenhalen van de Spaanse Nederlanden. Maar Filips IV stak daar een stokje voor. Hij liet Maria Theresia afstand doen van de rechten op de Spaanse Nederlanden, wat ten koste ging van een enorme bruidsschat, die binnen twee jaar aan Frankrijk betaald moest worden. Lodewijk wist dat Spanje het bedrag niet zou kunnen opbrengen, waarna het gebied automatisch aan hem zou toevallen.

Het onverwachte deed zich toch voor. Filips IV verwekte in 1661 nog een zoon, Karel II. Dat was een streep door de Franse rekening. Vier jaar later overleed Filips IV, terwijl nog geen cent van de bruidsschat betaald was en er zat voor Lodewijk niets anders op dan oorlog te voeren om de Spaanse Nederlanden in bezit te krijgen. In 1667 viel hij aan en maakte snelle vorderingen. Om de opmars een halt toe te roepen, smeedde Johan de Witt, de raadpensionaris van Holland en daarmee de belangrijkste politicus van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, in 1668 de Triple Alliantie, een verdrag met Engeland en Zweden. Als gevolg daarvan moest Lodewijk zijn legers terugtrekken.



Lodewijk voelde zich diep beledigd. Hij zag de Republiek als aanstichter van het verdrag en zwoer wraak. Eerst kocht hij in 1670 Karel II van Engeland om, die op zijn beurt de vernedering van de Tweede Engelse zeeoorlog (1665-1667) niet vergeten was, toen de vloot van de Republiek onder bevel van Michiel de Ruyter in Chatham oorlogsschepen had vernietigd of meegenomen. Later wist Lodewijk ook overeenstemming te bereiken met Zweden, waardoor de Triple Alliantie uiteen viel.

Behalve deze verdragen wist Lodewijk ook belangrijke overeenkomsten te sluiten met de Habsburgers. Keizer Leopold I beloofde de Spaanse Nederlanden aan Lodewijk wanneer Karel II van Spanje, die lichamelijk en geestelijk gehandicapt was, (hopelijk snel) zou overlijden. Lodewijk moest dus even geduld hebben. Ook zou de keizer onder twee voorwaarden de andere kant op kijken wanneer Lodewijk de Republiek zou aanvallen. Lodewijk moest van het Duitse rijk afblijven maar ook de Spaanse Nederlanden met rust laten. Nadeel voor Lodewijk was dat hij nu niet via de Spaanse Nederlanden naar de Republiek zou kunnen doorstoten en

Rechtsboven:  
*Koning Charles II (1630-1685)*  
door John Michael Wright  
(1617-1694).  
Collectie National Portrait  
Gallery, Londen

*Filips IV (1605-1665). Olieverf  
op doek door Diego Velasquez  
(1599-1660).*  
Collectie Frick Collection,  
New York

*Carlos II (1661-1700). Olieverf  
op doek door Juan Carreño de  
Miranda (1614-1685).*  
Collectie Gemeentehuis Sevilla





evenmin kon hij de route door het Duitse rijk nemen. Het laatste werd opgelost doordat hij toestemming kreeg van de machthebbers in Keulen, Maximilian Heinrich von Bayern, en Münster, Bernard von Galen, die daar zo hun redenen voor hadden, om via hun grondgebied op te marcheren. Hij kon zijn gang dus gaan en dat liet hij zich geen twee keer zeggen.

## Situatie in de Republiek

Na de vrede van Münster in 1648, het einde van de Tachtigjarige Oorlog, ontstond in de Republiek der Nederlanden onrust, onder andere omdat de provincie Holland het vertikte nog langer op te draaien voor het leeuwendeel van de kosten voor het leger. Dat raakte aan de positie van Willem II, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Gelderland en Groningen en kapitein-generaal van het Staatse leger. Wie was er nou de baas in de Republiek? Willem II trachtte dat in 1650 in zijn voordeel te beslechten door het plegen van een staatsgreep, maar die mislukte. Drie maanden later overleed hij aan de pokken. Zijn zoon Willem III werd acht dagen later geboren. Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om het stadhouderschap onvervuld te laten, omdat die functie 'de Ware Vrijheid' in de weg zou staan. Ware vrijheid betekende dat de macht van de Staten niet langer gedeeld hoefde te worden met de stadhouder maar het betekende ook dat er geen bevelhebber voor het leger meer was. Als er een nodig zou zijn, zou men wel verder zien. Daarmee brak de periode van de Ware Vrijheid (1650-1672) aan waarin het Huis

van Oranje op afstand werd gehouden. Wel zou Willem III op 23-jarige leeftijd kapitein-generaal van het leger kunnen worden, maar besloten werd dat de functies van stadhouder en bevelhebber onverenigbaar waren. De Staten van Holland gingen nog verder en schaften het stadhouderschap in 1667 voor eeuwig af (Eeuwig Edict) om baas te worden in eigen huis.

De oorlogsdreiging zorgde er eind 1671 en begin 1672 voor dat er sterke druk werd uitgeoefend om Willem III al eerder te benoemen tot kapitein-generaal van het leger dan was afgesproken. De Staten-Generaal gingen overstag en de prins werd in februari 1672 benoemd voor de duur van één veldslag. Maar door de ontwikkelingen in de loop van 1672 kregen de prinsgezinden de wind in de zeilen en werd de roep om Willems stadhouderschap luider en luider. Die benoeming kwam niet zonder slag of stoot tot stand, maar werd min of meer afgedwongen door intimiderende demonstraties en oproeren in bijvoorbeeld Rotterdam, Haarlem en andere plaatsen, die



*Keurvorst en aartsbisschop van Keulen, Maximilian Heinrich von Bayern.*

*Bron: Gosmann 1997*

*Aartsbisschop van Münster, Christoph Bernhard von Galen.*

*Bron: Lambert vanden Bos, 1675*

*Prins Willem III. Olieverf op doek door Willem Wissing (1656-1687).*

*Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-1228*



Aanvalsbewegingen van de Franse, Münsterse en Keulse troepen in 1672-1673.  
Bron: Bosatlas van de Geschiedenis van Nederland, 2011





tot doel hadden de vroedschappen onder druk te zetten en het Eeuwig Edict af te zweren. Zelfs de Staten van Holland, die van oudsher staatsgezind waren, gaven op 3 juli toe. 'Eeuwig' had vijf jaar geduurd.

### 1672 Rampjaar

Op 27 maart verklaarde Engeland de oorlog, op 6 april gevolgd door Frankrijk. De voorbereidingen van de Republiek op de oorlog verliepen stroef. Er was enig vertrouwen in de zes forten langs de Rijn, maar Lodewijk trok op en begin juni werden ze alle binnen zes dagen ingenomen. De overmacht was groot. Intussen verraste de Staatse vloot wel een eskader Franse en Engelse schepen in de baai van Solebay, waaruit duidelijk bleek dat de vloot, ondanks ondertal, nog aanzienlijke kracht had en dat een vijandelijke landing op de Hollandse of Zeeuwse kust voorlopig niet zo makkelijk zou verlopen.

Wel weten de Fransen op 12 juni de Rijn over te steken bij Tolhuis, in de buurt van Lobith, waardoor de verdedigingslinie aan de IJssel onhoudbaar werd. Het leidde tot een exodus van de bevolking richting Utrecht en Amsterdam. Breedevoort, Doesburg, Hattem, Harderwijk en Elburg vielen in handen van Münster en Keulen. Zutphen en Deventer werden veroverd door de Münsterensen. Zwolle en Kampen vielen eveneens.



*Lodewijk XIV trekt bij Lobith Nederland binnen. Olieverf op doek door Adam Frans van der Meulen (1632-1690). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-3753*

*Karl Rabenhaupt von Sucha. Olieverf op doek door D. Symons (1631-1703). Collectie Gemeente Groningen*

*Lodewijk XIV arriveert in het kamp tijdens het beleg van Maastricht (juni 1673). Fragment van een schilderij van Adam Frans van der Meulen (1632-1690). Collectie Limburgs Museum inv. nr. L24496*



De volgende grote stad die viel, was Utrecht. Terwijl Willem III nog met de Fransen onderhandelde, besloten de Staten-Generaal Utrecht op te geven. Het enige lichtpuntje was Groningen, dat tegen Bommen Berend, de bisschop van Münster, verdedigd werd door manschappen onder bevel van de Boheemse graaf Carl von Rabenhaupt. De graaf wist de bisschop op afstand te houden, waarna de Münstersen op 28 augustus 1672 de aftocht bliezen, wat bekend staat als het 'Gronings Ontzet', dat nog jaarlijks wordt gevierd.

Om de Franse opmars verder te verhinderen, werd de Hollandse Waterlinie in werking gesteld, het onder water zetten van strategisch belangrijke gebieden om de opmars van de vijand tegen te houden. Dat werkte redelijk, maar toen eind december 1672 het water bevroor, ondernam de hertog van Luxembourg vanuit Woerden een tocht richting Leiden en Den Haag. Net op tijd hielden regen en dooi de opmars tegen, waarna Zwammerdam

en Bodegraven op de terugtocht werden geplunderd en de bevolking op gruwelijke wijze werd uitgemoord.

### 1673 Tegenstand en afloop

Na de aanvankelijke desastreuze verliezen was de vijandelijke opmars tot staan gebracht en begon Lodewijk XIV in Utrecht zijn geduld te verliezen. Zijn troepen raakten in het midden van de Republiek geïsoleerd en dreigden afgesneden te worden van de aanvoerlijnen langs de Rijn. Om die dreiging het hoofd te bieden, belegerden de Fransen Maastricht, dat zij in juni 1673 innamen. Het accent van de oorlog verschoof daarmee naar het zuiden en bedreigde nu de Spaanse Nederlanden.

Dat was niet naar de zin van de Oostenrijkse keizer en van Spanje, wat de Republiek in augustus 1673 de mogelijkheid bood met hen een alliantie aan te gaan. Toen

*Vrede van Nijmegen 1678.  
Fragment van een prent uit  
1679 van Romeyn de Hooghe.  
Collectie Rijksmuseum  
Amsterdam, RP-P-OB-79.444*

Willem III in november bij verrassing ook nog eens de Franse krijgsvoorraden in Bonn veroverde en zo contact legde met Spanje en de keizerlijken, moest Lodewijk XIV zich uit de Republiek terugtrekken. Ook Karel II van Engeland hield het voor gezien. In het noordoosten van de Republiek bleven Von Rabenhaupt en Bernhard von Galen elkaar nog op verschillende plaatsen bestoken, maar de coalitiegenoten van de Republiek grepen in en dwongen Münster en Keulen in april 1674 de oorlogshandelingen te staken.

### 1674-1678

Daarmee was de Hollandse oorlog formeel nog niet ten einde. De fasen die erop volgden, staan bekend als de afleidingsfase (1674-1676) en de slotfase (1676-1678).

In de afleidingsfase moest Lodewijk XIV het zonder Engeland stellen. Zijn hoofddoel bleef het streven naar natuurlijke grenzen en dus de verovering van de Spaanse Nederlanden. Dat bleef een moeilijk streven nu hij in de Elzas belaagd werd door de keizer en Brandenburg/Pruisen, terwijl Willem III vanuit het noorden binnenviel richting Parijs. Willem werd echter tegengehouden in de slag bij Seneffe (augustus 1674), waar ook Voorburgers bij betrokken waren. Om de druk verder te verminderen, zorgde Lodewijk voor twee afleidingsmanoeuvres. Eerst haalde hij Zweden over om het nu onverdedigde Brandenburg binnen te vallen en op te rukken richting Berlijn. De Brandenburgers moesten daarop ijlings de Elzas verlaten om de Zweden tegen te houden. De tweede afleiding vormde de ondersteuning die Lodewijk bood aan de Siciliaanse opstand tegen Spanje. Om Spanje te helpen, stuurde de Republiek admiraal De Ruyter met een zwakke vloot om de verbindingsslijn tussen Frankrijk en Sicilië te verbreken, maar het betekende het einde van De Ruyter. Bij Syracuse werd hij getroffen door een kanonskogel waarbij hij ernstige verwondingen opliep, waarna hij aan wondkoorts overleed. Voor Frankrijk betekende dat een geweldige opsteker. Niettemin bestond in Frankrijk grote achting voor De Ruyter, wat bleek uit de saluutschoten die werden afgevuurd toen het schip met De Ruyters lichaam langs de Franse kust voer. Hoewel Spanje de opstand van Sicilië wist neer te slaan,

was Lodewijk er wel in geslaagd om zowel Spanje als de Republiek bezig te houden.

In de slotfase kregen Frankrijk en bondgenoot Zweden de overhand. Frankrijk rukte op in de Zuidelijke Nederlanden en veroverde Valenciennes en Kamerijk en na een beleg moest Willem III ook Charleroi aan Lodewijk laten. Wel kreeg Lodewijk in deze fase Engeland als tegenstander omdat Karel II nu weer eens een bondgenootschap sloot met de Republiek. Lodewijk wist nog wel Gent te veroveren, maar aangezien iedereen oorlogsmoe raakte, werden vredesbesprekingen in gang gezet die uiteindelijk leidden tot de Vrede van Nijmegen. De strategische winnaar was Lodewijk. Hoewel hij er niet in was geslaagd de natuurlijke grenzen te realiseren, deden de oorlogsinspanningen de Republiek de das om als Europese grootmacht.

In deze allerlaatste periode zien we geen directe betrokkenheid meer van Voorburgers bij oorlogshandelingen, maar de financiële gevolgen waren nog jaren voelbaar.

*Tafereel, ofte een korte vertooningh van ons dierbaer en lang aen-gevochte Vaderlandt. Allegorische voorstelling door een onbekende maker, 1678.*

*Collectie Rijksmuseum  
Amsterdam, RP-P-OB-81.053A*



De Voorburger merkte het voornamelijk door de zware belastingen die geheven werden om de torenhoge schuld van de Republiek in bedwang te houden en Jacob van Leeuwen, de ambachtssecretaris, was nog jaren bezig om het door hem voorgesloten geld terug te krijgen. Maar de Hollandse maagd was opgelucht dat de ellende voorbij was en dat het nu tijd was om 'de tuin' aan te harken en op te sieren.

Myn eer by na verkracht,  
Myn thuin wierd om-gevroet  
De vrijheid en Gods kerck,  
Die lach schier onder d'voet,  
Maer Ghy (o Heer) geeft kracht,  
En sterckt den moedeloose,  
Verciert nu Hollands thuy  
Met lelien en roosen.



# Voorburg in 1672

Het ambacht (of de ambachtsheerlijkheid) Voorburg was in 1615 gekocht door Delft, bekrachtigd bij octrooi van de Staten van Holland en ondertekend door raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt.

*Voorburg met de korenmolen, vanaf de negentiende eeuw bekend als de molen van Baas aan het begin van de huidige Parkweg, de Oude Kerk en de zojuist in 1726 gebouwde Franse kerk.*

*Collectie Koninklijke Bibliotheek, Atlas Schoemaker 1730.*

## Bevolking

Voorburg stond bekend als ‘een der fraaiste dorpen, die men, in eenigen oord, ten platte lande, aantreft.’<sup>5</sup> Ook de dorpsbeschrijver Van Ollefen noemt Voorburg ‘zulk een aangenaam, zulk een bekoorlijk oord, dat het oog zig in deszelfs schoonheid niet kan verzadigen.’<sup>6</sup>

In 1672 werd de grens tussen het ambacht en Veur gevormd door de Zijde of Zijdwinde. De Scheiwetering, nu Schenk, vormde de grens met Den Haag. De scheidslijn met Rijswijk liep vanaf de Schenk naar een punt tussen de hofstede De Binckhorst en de Trekvljet en daarna dwars over de Trekvljet over Cromvljet naar de Geestbrugweg, waarna de grens zich over de Geestbrugweg voortzette naar de Vliet. Aan de zuid-oostkant liep de Vliet. Die kon overgestoken worden via de Wijckerbrug, de Kerkbrug en de Oude en Nieuwe Tolbrug. Langs de Vliet liepen jaagpaden en daar werd druk gebruik van gemaakt voor het vervoer van mensen en producten. Daarvoor diende ook een insteekhaven bij de Kerkbrug, genaamd de Kerckhavensloot, voor het aanmeren van onder andere de trekschuit, die de verbinding verzorgde

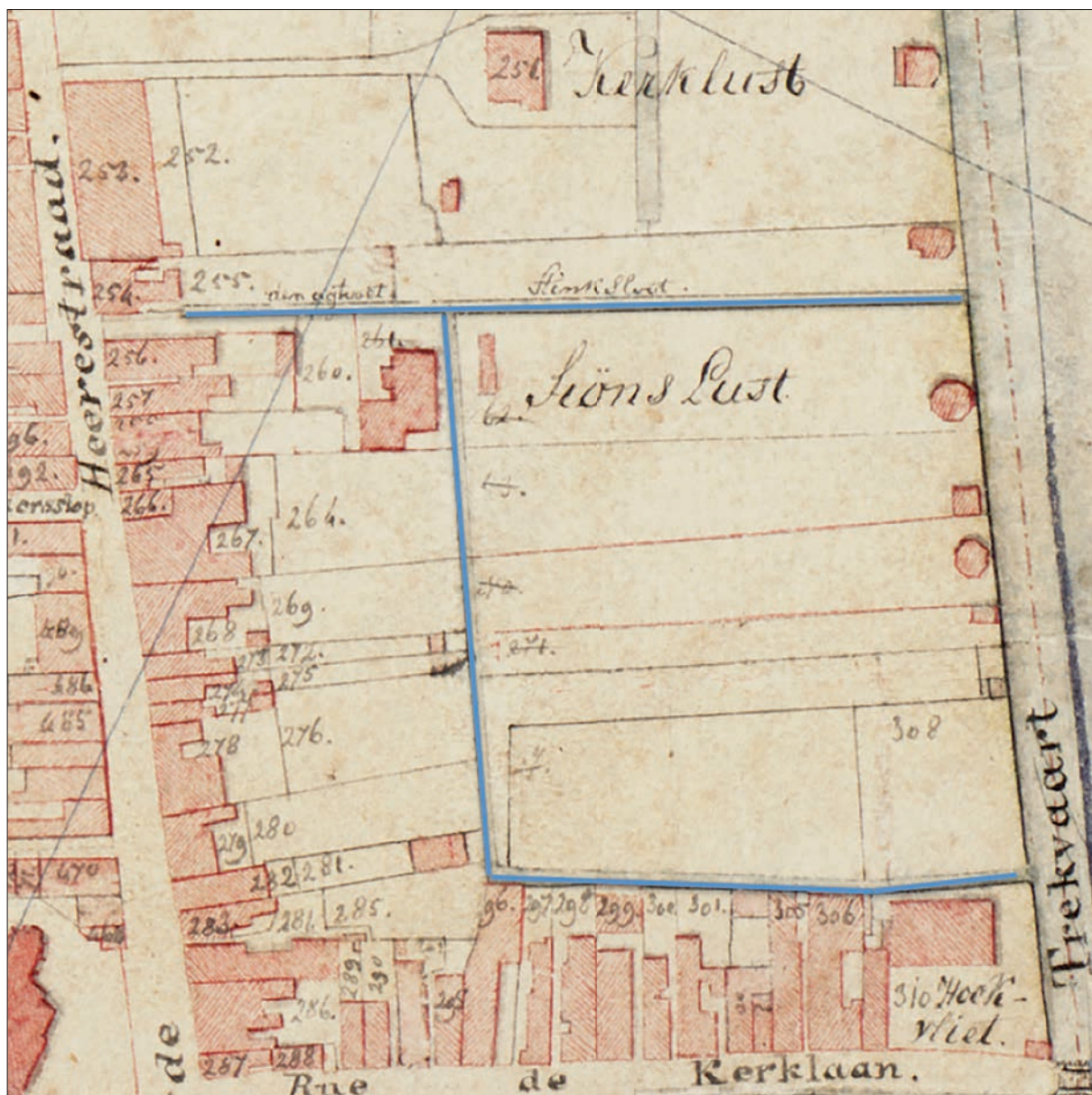
tussen Delft en Leiden. Vanaf de brug is dat gedempte bredere deel nog duidelijk te zien.

Zeker in de zomer was het daar, aan de Vliet, een stuk plezieriger dan in Den Haag waar het veel drukker was en vooral ook meer stonk. In Voorburg was de lucht ongetwijfeld frisser, maar de aanwezigheid van de Stinksloot, waar nu de Raadhuisstraat en de Sionsstraat lopen, mag duidelijk maken, dat die frisheid ook weer niet overdreven moet worden.

Voor wat de hoge of criminele jurisdictie betreft, hoorde het ambacht tot het ambtsgebied van de baljuw van Rijnland. Deze vormde met als rechters fungerende welgeboren mannen de vierschaar van Rijnland, en Voorburg leverde daarvoor vanwege haar aanzienlijk karakter niet één maar twee vertegenwoordigers. Uit het oogpunt van waterstaatszorg viel Voorburg onder het hoogheemraadschap Delfland. *De Swaen*, het huidige *Swaensteijn*, was vergaderplaats van het dorpsbestuur nadat men eerst jaren in herberg *De Buijs* had vergaderd. Schout en schepenen hielden er zitting en de secretaris, Jacob van Leeuwen, had er een eigen kamer.



*De Kerckhavensloot en Kerkstraat. Prentbriefkaart dr. Trenkler Co. Leipzig ± 1905. Collectie Kees van der Leer*



Voor de locatie van de woningen in het dorp worden aanduidingen gebruikt als *int dorp*, *Cleijne Laen*, *Suijtsijde*, *Westsijde*, *Noortsijde*, *Oosteijnde* en *Westeijnde*. De aanduiding *Heerstraet*, of varianten daarop, komen we zelden tegen. Daarvoor zien we doorgaans *int dorp*, tenzij het om transportregisters gaat, waarin koop en

verkoop van huizen met hun belendingen worden aangekend. Dan lezen we wel dat een huis aan de noord- of zuidzijde van de Heerstraet grenst. De algemene aanduiding *Suijtsijde* wordt veelal gereserveerd voor de Kercklaan (Kerkstraat) en *Noortsijde* voor de strook die aan de Broeksloot grenst, maar voor een aantal

Fragment van de kadastrale kaart van 1811-1832 met de Stinksloot. Ook het water van de aftakkingen achterlangs de Heerestraat en de Rue de Kercklaan zal niet veel beter zijn geweest. Dat op de plaats van Hoekvliet (rechtsonder) later een parfumeriefabriek zou verrijzen, is in dat verband wel ironisch te noemen. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Minuutplan Voorburg, Zuid Holland, sectie B, blad 02





*Herenstraat met Swaensteijn  
midden negentiende eeuw.*

*Links de Oude Kerk.*

*Bron: A.W. Kroon,*

*'Tegenwoordige staat van*

*Zuid-Holland'. Amsterdam:*

*J.C. Loman, 1863*

woningen aan de Broeksloot wordt ook *Westeijnde* gebruikt. Dat is niet verwonderlijk omdat die percelen van de Broeksloot (Noortsijde) doorliepen tot aan de Vliet (*Westeijnde*). Voor woningen aan de *Westsijde* of *Westsijde int dorp* treffen we op andere plaatsen ook *Cleijne Laen* aan. Men nam het blijkbaar niet heel erg nauw. *Oosteijnde* en *Westeijnde* lijken voor zich te spreken, namelijk waar we die nu ook nog vinden, maar we komen ook *Oosteijnde int dorp* en *Westeijnde int dorp* tegen, en dan gaat het om de oost- of westzijde van de Herenstraat. Een duizelingwekkende variatie die van onderzoeker en lezer enig geduld vergt.

#### **Inwonertal**

Voor de demografie van Voorburg rond 1672 staat een aantal belastingkohieren ter beschikking. Zo is er het kohier van de 20ste penning. Dit was een belasting over vermogens van 1000 gulden en meer. Daarnaast was er

het Klein Familiegeld. Dat was een nieuwe belasting op alle inkomens, waarvoor in 1674 wel het kohier is aangelegd, maar deze belasting is nooit geheven. De kohieren overlappen elkaar voor een deel en vullen elkaar ook aan. Hoewel er ruim een jaar verschil zit tussen beide lijsten, en geboorten, overlijdens en verhuizingen voor variatie kunnen zorgen, kan op basis van beide kohieren toch wel een redelijk nauwkeurig overzicht samengesteld worden van de Voorburgse bevolking rond 1672.

Het inwoneraantal ligt in januari 1674 op ongeveer 1.400 personen, die bijna 400 huishoudens vormden. Dat betekent niet dat er ook zoveel woningen waren, aangezien meer huishoudens gebruik konden maken van dezelfde woning, zeker wanneer men alleenstaand was. Het verpondingregister van 1632 spreekt van 229 huizen en dat van 1732 van 334 huizen, zodat het aantal in 1672 daar wel ergens tussenin zal liggen. In het inwonerk-

hier van 1674 wordt de samenstelling van het gezin aangegeven inclusief het 'personeel', dat wil zeggen knechten en/of dienstmeisjes. Over de leeftijdsopbouw van de bevolking is niet veel te zeggen. Soms wordt melding gemaakt van 'oude luijden' en bij de kinderen wordt af en toe een leeftijd vermeld, soms de oudste, soms de jongste of beide, maar daar blijft het bij.

We tellen 217 alleenstaanden, al dan niet met kinderen. Het totaal aantal kinderen bedraagt 644. Daarbij dient bedacht te worden dat soms simpelweg 'soon' of 'dochter' aangegeven staat zonder leeftijdsvermelding en er van mondigheid pas sprake was vanaf het 25ste jaar. Ook kan niet met zekerheid gezegd worden hoeveel kinderen in ieder gezin geboren zijn. Overleden kinderen of kinderen die het huis al uit waren, kunnen niet geteld worden. Zo komen we tot 'slechts' 13 huishoudens met meer dan vijf kinderen.

Er zijn 44 éénoudergezinnen met kinderen. Bij alle gezinnen met twee of meer volwassenen kan één van hen een

inwonend familielid (vader of moeder, broer of zus) zijn, maar ook een 'meijt' of 'jongen/knecht.' We nemen op voorhand aan dat die laatsten inderdaad inwonend waren, omdat ze expliciet in de kohieren genoemd worden.

### Beroepen

Welke neringen treffen we aan? Bij 285 van de 383 huishoudens wordt een beroep genoemd, doorgaans van de man. Vanwege de ligging van Voorburg, omgeven door polderland, is het begrijpelijk dat we relatief veel boeren ('bouwmannen') (23) tellen. Vanwege de ligging aan de Vliet ligt het ook voor de hand dat er scheepmakers (4) en veel schippers (30) werkzaam zijn. Binnen die laatste beroepsgroep vinden we soms nog een verbijzondering naar marktschippers (2) en zandschippers (8). De aanwezigheid van meer dan veertig hofsteden en buitenhuizen verklaart ongetwijfeld, waarom er ook zoveel tuinlieden (30) voorkwamen, waarbij soms ook melding wordt gemaakt bij wie ze dat zijn, zoals Karel van de Bussche bij Constantijn Huygens op Hofwijck, Henrick Meijerts bij Cornelis van Lodensteijn op Arents-



*Gezicht op de Herenstraat en Kerkstraat, westzijde. Ets toegeschreven aan Iven Besoet (1710-1769). Collectie Gerard Duijvestein*

Tabel 1. Overzicht van het aantal huishoudens naar volwassenen en kinderen d.d. 20 januari 1674  
(kohier klein familiegeld)

Aantal kinderen per huishouden	Aantal huishoudens naar aantal volwassenen per huishouden					Aantal huishoudens	Aantal personen
	1	2	3	4	5+		
0	69	50	11	5	3	138	237
1	18	39	10	3	0	70	208
2	11	37	5	1	0	54	212
3	7	34	12	1	0	54	277
4	5	22	9	1	0	37	228
5+	3	24	3	0	0	30	234
Aantal huishoudens personen	113 217	206 850	50 258	11 56	3 16	383 1396	1396

burgh, Hendrick Claesz bij Samuel Schas op Blyenburgh en Michiel Arentsz bij François Halewijn, heer van huis De Werve. En verder zien we de beroepen die er voor zorgden dat iedereen gevoed en gekleed werd: bakkers (8), kleermakers (13), een hoedenmaker en veel schoenlappers (14). Eten en drinken kon men bij herbergiers (8), zoals in *De Buijs*, de *Bonte Os*, de *Drie Croonen* of *De Swaen* en mocht men een ongelukje krijgen waarvoor medische hulp noodzakelijk was, dan kon men bij liefst vier chirurgijns terecht, die waarschijnlijk ook als barbier optraden. Opmerkelijk is een behoorlijk aantal linnenwevers (9) die ervoor zorgden dat het vlas uit de henneptuinen verwerkt werd. Ook was er voldoende werk voor wielmakers (2) en smeden (7), zoals in het huis *in Vossenburch* op de hoek van de Herenstraat en het *Wielemakersslop*. Voor de huizen zorgden timmerlieden (10), glazeniers (2) en een schilder, Daniel Tijdeman die eeuwig in verband gebracht zal worden met de nu beroemde en bij hem inwonende Benedictus de Spinoza. Andere beroepen zijn knopenmaker, spijkermaker, vettewariër (een verkoper van olie, vet en kaarsen), stoeldraaiër (meubelmaker), gravenmaker, verkoper van brandewijn en fruit, molenaar (2) en kuiper (2). Het ambachtshuis werd bediend door de secretaris (Jacob van Leeuwen) en de bode (Jan vander Wilde).



Bakker, chirurgijn, kleermaker en doodgraver. Gravures door Johannes en Caspaares Luiken, *Het menselyk bedryf*. Amsterdam, 1694

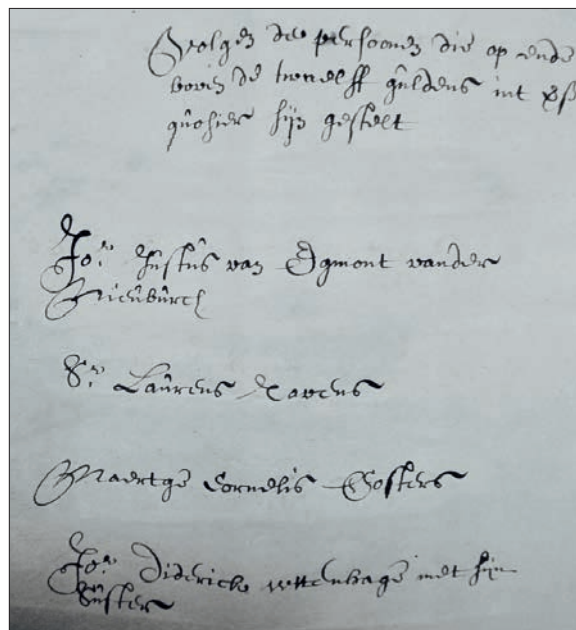
## Vermogen

Toen in 1672 een kohier voor de 200ste penning, de belasting op vermogens van 1.000 gulden of meer werd samengesteld, kwamen daarop vierenzestig namen voor met een vermogen tussen 1.000 en 6.000 gulden, twaalf namen tussen 6.000 en 12.000 gulden en elf namen van huiseigenaren die over meer dan 12.000 gulden beschikten. Tot de laatste groep behoorden Jonkheer Justus van Egmont van der Nieuburch (*Nienburch of Nyenburch*), Laurens Ravens (*Vlietwijck*), Jonkheer Diderick Uttenhage van Myst 'met zijn suster' (*West-Duivesteyn en Opmijst*), Michiel du Mortier (*Zijdervliet*), Hartman de Heijde (*Sionslust*), Johan ten Ham (*Hoekvliet en Vreugd en Rust*), Adriaen Cornelis van Leeuwen (naast *Hofwijck*, later *Welgelegen*), Abraham Leonarts en Johannis Rampius van Swieten (naast *Eynddorp*). De naam van D'heer Francois van Halewijn, heere van *Werve* was doorgestreept. Elders wordt over hem aangetekend: 'met drie kinderen vier dienstboden, sijne residentie tot Utrecht en is wegens deselve provincie gecommiteerde vande generaliteijts rekenkamer.' Het kan dus zijn dat hij geschrapt is, omdat hij al in Utrecht werd aangeslagen. Ook kwam er de naam van één vrouw op voor: Maertge Cornelis Coster, die met haar twee zonen een boerenbedrijf had aan het Oosteinde, in de omgeving van het huidige *Vreugd en Rust*.

Om meer te weten te komen over de financiële armslag van de bewoners, wenden we ons tot een kohier voor een buitengewone belasting dat in juni 1675 is opgesteld, maar nu voor alle ingezetenen, om de kosten te

betalen voor de tocht van Voorburgse mannen naar Uithoorn in 1673, waarover we in een ander hoofdstuk berichten. In dat kohier worden alleen de hoofdbewoners, doorgaans mannen, en het te heffen bedrag genoemd. Uit dit kohier kan enigszins afgeleid worden hoe het vermogen in Voorburg verdeeld was.

Uit dit grove overzicht kan afgeleid worden dat de Noordzijde, ruwweg de strook langs de Broeksloot, die bij de grote percelen ook doorloopt tot aan de Vliet, ge-



Pagina uit het kohier van de 200ste penning van 1672 van de eerste vier personen die op 12.000 gulden (de schrijver vergeet het duizendtal) zijn gesteld: jonkheer Justus van Egmont van den Nieuburch, Laurens Ravens, Maertge Cornelis Coster en jonkheer Diderick Uttenhage met zijn suster.  
Collectie Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief inv.nr. 83-10

Tabel 2. Verdeling van de extra belastingheffing over hoofdbewoners in 1675 naar locatie. Tussen haakjes kolompercentages.

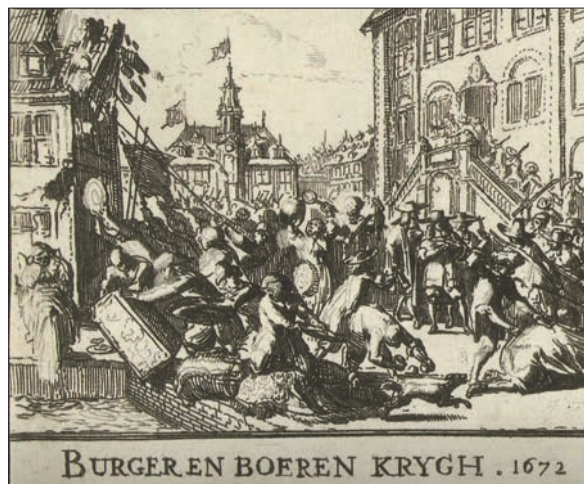
Belasting (gulden)	Dorp	Oosteinde	Westeinde	Noordzijde	Totaal
0-49	67 (47)	28 (47)	27 (49)	16 (18)	138 (40)
50-99	63 (44)	17 (29)	13 (24)	45 (49)	138 (40)
100-199	13 (9)	9 (15)	13 (24)	26 (29)	61 (17)
200+	1 (0)	5 (8)	2 (4)	4 (4)	12 (3)
Totaal	144 (100)	55 (100)	59 (100)	91 (100)	349 (100)

middeld genomen het meest welvarend was. Ongeveer 33% betaalt daar 100 gulden of meer, terwijl we *int dorp* (Herenstraat, Kerklaan en Kleine Laan) in dat segment slechts 9% aantreffen.

## Politieke verhoudingen

Zekerheid hebben we niet over de politieke gezindheid van Voorburg. Door de benoeming in 1672 van Willem III als stadhouder onderging de machtsstructuur in de steden en dorpen van de Republiek nogal wat veranderingen. Aan de roep van de bevolking was gehoor gegeven, maar dat betekende tegelijkertijd, dat men ging afrekenen. Er vonden demonstraties plaats en huizen van onpopulaire en staatsgezinde regenten werden geplunderd.

Dieptepunt is de moord op de gebroeders De Witt op 20 augustus. Om chaos te voorkomen en de massa tevreden te stellen gaven de Staten van Holland Willem III de macht om veranderingen aan te brengen in de stadsraden, om zo de rust te laten terugkeren en zijn machtsbasis te verstevigen. Van de 460 regenten in Holland werden er 130 vervangen. In de Voorburgse archieven zijn geen stukken teruggevonden waaruit ernstige onenigheid tussen staats- en prinsgezinden blijkt. Het zijn met name de archieven die niet bewaard zijn gebleven, die ons zouden kunnen inlichten over eventuele onge-



Detail uit 'Helpt ons Heere want wy vergaen' (titel op object). Klacht over de rampspoed in de Republiek tussen 1672 en 1675.

Ets door Romeyn de Hooghe (1645-1708)

regeldheden.<sup>7</sup> We moeten het dus doen met een paar spaarzame aanwijzingen.

Voorburg herbergde in die jaren een aantal beroemde en beruchte figuren, die politiek gezien duidelijk tot een bepaald kamp behoorden. Zo is daar de Oranjegezinde familie Huygens, van wie Christiaan (1551-1624), zijn zoon Constantijn (1596-1687) en diens zoon Constantijn junior (1628-1697) als secretarissen van Prinsen van Oranje dienden.

De beroemde filosoof Benedictus de Spinoza, die in 1663 in Voorburg in de Kercklaen (Kerkstraat) bij meester-schilder Daniel Harmensz Tijdeman is komen wonen, was weer een uitgesproken republikein. In 1670 verscheen anoniem zijn *Tractatus Theologico Politicus*. In dit werk pleitte hij voor de samenstelling van een regering op grond van verdiensten en niet op grond van erfelijke titels of kerkelijke waardigheden. Er wordt wel beweerd dat Spinoza bevriend was met de staatsgezinde Johan de Witt. Feit is in ieder geval, dat hij direct na de moord op de gebroeders De Witt het traktaat *Ultimi Barbarorum* (Jullie zijn de ergste barbaren) schreef en dat wilde ophangen op de plek waar de moord had plaatsgevonden. Zijn Haagse hospes kon hem hier ternauwernood van weerhouden.

Een overtuigd Orangist was ook Hendrik Verhoeff (rond 1645-1710), die in Voorburg in het buitenhuis *In de Wereldt is veel Gevaer* heeft gewoond. Hij was een Haags-Voorburgs zilversmid en schutter die op 20 augustus 1672 een rol speelde bij de moord op Cornelis en Johan de Witt. Maar in augustus 1672 woonde hij in Den Haag en zal dus geen opiniebepalende rol hebben gespeeld in Voorburg.

De familie Huygens, Spinoza en Verhoeff waren aan Voorburg gelieerd en hadden allemaal een uitgesproken visie op de politiek. Toch ligt het niet voor de hand dat zij een rol in Voorburg hebben gespeeld. Hofwijck werd voornamelijk in de zomer bewoond; de rest van het jaar zat de familie Huygens in Den Haag. En in die zomerperiode waren zowel Constantijn senior als junior vaak op diplomatieke reizen. Christiaan woonde lange periodes in Parijs. Spinoza verhuisde in 1670 naar Den Haag,

waar hij eerst ging wonen aan de Stille Veerkade en later aan de Paviljoensgracht en was dus op het hoogtepunt van de factiestrijd geen Voorburger meer.

Een wat steviger aanwijzing dat Voorburg redelijk Oranjegezind was, kan zijn dat het stadsbestuur (of leden daarvan) in 1672 niet werd vervangen, daar waar in andere steden veel republikeinen uit het bestuur moesten verdwijnen. Zo bekleedde schout Joan van Ophoven dit ambt van 1650 tot en met 1683 en ook de belangrijke positie van gemeentesecretaris was vast in handen van Jacob van Leeuwen (van 1654 tot 1676, als hij wordt opgevolgd door zijn zoon Thomas). De personele invulling van ambachtsbewaarder onderging wel veranderingen, maar daar hoeft men niets achter te zoeken, want die functie rouleerde met grote regelmaat.

De duidelijkste aanwijzing dat Voorburg waarschijnlijk een Oranjegezinde plaats was, komt van de rederijkerskamer *De Jesus-oogen*. Rederijkers waren amateurdichters en voordrachtskunstenaars die zich in zogenaamde kamers organiseerden om zich te bekwamen in het schrijven van toneelstukken, liedjes en gedichten. Hierbij lieten ze zich vooral inspireren door bijbelse en maatschappelijke gebeurtenissen. De actualiteit en de Bijbel worden door deze rederijkers vaak vrijmoedig becommentarieerd en geïnterpreteerd, waardoor ze nogal eens in aanvaring kwamen met kerkelijke en wereldlijke overheden. Hun pennenvruchten geven een redelijk betrouwbaar beeld van de opinies van de ‘man in de straat’.

De kamers organiseerden met regelmaat ontmoetingen in wedstrijdvorm. Op basis van een opgegeven vraag of thema moesten de kamers dan hun vindingrijkheid en belesenheid tonen. De Voorburgse kamer, met als zinspreuk *Niets Voorborgen* [verborgen] voor *Jesus-oogen*, organiseerde op 27, 28 en 29 juli 1676 zelf een wedstrijd *Apolloos Parnas, Vreughdich vertoont by de Kamer van de Jesus Oogen tot Voorburgh*. Er kwamen uiteindelijk dertien kamers bijeen. Een onderdeel van een rederijkerswedstrijd kon een vraag zijn, die de deelnemers ter plekke kregen en die dus een beroep deed op hun parate kennis en improvisatietalenten. De Voorburgse vraag luidde: ‘Wie droeg de lauwerkroon tot lof van Batavie-

ren?’ Uit de antwoorden bleek duidelijk, hoe de politieke vlag er op deze wedstrijd bij hing. Frederik Hendrik werd het vaakst vermeld bij de antwoorden, maar ook Willem van Oranje en het huis van Nassau werden genoemd.<sup>8</sup>

Uit het bovenstaande kunnen we geen harde conclusies trekken, maar wel afleiden dat Voorburg bepaald geen tegenstander moet zijn geweest van de Oranjefactie.

Voorburg, in 1671 nog zulk een aangenaam, zulk een bekoorlijk oord, kreeg in 1672 zijn aandeel in de oorlog, waardoor de rust abrupt werd verstoord.



*Benedictus de Spinoza.*  
*Olieverfschilderij op linnen.*  
*Onbekende maker.*  
*Collectie Herzog August*  
*Bibliothek, Wolfenbüttel*

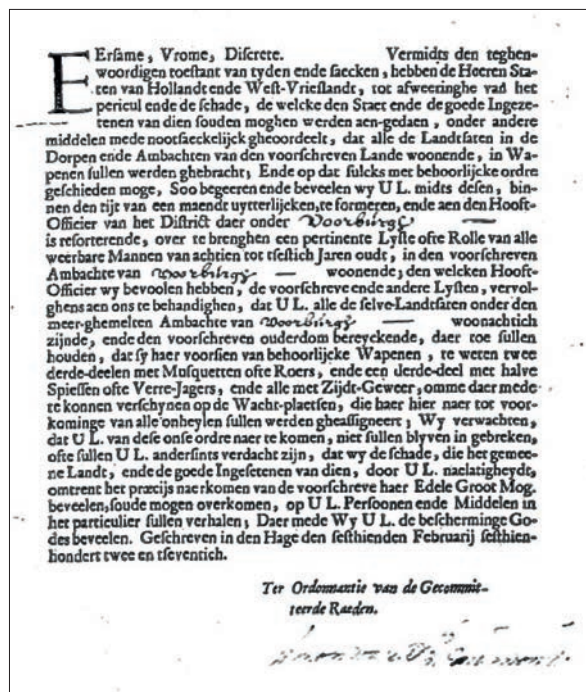
*Apolloos-Parnas. Titelpagina*  
*van de uitgave met de*  
*pennenvruchten van de*  
*Rederijkerswedstrijd te*  
*Voorburg (1676).*  
*Collectie Koninklijke*  
*Bibliotheek, inv.nr. 766 C 53*



# Te wapen!

Rijnforten Orsoy, Rhynderck, Burick, Wesel, Rees en Emmerick (van zuid naar noord). Kaart vervaardigd door Nicolaas Visscher. Atlas Dirck van der Hagen (ca. 1690). Collectie Koninklijke Bibliotheek, KW1049 B10-13

Toen de Fransen langs de Rijn naar het noorden en naar de oostgrenzen van de Republiek trokken, moesten in allerlei maatregelen genomen worden om de grenzen te verdedigen.



Hoewel er in die tijd nog niet zo'n landsbesef was, raakte men er wel van doordrongen dat een inval in het oosten consequenties zou kunnen hebben voor de hele Republiek. Aan de oostrand vertrouwde men op de eerste linie, de versterkte vestingen langs de Rijn, zoals Orsoy, Burick, Rhynerberck, Wesel, Rees en Emmerick. De tweede linie werd gevormd door de IJssel. De derde door de Hollandse Waterlinie. Met de tweede en de derde heeft Voorburg van doen gehad. Om de IJssellinie te verdedigen, werden inwoners van de ambachten, de zgn. 'huysluyden' opgeroepen.

In opdracht van de Gecommitteerde Raden<sup>9</sup> van 16 februari 1672 moest Voorburg een lijst aanleggen van alle weerbare mannen tussen achttien en zestig jaar. De schout en het gerecht van Voorburg maakten dat een week later algemeen bekend en op basis van die lijst, waarop 285 namen staan, kregen alle genoemden begin maart bericht wie zich van welk wapen diende te voorzien, tenzij men al over een wapen beschikte. De keus varieerde van musket, roer (lichte musket), pieck (lans) tot rozenjager (soort handboog). Er werd vooral de

aandacht gevestigd op de aanschaf van musketten en roeren, omdat twee derde van de mannen daarmee bewapend moest worden. En iedereen moest voorzien zijn van een zijdt-geweer (dolk of degen).

## Oorlog

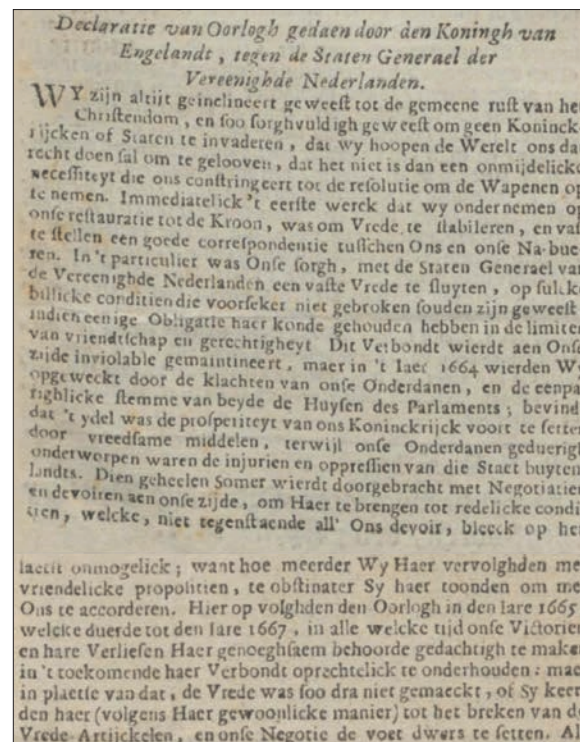
Begin april raakte de Republiek daadwerkelijk in oorlog. Eerst verklaarde de Engelse koning Karel II ons vrij onbesuisd de oorlog, even later gevolgd door Lodewijk XIV. Men zou denken, dat het in de Republiek nieuws van de allerbovenste plank zou zijn, maar de uitgebreide oorlogsverklaring van Karel II, waarin allerlei vaag oud zeer werd gedebiteerd, werd in de *Ordinaris Amsterdamsche Dingsdaeghse Courant* van 5 april zonder enige toelichting afgedrukt. En na nog een serie vaagheden, komt men tot de volgende slotsom:

Hoewel de buitenlandse legers nog niet direct aan de grenzen van het Hollandse gewest stonden, kregen de



De secretaris van de Gecommitteerde Raden, Simon van Beaumont, geeft aan Voorburg opdracht tot het samenstellen van een lijst van weerbare mannen in de leeftijd tussen 18 en 60 jaar en voor voldoende bewapening te zorgen. Collectie Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief, inv.nr. 31-104

Soldaat met een roer die zijn lont pakt. Bron: Wapenhandelinghe van Roers Musquetten ende Spiessen (serietitel). Prent van of uit het atelier van Jacob (Jacques) de Gheyn (1565-1629). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-52.630





500

dat wy nu deparende van een goet effect, of verder handelingh wy gecontringeert zijn om de wapenen op te nemen tot maintien van onse oude Prerogative van onse Kroon . en de eer en securiteyt van ons Koninckrijk. Ons verlatende op Godt, dat hy ons assilteeren sal in onse rechtvaardige onderneminghe, alsoo wy geen middel hadde gelaten onse Voick te beschermen van de looshey van die Natie in Vrede , maer by de Manhafteyt van onse Onderdanen in Oorlogh. Daerom hebben wy goet gevonden te declareeren, gelijk wy declareeren by desen , dat wy den Oorlog willen voort setten, soo ter Zee als te Landt , tegens de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden en alle haer Onderdanen en Inwoonders: by dese willende onse

steden wel opdracht hun schutterijen en burgers goed te laten oefenen in het gebruik van de wapens. Dat niet ieder stond te popelen van ongeduld om opgeroepen en uitgezonden te worden, werk, vrouwen en kinderen achterlatend, laat zich raden. De Staten van Holland<sup>10</sup> beseften wel dat er mannen zouden zijn die eraan wilden ontsnappen, bij voorbeeld door zich te laten vervangen of door iemand anders in te huren, maar ze verboden dat op voorhand. Uiteraard zou soldij uitgekeerd worden voor de tijd dat men onder de wapenen zou zijn. Om de inwoners van het platteland (*huysluyden ten platte lande* of *opgesetenen*) in tegenstelling tot burgers van steden, de *ingesetenen*) oorlogsbekwaam te maken, werd opdracht gegeven dat ook zij georganiseerd moesten worden in compagnieën en regimenten.

De Staten, doorgaans beticht van oeverloos vergaderen, lieten er geen gras over groeien. Ze wilden geïnformeerd worden over de voortgang. Zo kregen de vroede vaders van Voorburg op 23 april een brief dat ze zich al op maandag 25 april op het Binnenhof dienden te vervoe-gen om te melden wie er aangesteld was om de militaire oefeningen te begeleiden, en of men er ook al mee was begonnen. Gelukkig kon Voorburg zonder zorg richting Binnenhof, want men had al een drilmeester aangesteld, Jacob Reverant, die al vanaf 10 april elke zaterdag op het erf van herberg *De Buijs*<sup>11</sup> van herbergier Van Swieten les gaf aan wie daar behoefte aan had, waarmee de exercitieopdracht waarschijnlijk wat minder strikt genomen werd dan de bedoeling was. Daarmee liep Voorburg vooruit op de opdracht die de Gecommitteerden op 26 en 27 april uitvaardigden. Deze luidde dat elk regi-ment over een deskundige moest beschikken, die om de twee weken les zou geven aan iedere compagnie en om de twee weken aan het hele regiment. In ieder geval moesten lijsten bijgehouden worden van absenten, die

*Eerfame, Vrome, Dijfotie*

**W**Y hebben goet gedacht U L. te gelaften ende te bevelen, ghe-lyck wy doen midts desen , om door een, of twee ytt den wten daer toe by U L. expresselyck te deputeren ons te komen onder-richten, in wat staet dat in U L. dittrist ghebracht is de Wape-ninge van de Ingezetenen aldaer, ende sulcks tot hoe verre haer E. d. Groot Mog. goede meeninge, daer ontrent alreede geexecuteert ende nader-gheko-men is, ende wat Perfoon de Militaire Exerctien verlaende, U L. tot het oeffeninge van de seive Ingezetenen hebt gedificieert, ende of de seive Mi-litaire Perfoon al effectivelyck in het vooriz werck is getreden, ende wes ver-der die materie noch soude moghen concocneren, daer toe wy U L. midts desen den dach van aensiftende *Scheveningen, den 23. April 1672* te wesen, wel hebben willen voor stellen ende assigneren, U L. gelaftende de voorichreve voorgelagene tijdt practifelyck te oblierveren *ende alreede de 23. April 1672* daer van eenichints te blyven in ghebreecke, alsoo den dienst van het Landt het seive absolutedyck is vereyfichende, sullende in cas van U L. nalatighey, in 't geene voorichreve is, alle de vacatien, kosten, schaden ende Interellen die daer door sullen komen te vallen, op U L. in 't particulier, volkomen-lyck verhaelt werden. Waer op ons verlatende, bevelen wy U L. in de be-cherminge Godes. Geschreven in 't Gealobdage den 23. April felfhien-hondert twee en tseventich.

**De Gecommitteerden van de Edele**  
Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende  
West-Vrielandt tot de Wapeninghe der Ingezete-  
nen.

**Ter Ordonnantie van de**  
felve.

*Phaillieff*

een boete kregen van zes stuivers per absentie. In het document dat Voorburg kreeg, is dit bedrag doorge-streep en is er twintig van gemaakt. Er werd blijkbaar gevreesd dat een boete van zes stuivers onvoldoende indruk zou maken.

Verder moest iedere schutter één pond buskruit en vijf-tig kogels hebben en bovendien nog evenzoveel extra kogels ‘in een sakje daer op sijn naem geschreven sal staen, ten huysse van sijn Capiteyn’ zodat er per man vol-doende munitie was. De voorraad bij de kapitein moest er voor zorgen dat de manschappen bij een overval door de vijand thuis niet in paniek nog naar de munitie hoef-den te zoeken. Dat het anderzijds ook ongelukkig zou kunnen uitpakken om alle extra munitie centraal op te slaan, behoeft weinig betoog.

## Regiment ‘Scheveningen’

Het onderbrengen van de plattelanders in compagnieën en regimenten betekende dat Voorburgse mannen deel gingen uitmaken van twee compagnieën (of vendels) onder leiding van Voorburgs secretaris, kapitein

*Declaratie van oorlog gedaan door de koning van Engeland tegen de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden.*

Bron: ‘*Ordinaris Amsterdamsche Dingsdaeghse Courant*’ van 5 april 1672

*Opdracht van de Gecommitteerden van de Bewapening d.d. 23 april 1672 aan Voorburg om op maandag 25 april op het Binnenhof te verschijnen. Voorburg moet laten weten hoe het staat met de bewapening, wie de exercitie gaat verzorgen en of dat ook al gebeurt.*

Collectie Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief inv.nr. 31-91

Jacob van Leeuwen, en kapitein Hendrick Sijmons van Heijningen, bakker aan de Geestbrug. Samen met zes andere compagnieën uit Rijswijk, Nootdorp en delen van het Haagambacht (Scheveningen, Eikenduinen, Benoordenhout en Bezuidenhout) maakten ze deel uit van het regiment Scheveningen onder commando van kolonel Michiel du Mortier (zie voor de samenstelling van het regiment bijlage 1). Op 2 mei diende de kolonel met het regiment 'met haer volle geweer' in Voorburg aan te treden, om daar door de heren Gecommitteerden gemonsterd te worden.

Op 1 mei werd dat door het Voorburgs bestuur nog eens extra duidelijk verkondigd in een *Waerschouwing*. Wie bevel had gekregen te verschijnen, moest om tien uur 's morgens voor het kerkhof van Voorburg aantreden. Hoewel het een vroeg tijdstip was, verwachtten de vroede vaderen niet dat men dat in alle rust en nuchterheid zou doen:

Elck van hen sal hebben te wachten van onbehoorlijk drincken ende beschonckenheit [...] ende in sonderheijt omtrent de rietdaecken met proppen van papier of anders schieten omme alsoo alle ongeluck ende onheijl in dese gevaerlijcke tijt te voorkomen.<sup>12</sup>

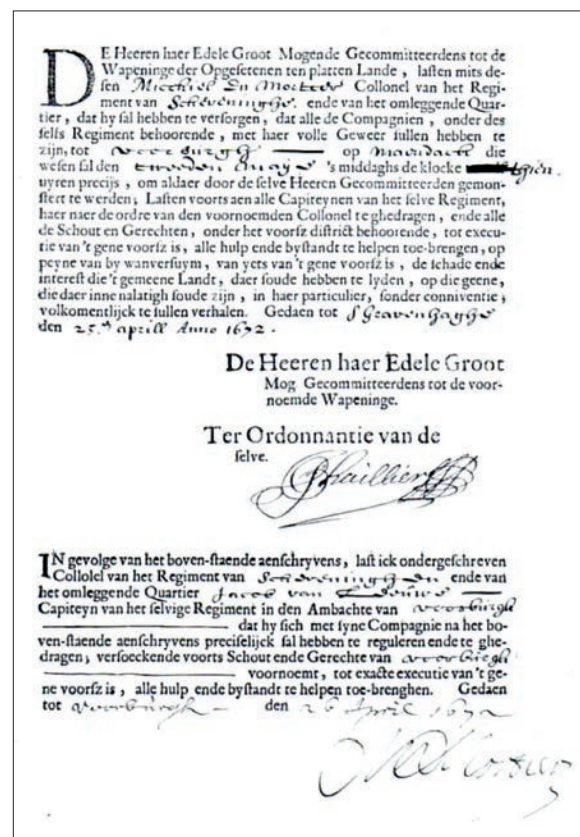
Verder zou het natuurlijk druk worden in de Herenstraat, dus diende 'ijder alle houtwagens ende andere beletselen inde Heerstræet [...] hebben te ruijmen.'<sup>13</sup> Hoewel er niet onbehoorlijk gedronken mocht worden, kon men natuurlijk niet op een droogje zitten en dat betekende dat Johannes van Leeuwen, zoon van Jacob van Leeuwen en brouwer in Leiden, acht halve vaten bier mocht leveren. Zo verdiende de familie er ook nog wat aan. De dreiging was voelbaar. Nu was het wachten op wat er zou komen. Dat zou niet lang duren.

De zaken worden op 11 mei serieus wanneer de Gecommitteerde Raden 29 mannen uit Voorburg nodig hebben, voorzien van spaden en liefst ook van laarzen, om de vestingwerken aan de Vecht in de buurt van Utrecht te versterken. Jacob van Leeuwen schrijft dat het vrijwilligers mogen zijn, maar wanneer dat niet voldoende oplevert, zal geloot worden uit de beschikbare mannen. Ze moeten eerst naar Alphen aan de Rijn om ingeschreven

te worden, waarna hun daggeld van 25 stuivers zal ingaan, en van daar naar Utrecht vertrekken. Dat gebeurt ook, zij het dat op de lijst met vertrekkende mannen maar 22 namen voorkomen, waaronder bij voorbeeld 'Jan Jansz van Delff bij de nieuwerck opt Oostende bij de Rodelaen' en Cornelis Henricxsz Veen, schipper, die 'sijn vrou ende 4 cleijne kinderen' achter moet laten.

### Michiel du Mortier: koopman, diplomaat en kolonel

Michiel du Mortier is vermoedelijk op 25 april 1672 door de Staten van Holland en West-Friesland aangesteld als kolonel van het regiment Scheveningen (zie bijlage 2 voor de samenstelling). Hij speelt in de komende hoofdstukken een rol in de tocht van het regiment naar Deven-



Michiel du Mortier.  
Schilder en jaartal onbekend.  
Particulier bezit.  
Foto: Idsard Bosman

Michiel du Mortier wordt gelast op 2 mei 1672 voor inspectie aan te treden in Voorburg. Onder: Du Mortier geeft opdracht aan Jacob van Leeuwen met zijn compagnie aan te treden.  
Haags Gemeentearchief,  
Gemeentearchief  
Leidschendam-Voorburg,  
Oudarchief, inv.nr. 31-89



*Einde van de Herenstraat  
gezien vanaf het Oosteinde.  
Eynddorp en herberg De  
Bonte Os (met uithangbord)  
zijn rechts te zien. Vooraan  
links ligt Huys Den Dom  
en daarnaast met de hoge  
schoorstenen Huize Lusthof.  
Ets van Karel Jan Bendorp  
(1736-1814), naar een tekening  
van Jan Bulthuis (1750-1801).  
Bron: Gezigten, of  
afbeeldingen, behorende tot  
'De Tegenwoordige Staat  
der Verenigde Nederlanden'  
(Amsterdam, 1795)  
Collectie Gerard Duijvestein*

ter, bij werkzaamheden aan de Goejanvervellesluis en in de uitzending naar Uithoorn.

De grootouders van Michiel waren woonachtig in Rijsel/Lille, maar vluchtten in 1572 of kort daarna met de eerste golf vervolgdde Hugenoten naar het Noorden. Omdat de Du Mortiers actief waren in de textiel, was het geen wonder dat de vlucht richting Leiden ging, in die jaren een centrum van de lakenhandel. Michiel werd daar in 1628 geboren.<sup>14</sup> Over zijn jeugd is ons niets bekend. Het eerstvolgende gegeven is dat de Staten-Generaal hem tussen 1657 en 1660 aanstelden als consul in het Turkse Smyrna (Izmir). De consul stond niet alleen aan het hoofd van de Nederlandse gemeenschap en van Osmaanse onderdanen die tijdelijk onder de Nederlandse rechtsmacht geplaatst waren, maar trad tegelijkertijd als rechter op. In die positie bevond Du Mortier zich tussen twee vuren. Enerzijds moest hij de regels van de Nederlandse staat handhaven, anderzijds wilden de Hollandse kooplieden handel drijven volgens

de lokale gebruiken, wat niet zelden tot botsingen leidde. Ook verliep de relatie met de Nederlandse gezant in Constantinopel, de oriëntalist Levinus Warner (1618-1665), niet vlekkeloos. Al spoedig na het aantreden van Du Mortier ontstond tussen beiden een conflict. Warner was een groot liefhebber van oude, oriëntaalse boeken en besteedde daar veel tijd en geld aan.<sup>15</sup> Du Mortier klaagde bij de Staten-Generaal dat de handel en hijzelf hieronder moesten lijden. Tegen het einde van Du Mortiers ambtstermijn keerde bijna de gehele Nederlandse gemeenschap in Smyrna zich echter tegen hem en werd hij in 1660 vervangen.<sup>16</sup>

Terug in Holland koopt hij in 1663 de buitenplaats Zijdervliet, dat naast Vreugd en Rust is gelegen, van Johan van Couwenburch en verkoopt het in 1676 aan Josua van Bellen, heer tot Waddinxveen en St. Hubrechtsgerecht.<sup>17</sup> Het is niet geheel duidelijk of hij Zijdervliet permanent bewoont omdat hij in 1669 niet voorkomt op de lijst van personen die binnen de jurisdictie van



Voorburg woonachtig zijn en belasting dienen te betalen.<sup>18</sup> Vermeld staat: 'De heer Michiel du Mortier heeft laetst voor 't jaer 1669 inden hage betaelt tegen xxxvj gulden. Seyt alleen te zijn ende sich veeltijts in den Hage en elders te onthouden.' We nemen dus aan, dat zijn hoofddomicilie in Den Haag was gevestigd en de belasting daar was betaald. In ieder geval was hij vele jaren later, in 1691, eigenaar van het pand Lange Voorhout 23, dat hij tot aan zijn dood heeft bewoond.<sup>19</sup>

Du Mortier was een vermogend man die diverse bezittingen verpachtte of verhuurde en geld uitleende. Een aantal malen leidde dat vermogen tot geschillen waar zelfs de Hoge Raad aan te pas moest komen. Een bekend geschil, waarover ook gepubliceerd is, betreft de zaak Michiel du Mortier contra Brigitta de Goijer, huisvrouw van Albertus de Hoogh.<sup>20</sup> Michiel en Albertus, beiden vrijgezel, hadden notarieel vastgelegd dat de langstlevende een bedrag van f 10.000 zou ontvangen. Mocht een van beiden of beiden toch huwen, maar

geen kinderen nalaten, dan zou het bedrag toch aan de ander uitbetaald moeten worden. Nadat Albertus inderdaad trouwde, maar kinderloos bleef, en als eerste was overleden, was zijn vrouw dat bedrag dus aan Michiel verschuldigd. Zij probeerde de geldigheid van de akte aan te vechten en de juridische haarkloverij richtte zich op de vraag of hier sprake was van een 'weddinge' [weddenschap] en of deze toegestaan was. De uitspraak op 1 oktober 1670 stelde Michiel in het gelijk en Brigitta diende het enorme bedrag dus te betalen.

In het voorjaar van 1715 voelde Michiel zijn einde naderen. Hij was toen 86 of 87 jaar oud en legde op 27 mei zijn testament vast bij notaris Nicolaes van Aken. Zijn gevoel bedroeg hem niet, want ruim een week later, op 7 juni 1715, overleed hij, ongehuwd en kinderloos.<sup>21</sup> Zijn nalatenschap is indrukwekkend, als we rekening houden met de waarde van het geld in die dagen.<sup>22</sup> Er was rond f 45.000 aan obligaties, f 5.000 aan rentebrieven en bijna f 17.000 aan contanten. Ook waren er juwelen,

*Einde van de Herenstraat gezien naar het Oosteinde. Naast herberg De Bonte Os (uithangbord) de pilaren van het hek voor de oprit naar buitenplaats Eynddorp, nu de Rozenboomlaan. Rechts de muur van Huys Den Dom. Prent van Paulus Constantijn la Fargue (1729-1782). Collectie Haags Gemeentearchief, Beeldbank, id.nr. A2663*



gouden en zilveren voorwerpen en een bibliotheek. Tot zijn onroerend goed behoorden huizen en landerijen in de omgeving van Voorhout, Alphen a/d Rijn, de Goudse Sluis en in polders rond Pernis en op de Zuid-Hollandse eilanden. Hij legateerde veel aan zijn petekind en zijn familie in Lille. De boedel en alles wat overbleef na de toewijzingen in het testament gingen naar de regenten of administrateurs van het hofje van jonkheer Eduard van Hoogelände in de Boekhorststraat.<sup>23</sup> Dat blijken zes obligaties ter waarde van ruim f 3.300 te zijn. Verder ging kleding en f 1.400 naar Gabriel van Coessem, zijn knecht, en kleding en f 800 naar Isabel Elsaer, zijn dienstmaagd.

Naast een inventarisatie van de boedel, maakte Van Aken ook de rekening van de begrafenis op. De rekening omvat onder andere:

de kist en 2 wapens soo voor het sterfhuijs als in de grote kerck; de lijckkoets, voorafgegaen door een knecht die het wapen droeg; 7 volkkoetsen en flambouwdragers; de garde die bij het lijck gewaecht hebben; de bidders voor haer diensten; de huur van 22 rouwmantels soo voor de vrienden als voor de dragers; huur ses swarte kandelaers; 24 flambouwen en waskaarsen; de beelthouwer voor 2 wapens; de schilder voor het schilderen en vergulden van de wapens; brood dat aan de armen werd uitgedeeld.

Ten slotte werd nog 94 gulden en 10 stuivers betaald aan de Confrérie Sint-Joris<sup>24</sup> waar Du Mortier lid van was.

*'Het hofje van den heer van hogelanden' aan de Boekhorststraat, tussen de Nieuwe Molstraat en de Zuidwal.  
Collectie Koninklijke Bibliotheek, Atlas Schoemaker, 1730*

*St. Joris Doelen aan het Tournooiveld te Den Haag.  
Prent van Gerrit van Giessen (1692-1750) in 'Beschrijving van 's Gravenhage' door Jacob de Riemer, 1730*





# Van de Vliet naar de IJssel, maar ook weer terug ...

---

Op vrijdag 20 mei 1672 besluiten de Staten van Holland zeventien regimenten huislieden, bewapende burgers, naar de IJssellinie te sturen (zie voor de samenstelling bijlage 2). Het is de bedoeling dat ze daar niet langer dan een maand zullen blijven.

---

*Uittrekken der burgers uit  
Amsterdam 1672. Tekening  
met potlood en pen in paars,  
toegeschreven aan Simon Fokke  
(1712-1784).  
Collectie Rijksmuseum  
Amsterdam, RP-T-00-3642*

## De overtocht

Daarna mogen ze weer naar huis en worden dan, wanneer dat noodzakelijk is, afgelost door anderen. De mannen krijgen een soldij van tien stuivers per dag, de kapitein het dubbele, dertig gulden<sup>25</sup> per maand.

Op zaterdag 21 mei vergaderen de Staten door, want er zijn nog wel wat praktische problemen. Zo vragen de drie Heeren die belast zijn met het optrommelen en in dienst nemen van burgers en plattelanders, te weten Johan Hallingh, oud-burgemeester van Dordrecht, Johan Meerman, oud-burgemeester van Leiden en Cornelis Geelvinck, oud-schepen van Amsterdam, zich af, hoe de huislieden hun betaling krijgen, op wiens gezag en met welke documenten (patenten) zij reizen, en waar het geld vandaan moet komen om het vervoer te regelen. Een deel van de reis zal over water gaan, dus moeten er schepen bekostigd worden. Na discussie autoriseren de Staten de Gecommitteerde Raden een 'bequam' iemand te zoeken die de betaling kan doen. Zoals vaker in deze periode, komen de penningen uit een buitengewone eenmalige belastingheffing. De Staten tekenen papieren waarmee gereisd kan worden en men vaardigt zelfs

blanco documenten uit waarop namen van betrokkenen naar goeddunken van de Gecommitteerden later ingevuld kunnen worden. Ook mogen schepen gevorderd en betaald worden uit de eenmalige heffing.

Op 26 mei krijgt Jacob van Leeuwen, secretaris van Voorburg, opdracht met zijn manschappen 'in alle spoet te marcheren naar Muijden om aldaer geembarqueert te gaan en naar de IJssel te reizen.' Dat geldt ook voor andere regimenten, maar een en ander blijkt niet zonder slag of stoot te gaan. Zo beweren Pijnacker en Hof van Delft dat ze privileges hebben om niet te hoeven uittrekken. Zoetermeer wil niet loten en maakt veel 'commotie'. De compagnie van Hazerswoude was 'oproerigh en begeerde niet te lootten, al soude men haer hangen.' En drie kolonels van Scheveningen (Du Mortier?), Cralingen en Mathenes zeiden dat ze geen raad wisten met de loting en dat de 'boeren dreygden de colonels door de kop te schieten.' Ook de kolonel van Noordwijk rapporteerde:

dat die van Lis[se] moetwilligh en oproerigh sijn, dreygende de eerste coegel door de kop van de colonel en de tweede door de cop van de commissaris te schieten, en dat aldaer 2 à 300 wyven op de been waren.<sup>26</sup>

Maar de Staten geven geen krimp. Men moet gewoon doorgaan met de loting en de monstering. Blijkbaar weten de Staten het tumult te bedwingen, want op 30 mei wordt doorgegeven dat het regiment Scheveningen uit Voorburg is vertrokken. Ze reizen via Leiden (waar bier, brood en kaas worden genuttigd) en Alphen a/d Rijn naar Uithoorn en de volgende dag komen ze in Muijden aan. Tegen de avond van 2 juni maakt men vanaf het Muiderslot met een veertigtal schepen de overtocht naar Harderwijk. De reis duurt niet lang, want ze gaan rond middernacht voor anker bij Harderwijk. Met kleine vaartuigjes worden de mannen naar de wal gebracht. 'Het is ongelooffelick wat gewoel dat volck soo tot Muijden als Harderwijck maeckte', schrijft Van Leeuwen. In de stad worden de regimenten op de markt en voor het stadhuis opgesteld, wat nog niet zo eenvoudig blijkt te zijn. Van Leeuwen schrijft tenminste, dat hij deze taak maar overneemt van 'den heer Assendelft,<sup>27</sup> onse com-

*Aan de Hollandsche Waterlinie, 1672. Schoolplaat door Jan Hoyneck van Papendrecht (1858-1933) voor Uitgeverij Wolters, Groningen*





missaris, [die] 't spoor wat bijster was ende geen hulp hadde.' Na wat te hebben gegeten, marcheren ze rond twee uur de stad weer uit 'ende de Veluwe op tot een dorpgen genaempt Elspit [Elspeet], alwaer snachts loe-gerden, doch miserabel.'

## In Deventer

De dag erna gaan ze richting Apeldoorn, waar gegeten wordt. Daar vandaan gaan zeventien regimenten naar Deventer, waaronder onze Voorburgers, acht gaan naar Arnhem en negen regimenten raken de weg kwijt. Omtrent 6 uur in de middag komen de mannen in Deventer aan:

met grooten toeloop van volck alsoo moij weer ende de ganse stadt op de been was. De witte vrede vlagh stack den thoorn uijt, ende wierden van alle de burgers verwellcompt ende op den Brinck, zijnde een groote marckt, in ordre gerangeert.

Van Leeuwen is onder de indruk van de tocht:

den treijn<sup>28</sup> op de heij ofte Veluwe zijnde, was onge-loofflijck langh en konden de voorste de achterste mette gesicht niet toereijcken, alsoo achter de ande-ren 4 int gelit gingen, ende quamen de achterste wel anderhalfs uijr nae als wij still of halt hielden.

Uiteraard zijn ze gespannen. Ze zijn de frontlinie immers dicht genaderd en ze kunnen zich waarschijnlijk weinig

voorstellen bij wat hun te wachten staat. Van Leeuwen praat het thuisfront (en zichzelf) dus maar wat moed in: 'De Fransen off Bisschopse [Münster] hebben tot dato noch niet uijtgericht, alsoo dat vant beleggh van Rhijn-berck, Wesel, Grol [Groenlo], etc. niet een woort waer was.' Dat het wel waar was, kon Van Leeuwen mogelijk niet weten. Moed putte hij misschien ook uit het leger van prins Willem III, dat in de buurt zijn tenten had op-geslagen. Met bewondering vermeldt hij dat het leger bestaande uit ongeveer 25.000 man ruitery en voetvolk, 'hier bij Deventer omtrent 1½ uijr vande stadt, in een viercante forme gerangeert gelegen van omtrent 4 à 5 uijren ommegeangs 't welck seer fraeij om sien is ge-weest, soo ons geseijt wert.'

Van Leeuwen richt zich ook tot zijn vrouw. Hij schrijft zijn 'Alderliefste' kort over de reis naar Harderwijk, maar vervolgt met meer huiselijke zaken: 'Gister pincxster avont binnen quamen, de clocke omstreeks zes uijren, met grooten toeloop van menschen, alsoo alles in roere ende op de been was, te meer vermits het moeije weer.' De regimenten worden op de Brink voor de Waag opge-steld. De manschappen krijgen slaapgelegenheden toe-

*Muiderslot.*

*Bron: 'Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden, met hare beschrijvingen', uitgegeven door Joan Blaeu, Amsterdam, 1649-1652*

*De Waag op de Brink te Deventer. Olieverf op doek door Abraham Beerstraten, 1665. Collectie Historisch Museum Deventer*







gewezen, maar de officieren mogen zelf een logement uitzoeken, mits ze ervoor betalen:

Soo dat de meest alle de officieren een camer off slaepplaets in burgers hujsen bij de weeck gehuyrt hebben. Soo ick mede gedaen hebbe, ende gelo-geert bij een cleermaecker met Jacobus den Vendrich [zijn zoon]. Alles is hier goede coop. Een mooi lam coopt men om 22 a 28 stuijvers, all nae die sijn, een hoen aen 6-7 a 8 stuijvers soo mij gesegt wert doch hebben noch niet te marckt geweest.

Uiteraard besteedt hij ook aandacht aan het krijgsgesbeuren. Het thuisfront zal willen weten hoe groot het gevaar is, maar Van Leeuwen is er voorlopig nog gerust op. Ze hebben nog niet te maken gehad met oorlogshandelingen en hij hoort niet anders 'als dat het met Godt wille in wint veranderen sall' [zal overwaaien] omdat noch de Fransen noch de bisschop zo sterk zijn als wel

wordt beweerd. Naar zijn zeggen zijn er aanvallen op de voorsteden van Wezel afgeslagen.

Hij is optimistisch over hun terugkeer en vraagt naar een vermeende heldendaad op zee:

Men spreekt off wij in corten wel mochten t'huijs keeren doch den tijt salt leeren. Men seijt hier dat-tet goede tijdinge uijt zee is van een slach die inde voorlede weeck geschiet soude sijn<sup>29</sup> doch hebben geen sekerheijt.

De brief besluit met de gebruikelijke groeten aan deze en gene, wensen van gezondheid en het smeken om Gods genade.

Het schrijven gaat naar zijn zoon Johannes in Leiden, die brouwer is in het *Dobbel Anker* bij de Jan Vossenbrugh (een brug die nog steeds bestaat) en hij vraagt die zoon

*Kampement van het leger van Willem III, hier voor Leuven in 1675. Tekening van Josua de Grave (1643-1712). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-00-138*

de brief naar Voorburg door te sturen. Twee dagen later heeft hij opnieuw tijd voor een briefje aan zijn vrouw. In Deventer is de vijand (nog) niet het gesprek van de dag. De Fransen laten weinig van zich merken en het gerucht gaat dat er veel Franse soldaten weglopen of ziek worden en het leger van de bisschop (van Münster) bestaat uit 'seer slecht arm volck'. Maar, laat hij er op volgen, vergis je niet, want op maandag 8 juni is bekend gemaakt dat Wesel zich 'sonder slach off stoot, ofte sonder een schot te schieten' heeft overgegeven.

Van Leeuwen hoopt maar dat het Deventer anders zal vergaan. Wel toont hij zich ongerust over de droogte in de IJssel, wat het de vijand makkelijk zal maken over te steken, en het nog niet klaar zijn van de vestingwerken. Daar wordt wel aan gewerkt, maar zijn manschappen worden daar niet bij betrokken.

Jacob Walingh Veen doet zijn vrou ende kinderen groeten. Hoopte opte maent nae ons vertreck thuijs te comen. Als U.L.[U *Liefste*] schrijft, besteet de brieven aen Goosse Janz van der Weij, cleermaecker op de Graeff [*in de ondertekening 'op den Grave'*]<sup>30</sup> [*tegen*] over de brouwerij vant Witte Cruijs.<sup>31</sup>

Van Leeuwen betoont zich een familieman die ook aan zijn jonge dochter<sup>32</sup> denkt: 'kust onse cleijne Sara en hoope dat zij nu leert schrijven.'

Uiteraard is de familie erg verheugd iets van vader te horen. Thomas laat op 10 juni vanuit Voorburg weten dat de brief ook door anderen ('die in menichte tot onsent quamen ende haer alle uwe brieff voorlasen') met groot genoegen is gelezen. In de zending zaten behalve Van Leeuwens brief ook brieven voor andere huisgezinnen en Thomas heeft blijkbaar hun reacties ook vernomen. Hij laat zijn vader tenminste weten, dat de bouwwerkzaamheden bij Jacob Waelinghsz Veen voorspoedig verlopen, maar 'Gerrebrant Crijnen [Burcheijsde] sijn swager is noch niet wel te passe, gaet soo wat hangen heen en sonder lust.' Ook is moeder, de vrouw van Jacob van Leeuwen sr., blijkbaar wat ziekjes geweest:

Moeder heeft tusschen woonsdach ende donderdachs nachts gans niet wel geweest, hadde groote



benauthelijt voor 't hart ende pijnende inde sijde ende lenden. Heeft te nacht moij geslapen, twijfele niet aen haer verdere gesontheit.

Thomas schrijft dat het hem niet helemaal duidelijk is, hoe het met de oostelijke grensposten gesteld is. Er doen verschillende berichten de ronde over het beleg en de inname van een aantal forten aan de Rijn, maar het fijne weet hij er niet van. Wel verhaalt hij met gepaste trots van Hollands glorie op zee en de berichten daarover bereiken de bevolking precies op tijd om tegenwicht te bieden tegen de berichten over de desastreuze gebeurtenissen aan de oostgrens.

Op 7 juni verraste De Ruyter de Engelse en Franse vloot, die bij Solebay<sup>33</sup> voor anker lagen en in allerijl de ankers moesten kappen om onder zeil te komen. In het daarop volgende gevecht houden de verliezen elkaar over en weer ongeveer in evenwicht, maar dat de Hollanders, die in de minderheid zijn, zowel in schepen als in manschappen, sterk genoeg waren om de vijand volledig te verrassen, was strategisch van groot belang. Thomas schrijft wel wat aan de optimistische kant, dat de Hollanders de victorie bevochten hebben. Het vijzelt het moreel van de bevolking in ieder geval op. Dat ook wij de nodige kapiteins verloren, was wel pijnlijk. Thomas vraagt zich af of zijn vader hier weet van heeft:

Indien niet, soo sij dit U.E. bekent dat den Engelsen admiraal van de blaue vlagh<sup>34</sup> is gesprongen nadat hij drie branders hadt afgekeert ende in gront

*Het branden van de Royal James op 25 mei 1672, Slag bij Solebay. Schilderij door Willem van de Velde de Jonge (1633-1707). Collectie National Maritime Museum, Greenwich, Londen*



*Plattegrond van Deventer. In de rode cirkel een der ravelijnen, een vijfhoekig versterkt eiland, omgeven door een gracht.*

*Soms, zoals hier, als schiereiland gebouwd.*

*Bron: 'Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden, met hare beschrijvingen', uitgegeven door Joan Blaeu, Amsterdam, 1649-1652*

geschooten en de 4e brander sijnde een rotterdammer is met hem opgevlogen. Capiteyn Brakel heeft hevich tegen geseyden admiraal met secours van [vice-admiraal] Sweers<sup>35</sup> gevochten. Brakel<sup>36</sup> doot gebleven, den admiraal van Gent<sup>37</sup> is mede doot aende eerste furien [eerste aanvalsgolf] geschoten. Capiteyn Panhuysen<sup>38</sup> die Van Gents schip na sijn doot commandeerde een been aff ende t'ander heel gequetst. Hebbe tself gesien wanneer hij gisteren in den Haeg quam. De Zeeuwen ende Vriesen hebben Franse vanden Engelse afgeslagen en als leeuwen gevochten totdat sij franse mosten retireren. Men seijt de franse admiraal mede gebleven is. Capiteyn Aertsen<sup>39</sup> heeft een schip met 80 stucken van Engelsen genomen ende laten sincken. Sijn mede noch andere scheepen vanden engelse & franse gesoncken. De engelse nu leggen inde Solsbaei ende segt men maer 50 seijlen sterck sijn. [...] Den admiraal de Ruijter ende de ruart [Cornelis de Witt] sijn gesont. Is

mede noch een schip van ons<sup>40</sup> door sijn eigen kruijt gesprongen.<sup>41</sup>

Thomas vervolgt met wat boodschappen van het thuisfront, zoals: 'Jan van Brabar sijn vrou heeft bij mij geweest; segt haer man precijs op de maent<sup>42</sup> moet thujs comen alsoo sijn baes veel werck heeft gecregen.' Of Jan dus maar wil opschieten. Hoewel de brief van Thomas aan sijn vader bewaard is gebleven, is het maar de vraag of die de mannen in Deventer tijdig heeft bereikt omdat de vijandelijke troepen kort daarop Deventer belegerden.

## Capitulatie

Dat de Hollandse manschappen niet hoefden te helpen bij het verstevigen van de vesting, betekende nog niet dat ze helemaal niet werden ingezet. Maar daar hadden ze volgens de geschiedschrijvers geen beste beurt bij gemaakt. Toen de vijand nog niet direct voor de poorten stond, was de Hollanders opgedragen zich te legeren op de ravelijnen,<sup>43</sup> maar dat hadden ze geweigerd. Kon dat zo maar? Aanleiding voor de onwilligheid was het uitblijven van hun betaling. En gedurende de belegering hadden ze veel posten niet willen verdedigen, maar hadden die verlaten. Ze hadden zelfs voorafgaand aan de belegering het plan opgevat om te vertrekken, maar dat was niet doorgegaan omdat de vijand in aantocht was.

De Münsterse en Keulse troepen ('dat uyt alle Schuym van Volk was by een geraapt')<sup>44</sup> rukten op 16 juni op naar Deventer en eisen op 19 juni de overgave van de stad. Hun eis wordt in eerste instantie afgewezen, maar Bommen Berend (bisschop Bernhard van Galen) laat de volgende dag het Münsterse vuurwerk losbarsten. Van Galen beschikt namelijk over een relatief nieuw wapen, de houwtiser, waarmee van grote afstand geschoten kan worden.

De stad capituleert op de 22ste, waarop de Franse generaal Mornas met 500 man de Bergpoort binnentrekt. De wapens van de Hollanders worden op het stadhuis op een grote hoop gelegd. Een Keulse soldaat is zo onvoorzichtig om een snaphaan uit de hoop te trekken, waarbij deze afgaat en andere wapens raakt, waarop

een explosie volgt die aan twee of drie Keulse soldaten het leven kost.<sup>45</sup>

De regimenten worden vervolgens ‘als Lammeren na de Kerke<sup>46</sup> gedreven, en zeer jammerlijk als Krijghs-gevangens opgesloten.’ Het gevolg was dat ‘de militie en Hollanders [...] als bedelaars langs der Burgeren huizen om eeten en drinken moeten gaan.’<sup>47</sup> Ook Valkenier<sup>48</sup> noemt dit:

[...] van 't welke veele haar ransoen [losgeld] met beedelen noch mosten vergaaren, om uyt de gevangnisse verlost te werden, die niet veel beeter was als de Turksche slavernye, kostende de gevangenen Hollanderen haar ransoen over 65:dysent guldens [...] dit geschiedende ter oorsaake, dat den Vyand door dat harde tractement dese arme gevangene wilde dwingen om onder hem dienst aan te nemen tegens hun eygen Vaderland, waar door verscheyde alleen door gebrek en ongemak seer ellendig in de gevangnisse mosten sterven.



Niet iedereen was begaan met het lot van de Hollanders. Een voormalig lid van de stadsraad van Deventer die van de ellende hoorde, reageerde plompverloren: ‘Waarom nemen sy geen dienst onder den Vorst [*de vijand*]?’

Over de overgave van Deventer is veel te doen geweest. Er was sprake van lafheid bij garnizoensofficieren en van elkaar in de haren zittende families in het stadsbestuur. Van belang voor de Hollandse regimenten was het gesloten overgave-akkoord. Wat was daarin bepaald voor deze regimenten? Niets! Wel voor de bevolking:

Ten vierde zal aan alle Burgers, en Ingezetenen vry staan uyt te trekken, en hare Goederen te verkoopen, gelijk ook de gevluchte arme Landtluyden [*die de stad in gevlucht waren*], en Predicanten [*hoewel vrijheid van Gereformeerde religie werd beloofd*], met alle haar Vee, en Huysraadt, uyt de Stadt gelaten worden.

Maar de regimenten bleven geïnterneerd.

Dat er van het weerstand bieden aan de vijand weinig terecht zou komen, werd op 7 juni al voorvoeld door de gedeputeerde te velde, Hieronymus van Beverningh, die weinig fiducia had in de militaire betekenis van de militie die naar de IJssel was gestuurd. Hij noemt de officieren onbedreven en de manschappen ongedisciplineerd, maar bovendien dat het met de moed niet best is gesteld. Hij noemt hen ‘schroom- en schrikachtig’.<sup>49</sup> Op zich mag dat niet erg verwonderen wanneer we ons realiseren dat de meeste burgers, kleermakers, schoenlappers of boeren, nog maar onlangs aan het exerceren waren geslagen en onderricht hadden gekregen in de werking van het wapentuig. Dat het zelfs zonder aanwezigheid van de vijand niet altijd goed ging, blijkt uit het volgende ongeluk.

Op 5 september 1673 verblijft de nog jonge Pieter Cornelis van Rhijn met het regiment van Honderdland in Wilnis bij Uithoorn. Hij heeft met een groepje mannen wacht gelopen. Na afloop, rond vier uur 's middags, moet hij zijn geweer, een roer, ‘losschieten’. Hij kiest daarvoor een plas water uit. Verder denkt hij dat er geen kogel meer in de kamer zit, maar dat blijkt wel het geval.

*Christoph Bernhard von Galen, bisschop van Münster. Olieverf op canvas, toegeschreven aan Wolfgang Heimbach (?1615-?1678). Particuliere collectie*



De kogel kaatst uit de plas terug en treft Philips Cornelisz van der Moot in zijn bovenbeen. Iedereen begrijpt dat het een stom ongeluk is en een wonder dat er niet meer gewonden zijn gevallen. Zelfs de gekwetste Philips neemt het voor Cornelis op, zeggende 'dat hem leet soude sijn dat de voornoemde Van Rijn (soo wanneer hij van het quetsuyr quam te sterven) daer op eenich ongemack wierde aen gedaen ende dat hij het de voornoemde Van Rijn uijt gront van sijn hart was vergevende ende quijtscheldenden.'<sup>50</sup> Enig geluk bij een ongeluk is dat twee van de wachtlopers chirurgijn zijn zodat zij wel ingesprongen zullen zijn om de kwetsuur te behandelen.



Terug naar Van Beverningh. Die realiseerde zich ook wel dat de 14.000 beperkt geoefende militie aan de IJssel de schrik om het hart zou slaan, gesteld tegenover de overmacht van de vijand. Er waren onvoldoende mannen, wapens, kogels en levensmiddelen en er was onvoldoende geoefendheid, de verbindingslijnen met de legerleiding was moeizaam en identificatie met zoiets als een 'vaderland' was ver te zoeken. Zeker, met veel meer inzet zou men eigen huis en haard verdedigen of de eigen provincie, maar met Deventer of de IJssel was weinig affiniteit. Niettemin hield Van Beverningh een bevlogen pleidooi voor meer moed, want wat zou het gevolg zijn van lafheid en overgave? De vijand zou geen strobreed in de weg gelegd worden, de manschappen zouden gedood of gevangen genomen worden, de moed zou iedereen in het achterland ook in de schoenen zakken en in korte tijd zou de vijand het hele land geplunderd hebben en inderdaad voor eigen huis en haard staan. Dan zou de ramp, die zich toch al aftekende, niet te overzien zijn. De IJssel was maar 26 uur gaans van Holland! Dan nu maar de vijand zoveel mogelijk afbreuk doen, in de hoop dat de Republiek tijd zou winnen om steun van andere mogendheden te verwerven. Van Beverningh had vanaf het pluche makkelijk praten, maar ongelijk had hij niet. Het haalde echter weinig uit.

### Akkoord over het vertrek van de zeventien regimenten

Wanneer soldaten gevangen werden genomen, deden zich in het algemeen twee mogelijkheden voor. Een deel

werd gedwongen om dienst te nemen bij de vijand en de rest moest maar zien zich tegen losgeld vrij te kopen.<sup>51</sup> Dat laatste was ook wat er op zat voor de Hollandse regimenten. Onder bemiddeling van Wilhelm Egon landgraaf von Fürstenberg, bevelhebber van de Keulse troepen, wordt op 24 juni, dus al twee dagen na de capitulatie, met de regimenten een akkoord opgesteld. Daarin is onder andere het volgende vastgelegd:

1. Binnen precies achttien dagen moet voor iedere man zestien rijksdaalders losgeld betaald worden aan Bernard Calcar, de Münsterse commandant van de bezettingsmacht. In totaal gaat het om 22.686 rijksdaalders voor 1.381 Hollandse mannen, waarvan drie vijfde voor Münster zal zijn en twee vijfde voor Keulen.
2. De gevangenen krijgen daarna een vrijgeleide en een trompetter mee tot Harderwijk, maar per compagnie worden de twee meest bemiddelde mannen vastgehouden als borg zolang het losgeld niet is betaald.

Het akkoord werd ondertekend door de kapiteins van de zeventien regimenten.

Uiteraard moet er ook voor de bemoeienissen van enkele Keulse en Münsterse functionarissen bij de totstandkoming van de overeenkomst commissie betaald worden.

Dat er een akkoord was, was mooi, maar nu het geld nog. Een aantal officieren gaat naar Den Haag om zich, niet verrassend, tot de Staten van Holland te wenden. Men is immers in hun opdracht naar de IJssel gestuurd en dan moeten de Staten nu ook de consequenties daarvan ondervinden. Conform het tweede lid van de overeenkomst, mogen de manschappen op 25 juni uit Deventer naar Harderwijk vertrekken, maar blijven twee gijzelaars per regiment achter als borg. Voor het regiment Scheveningen zijn dat luitenant Lenaert Ruijchrock en korporaal Jan Joppen van der Meer. Alle anderen marcheren in vijftien uur tijd<sup>52</sup> naar Harderwijk waar de Münsterse militairen, tegen de afspraken in, ongeveer honderd gulden konvoiegeld eisen. Op 27 juni wordt de overtocht naar Edam gemaakt en in de avond van de 28ste landt men per schip in Amsterdam.<sup>53</sup>

*Hiëronymus van Beverningh (1614-1690) door Jan de Baen (1633-1702) uit 1670. Olieverf op canvas.*

*Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-963*

*Wilhelm Egon von Fürstenberg. Bron: 'Adel im Wandel; Oberschwaben von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart; Band 1', van Mark Hengerer en Elmar L. Kuhn. Ostfildern 2006*

De tocht naar Harderwijk is niet zachtzinnig verlopen. De mannen worden door Münsterse ruiters begeleid, maar die houden zich niet aan de regels. Er wordt de Hollanders van alles ontstolen. Zo is er een specificatie<sup>54</sup> van wat de Hollandse officieren volgens de overeenkomst terug hadden gekregen, maar door 'den officieren ende de gemeene [gewone] ruijters, henluijden tot convoij op Harderwijck mede gegeven, wederom met force, geweld, ende swaere dreijgementen neffens haere contante penningen affgenomen contrarie de schriftelijke capitulatie.'

Jacob van Leeuwen sr. mist een degen met een verguld gevest en een draagband, een piek, een oranje sjerp, een Indiase rotting, een gekleurde Turkse mantel met een geborduurde rand, vier hemden, een nieuw valies en verschillende kleinigheden. Wanneer hij in 1677 een nieuw overzicht maakt van alle uitgaven en (in veel mindere mate) ontvangsten, heeft hij ook zijn zoon er bij betrokken:

Pretendere voor mijn gevangnisse tot Deventer als hondert perijkelen door 't bombarderen ende andere mishandelingen, insonderheid binnen Harderwijk uijtgestaan hebbende, item voor alle mij bagagie, klederen, 2 mantels ende linnen van mij ende mijn soon binnen Deventer geplondert, ten minsten f 315.

Ook fysiek heeft hij het moeten ontgelden:

Noch is op mijn wederkomst vande gevangenen van Deventer vande vijandlijke ruijters tot Harderwijk (die ons volgens accort vrij mosten convoijeren) naar schrikkelijke mishandelingen en slepen agter de paarden ende bij mijn haijr, neffens andere officieren, naar grouwelicken dreijgementen en slagen met rapiers affgedwongen 12 silvere ducatonen.<sup>55</sup>

## Een dode in Amsterdam

In de nacht van 28 op 29 juni meren de manschappen aan de kade van Amsterdam aan ter hoogte van het uiterste verdedigingswerk aan het IJ, het bolwerk Blaauwhoof. <sup>56</sup> Hoewel ze nog niet thuis zijn, zullen ze



ongetwijfeld opgelucht zijn, dat ze Overijssel achter zich hebben gelaten en in Amsterdam zijn aangekomen. Toch krijgt hun aankomst in Amsterdam nog een staartje. Er valt een dode! Valkenier schrijft:

Als eenige Scheepen met de gerantsoeneerde [vrijgekochte] Zuyt- en Noort-Hollandsche Boeren, die tot Deventer en elders in de Kerken hadden gevangen geseten, 's avonts voor 't Blauwe Hoofd op 't Y gearriveert waren, kreegen eenige burgers achterdocht van verraat, dat de selve Scheepen vol Vyandstroupen waren, die indenacht yets nadeeligs op de Stad souden ondernemen.

Dus spoeden enkele wakkeren zich naar het huis van hoofdofficier Gerard Hasselaar:

hem versoeckende, dat hy sich doch aanstonts weder wilde kleeden, (also hy sich alrede ter ruste hadde neder geleyt) en met haar gaan ondersoeken, wat er tegens de Stad mochte gemachineert werden.

Hasselaar, die op de Herengracht woont, kleedt zich snel aan en begeeft zich naar het Blaauwhoofd. Maar het wordt al snel duidelijk dat er niets aan de hand is. Nu hij

*Gevangenen worden opgebracht (fragment). Prent van Jacques Callot (1592-1635). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-20.677*

Gerard Hasselaar (1620-1673), burgemeester van Amsterdam. Prent door Reinier Vinkeles (1741-1816) naar een tekening van Jacobus Buys (1724-1801). Prent gebruikt als boekillustratie in: Jacobus Kok, 'Vaderlandsch woordenboek, met kaarten, platen en pourtraitten.' Amsterdam: Johannes Allart, 1785-1796. Deel XX. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-62.916



Hoofdofficier (burgemeester) Gerard Hasselaar per ongeluk doodgeschoten door schildwacht. Prent door Harmanus Vinkeles naar een tekening van Jacobus Buys. Gebruikt als illustratie in: J. Fokke, 'Amsteldam en zyne geschiedenissen, in't kort.' 6 delen, J. Allart, Amsterdam 1788-1792, dl. II. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-82.217

toch op is, doet hij maar een rondje over de wallen en langs de poorten. Bij de laatste poort aangekomen, treft hij een schildwacht aan die hem niet herkent. De schildwacht vraagt dus om het wachtwoord. Hasselaar is in zijn wiek geschoten omdat de man niet weet wie hij is en vraagt de schildwacht of hij zelf het wachtwoord wel kent. De wacht antwoordt Hasselaar, dat hij het woord, dat iedere dag veranderde, inderdaad niet weet! Het vervolg is curieus.

Verbijsterd antwoordt Hasselaar: 'Wel Kerl bent gy gek, verstaat gy u ordre niet beter?' Maar de wacht was niet te vermurwen. Hij wenst een antwoord. Hasselaar had blijkbaar van alles kunnen roepen, want de wacht

wist het zelf niet, maar hij was in zijn eer aangetast. De wacht houdt hem onder schot. Dat neemt Hasselaar niet en probeert het wapen met zijn rotting naar beneden te slaan, waarop het wapen af gaat. Twee kogels treffen hem in zijn dijbeen en hij valt. Een van 's schouts die-naars komt zijn baas te hulp en verwondt de wacht. Een getuige van dit alles wil te hulp snellen, springt van een muurtje, maar heeft de pech daarbij zijn been te breken.

Valkenier besluit het verhaal als volgt:

So dat men hier door een bloot misverstant sag uytgevoert een treurig Schouwspel, het welk de Heer Hasselaar met een langduyrig en miserabel leger [ziekbed], en eyndelijk [een vol jaar later] met de dood most besuyren, daar beyde de andere weder zijn genesen, en tot voorige gesontheit gebracht.<sup>57</sup>

De mannen zijn thuis, maar niet allemaal. Er zijn 34 gijzelaars achtergebleven omdat het losgeld nog betaald moet worden. De kapiteins van de regimenten hebben dat wel toegezegd, maar hoe gaat dat geregeld worden? Wie gaat het regelen? Zal de toegezegde termijn wel gehaald worden?





# Losgeld

## Twee maanden spanning

---

Het losgeld dient geregeld te worden. De officieren die hiermee belast zijn, maken veel kosten. Aangezien alles voorgeschoten moet worden, zal er naderhand gedeclareerd worden. En dat betekent dat alles op schrift moet worden gesteld.

---

*Heraldisch wapen van François Pointz en zijn vrouw Maria Masur.  
Collectie Gemeentearchief Wassenaar, oudarchief Voorschoten, inv.nr. 638a*





*Johan Baptist Bartolotti van den Heuvel (? - 1703). Olieverf op doek door Aleida Wolfsen (1648-1692). Collectie Geldersch Landschap & Kasteelen, Huis Zypendaal (Arnhem)*

*De vergaderzaal van de Staten van Holland en West-Friesland (nu de Eerste Kamer), ca. 1740. Ets van Jan Caspar Philips (1690-1775). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1921-295*



## Haagse bureaucratie

Daardoor weten we, vooral vanwege Van Leeuwens declaraties, tamelijk nauwkeurig, waar de officieren zich ophielden, wat ze deden en in welk gezelschap ze waren. Hij heeft gedurende een aantal jaren vele aanmaningen moeten sturen omdat de terugbetaling niet wilde vloten. Dat levert bij latere declaraties ook aanvullingen of correcties op en hij legt ook vast wat zijn compagnon, kolonel François Poijntz van het regiment Wassenaar declareert. Ook Simon Brant doet mee in het declaratieverhaal. Hij is procureur, een functionaris die een partij in een civiel rechtsgeding vertegenwoordigt. Men zou een procureur kunnen aanduiden als pleitbezorger. Vaak was een procureur tevens advocaat. Deze Simon Brant is door Van Leeuwen en Poijntz aangetrokken om als verbindingspersoon op te treden naar de Gecommitteerde Raden. Hij is dus iemand die de weg weet op het Binnenhof.

Naast Jacob van Leeuwen en François Poijntz zijn er meer officieren die zich inspinnen, zonder dat we weten of er een taakverdeling was en zo ja, hoe die er uit zag. In het verhaal komen we onder anderen Balthasar Rubijn (kolonel van het regiment Slooten), Johan Baptist Bartolotti van den Heuvel (kolonel van het regiment Amsterveen)<sup>58</sup> en Pieter Reael (kolonel

van het regiment Vlaardingen) tegen. We volgen het op de voet.

### 29-30 juni

De officieren werken zich een slag in de rondte. Van Leeuwen schrijft:

Van Deventer thuijs gecomen zijnde hebbe mij [*Van Leeuwen*] volgens diere beloften aende gevangenen gedaen, mitsgaders autorisatie van alle de capiteijnen, mij [op 29 juni] getransporteerd naar de Haege ende mij geïnformeert is wat wegen 't be-looffde ransoen te become soude sijn.

Eerst vinden ze notaris Henrick Outgers bereid om het in het Duits opgestelde losgeldcontract te vertalen<sup>59</sup> en daarna accordeert notaris Van Santen het contract en maakt er kopieën van. Naast Van Leeuwen, bemoeien daar onder anderen Du Mortier, Reael en procureur Brant zich mee. Met hulp van advocaat Mattheus van Valckenburch<sup>60</sup> en procureur Brant stellen ze een verzoekschrift op, waarmee ze zich wenden tot het secretariaat van de Gecommitteerde Raden. Ze dringen er op aan het akkoord en het verzoek tot het betalen van het losgeld zo spoedig mogelijk bij de Staten op de agenda te plaatsen. Om geen tijd te verliezen en de urgentie duidelijk te maken, brengen ze de zaak al direct onder de aandacht van enkele leden van de Gecommitteerde Raden. Het verzoekschrift wordt op 30 juni ingediend.

### 1 juli

Dat het een spoedgeval is, blijkt wel uit de notulen van de Staten, want al op 1 juli wordt 'seeckere Requeste by ofte van wegen de ghesaementlijcke Capiteynen van seventhien Compagnien Huysluyden, jongst in Guarnisoen gelegen hebbende binnen de Stadt Deventer' in de vergadering van de Staten behandeld.

De kapiteins zetten het verzoekschrift dik aan, daartoe mogelijk ook gesouffleerd door Brant, die het lopen van de hazen aan het hof van de Staten kent. Ze klagen dat ze 'den tijdt van een maendt binnen de voorschreve Stadt Deventer seer ellendich ende genoeghsaem sonder Levens-middelen hadden gelegen' en gedwongen zijn geweest het akkoord te sluiten 'soo syluyden de



Galge wilden ontgaen.’ Ze onderstrepen natuurlijk dat ze per compagnie twee hunner tot ‘haer genoeghsame ruine ende uyterste ellende’ hebben moeten achterlaten. Ook beklemtonen ze dat hun benarde positie niet te wijten is geweest aan lafheid. Er kan weliswaar niet gesproken worden van roem, maar ze hebben zich naar behoren gedragen. En aangezien ze uit hun gewone werkzaamheden gerukt zijn ten dienste van het land, lijkt het hun redelijk dat de Staten het losgeld betalen, wil men ‘die geene die uyt de voorsz seventhien compagnien tot Deventer zijn gebleven, niet in de uyterste elende sien gebracht.’ De Staten overleggen en besluiten dat het

verzoek ter hand gesteld zal worden van de Heeren Ge-committeerde Raden om advies uit te brengen.

#### 4 juli

Op 4 juli wordt dat advies gepresenteerd en toegelicht in de vergadering. Het advies wordt overgenomen en luidt dat de huysluyden ‘zijn indistinctelijck ten spoedichsten tot laste van haer Edele Gr. Mo: te ranconneren ende te lossen’ [*losgeld te betalen en te bevrijden*]. Niettemin vinden de Staten dat ze nog wel militair geadviseerd moeten worden over de afwikkeling en daarna



*Maarten Pauw (1616-1680), ontvanger-generaal van de Staten van Holland. Olieverf op doek door Samuel van Hoogstraten (1627-1678), Particuliere collectie (bron: Rijksinstituut Kunsthistorische Documentatie)*

*Gezicht op de korenmolent 't Hert, een trekschuit en de brug over de Starrevaart, gezien vanuit het zuidwesten. Oorspronkelijk titel 'Koorn Moole Buiten Den Lijsen Dam'. Olieverf op canvas door Jacob Elias la Fargue, 1756. Op weg naar Amsterdam moet ons gezelschap dit met zijn trekschuit zijn gepasseerd. Collectie Beeldbank Leidschendam-Voorburg, signatuur LF1758/4*



wordt tot 's avonds 11 uur met man en macht gewerkt aan het op schrift stellen van de losgeldresolutie.

#### 5-7 juli

De volgende dag, 5 juli, overleggen de officieren en besluiten alle heren van de Gecommitteerde Raden te begroeten en sterk aan te dringen op het zo snel mogelijk ten uitvoer leggen van de resolutie. Dat resulteert erin dat de Staten op 7 juli bereid zijn ontvanger-generaal Maarten Pauw<sup>61</sup> op te dragen het geld vrij te maken, zodra de Münsterse een vrijgeleide hebben overhandigd, om het geld ongehinderd naar Deventer of Harderwijk te brengen.

Tot hun schrik bemerken de officieren, dat in de resolutie met geen woord gerept wordt over de 75 rijksdaalders die iedere compagnie aan de Münsterse commissarissen heeft toegezegd voor hun bemoeienis met het losgeldcontract. Ze snellen terug naar de Gecommitteerde Raden om duidelijk te maken dat ze een probleem hebben. Gelukkig staat men hen in de avond nog te woord en wordt de resolutie veranderd. Kolonel Poijntz en de kapiteins Van Leeuwen en Van den Hoeck krijgen opdracht het losgeld te vervoeren, dat in Amsterdam opgehaald moet worden.

#### 8 juli

Op 8 juli gaat Brant met zijn klerk vroeg in de ochtend naar Voorburg, om Poijntz en Van Leeuwen op te halen.

Ze reizen vervolgens via Leiden (eten), Lisse (eten), Haarlem (twee roemer wijn) naar Amsterdam. In Amsterdam moeten ze eerst naar de Admiraliteit, om er voor te zorgen dat trompetter Wijnant Walsmit naar Zwolle of Deventer kan gaan om een vrijgeleide op te halen.<sup>62</sup> De 'marine' die Amsterdam vanaf het IJ bewaakt moet hem vrije doorgang bieden, zowel op de heen- als op de terugreis.

#### 9 juli

Op 9 juli verstrekt de burgemeester van Amsterdam de opdracht daartoe en kan Walsmit met scheepskapitein Foppe Flieger afreizen. Na al deze inspanningen is het goed toeven in een herberg in de Warmoesstraat met de toepasselijke naam Het Wapen van Overijssel.<sup>63</sup> Niettemin keren Poijntz en Van Leeuwen die dag al terug naar Den Haag.

#### 11 juli

Dan gebeurt er op 11 juli iets merkwaardigs.<sup>64</sup> Van Leeuwen omschrijft het vaag als een 'ordre bij forme van resolutie van de Ed: Mo: heeren.' Wat blijkt? De Staten zitten in geweldige geldnood. Uit de notulen die Nicolaes Vivien (1631-1692) heeft nagelaten, blijkt dat de Staten dagelijks overleggen over tal van kostenposten en de wijze waarop dat allemaal betaald moet worden. Men zit met de handen in het haar. De Gecommitteerde Raden besluiten dan ook dat het losgeldbedrag omlaag moet. Per slot van rekening waren er in Deventer com-



*Trompetter te paard. Prent van Jacob de Gheyn (II) (ca. 1565-1629).*

*Collectie Rijksmuseum, RP-P-1889-A-15045*

*Het oude stadhuis van Amsterdam op de Dam waarin de Wisselbank was gevestigd.*

*Olieverf op paneel door Pieter Jansz. Saenredam (1597-1665). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-C-1409*

pagnieën uit het Gooi, waar de Fransen het nu al voor het zeggen hebben. Dus waarom zouden ze moeten betalen voor manschappen afkomstig uit plaatsen die nu in Franse handen zijn? Men bepaalt dus dat de officieren die belast zijn met de transactie, 12.000 rijksdaalders mogen bieden en hooguit 13.000, 'wel minder maer meerdere niet'.<sup>65</sup>

### 13-14 juli

Niettemin gaan de al in gang gezette acties rond het oorspronkelijk vastgestelde bedrag gewoon door. Op 13 juli is het vrijgeleide (sauf conduit) door overste Calcar afgegeven en door Walsmit naar Den Haag teruggebracht. Van Leeuwen c.s. tonen het aan de Gecommitteerde Raden. Niets staat dan nog in de weg om aan Pauw opdracht te geven de betaalopdracht voor het losgeld te regelen. Maar de deputatie officieren krijgen het losgeld niet zo maar mee. Er is borg nodig. Het is een groot bedrag en de officieren mochten het eens in het hoofd halen er iets anders mee te doen, dan waarvoor het bestemd is. Van Leeuwen en Poijntz stellen zich op als borg, maar 'is bij haer Ed: Mo: verstaen dat meerder borge moste werden gestelt, ende dat alsdan de ordonnantie aenstonts soude worden gemaect.' Van der Hoeck stelt zich beschikbaar, wat op 14 juli geaccepteerd wordt. Het secretariaat kan dus de brieven gaan schrijven aan Pauw en aan de burgemeesters van Amsterdam 'om de betalinge uijt de wisselbanck<sup>66</sup> te doen.'

Even gooit commies Van der Does nog roet in het eten, want naar zijn mening moet ook de Raad van State hier nog goedkeuring aan geven in de vorm van een contraordonnantie. Daar had Van der Does wel gelijk in, want degene die het geld uitgeeft moet niet dezelfde zijn als degene die er controle op uitoefent. Men spoedt zich dus weer naar de Gecommitteerde Raden, die de kwestie direct in de vergadering van de Staten willen brengen. Edoch, het is één uur, etenstijd, maar men mag om half vier terugkomen. Het wordt zes uur, alvorens het zover is en commies Van der Does wordt alsnog teruggefloten.

Maar wel moet de akte van borgtocht eerst bij een notaris passeren, voordat de brieven worden afgegeven. Men vervoegt zich dezelfde dag nog bij notaris Mathijs



van Lievendael, die de akte passeert.<sup>67</sup> Daarin staat dat 'd'heeren Balthasar Rubijn, collonel ondert regiment van Slooten, Francois Poijntz, Bailju van Voorschoten op de Veur, Collonel ondert regiment van Wassenaer, Jacob van Leeuwen, secretaris tot Voorburch, capiteijn ondert regiment van Scheveninge, ende Wouter van den Houck, capiteijn ondert gemelte regiment van Wassenaer' beloven dat zij het losgeld 'ter somme van tweentwintichduysent seshondert sesentachtich rijxdaelders ende noch twaalfhondert vijftentseventich rijxdaelders' zullen overbrengen en betalen en de gevangenen daarvoor vrij krijgen. Ook wordt rekening gehouden met overmacht. De officieren zullen namelijk niet aansprakelijk gesteld worden voor verlies van het geld, wanneer het schip op zee zal vergaan of wanneer vijandelijke troepen hun het geld afhandig zullen maken.

In de namiddag vervoegen ze zich met de akte weer bij Pauw. De brief aan de Amsterdamse burgemeesters moet er immers komen. Pauw wil de opdracht wel schrijven, maar hij moet daar eerst opdracht voor krijgen van de Gecommitteerde Raden. Dat kan pas de volgende dag.

### 15 juli

De 15de juli kopiëren de officieren voor elk van hen de vrijgeleide voor de tocht over de Zuiderzee naar Harderwijk en melden zich weer bij Pauw. Maar Pauw heeft nog geen opdracht gekregen en geeft ze de raad naar

*'Haerlemse Jaegschuyties'. De trekschuit van en naar Haarlem bij het begin van de Haarlemmerweg en Haarlemmervaart, gezien in noordelijke richting naar bolwerk Westerbeer en het IJ. Ets door Reinier Nooms (1623-1664). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-0B-20.552*

de heren Gecommitteerde Raden te gaan, om druk op de ketel te zetten. Dat blijkt te lukken, want er bestaat een opdracht van de Gecommitteerde Raden van die datum aan ontvanger-generaal Pauw om f 59.902 en 10 schellingen (zijnde 22.686 + 1275 rijksdaalders x f 2,50) te betalen aan Poijntz, Van Leeuwen en Van der Hoeck<sup>68</sup>, ondanks de instructie van 11 juli om het losgeldbedrag omlaag te brengen.

### 16 juli

Op 16 juli komen ze weer bij Pauw. Er is goed bericht. Hij moet weliswaar zelf de stad uit, maar hij heeft de opdracht tot het schrijven van de brief bij zijn commies Van der Esch neergelegd, zodat ze die 's middags kunnen ophalen. Ze besteden de tijd nuttig, want ze hebben be-

dacht dat het goed zou zijn wanneer een trompetter van staat hen naar Deventer vergezelt. De Gecommitteerde Raden zijn akkoord en trompetter Jacob Lus wordt ontboden om zich reisvaardig te maken. Vol goede moed betreden ze 's middags het kantoor van Pauw om de assignatie op te halen, maar Van der Esch weet van niks. Pauw is vergeten het hem op te dragen! Ze moeten er een punthoofd van hebben gekregen. Of ze 's avonds rond zeven uur maar terug willen komen, want dan is Pauw weer aanwezig. Of die zich verontschuldigd heeft, weten we niet, maar in de avond krijgen ze wat ze nodig hebben. De Wisselbank in Amsterdam dient hun het losgeld uit te betalen.



Kop van Overijssel met het traject Zwolle - Hasselt - Genemuiden dat centraal staat in het losgeldverhaal.

Bron: 'Atlas Maior: Hollandia et Belgica' van Joan Blaeu, Amsterdam, 1665 (facsimile uitgave 2010)

## De laatste 34 gevangenen bevrijd?

### 17 juli

Aangezien nu alles rond is, reizen ze op 17 juli naar Amsterdam om het geld op te halen, een schip te regelen dat hen naar Overijssel brengt en de gijzelaars mee terug zal nemen, waar ze, het Wapen van Overijssel opnieuw frequenterend, drie dagen zoet mee zijn.<sup>69</sup>

### 20-21 juli

Met het Oost-Indisch jacht van commandeur Foppe Flieger varen ze dan op 20 juli vanuit Amsterdam eerst naar Ens en vervolgens naar Kampen, waar ze het jacht achterlaten en in de stadsherberg overnachten. De volgende dag reizen ze door naar Zwolle, waar de 34 gevangenen onder bewaking zijn gesteld. Volgens een brief van Van Leeuwen aan zijn vrouw, heeft hij de gevangenen op 21 juli bezocht ('Onze gevangenen waeren soo verbleyt dat zij mij saegen dat niet om te seggen is').

Ondanks de precaire situatie van de gegijzelden hebben de officieren de opdracht, om, naar goed Hollands koopmansgebruik, maar eveneens vanwege de zeer nijpende financiële toestand van de Staten, ter plaatse te onderhandelen over de hoogte van het losgeld, 'hem [de Münsterse commandant Calcar] voorgedragen hebbende de onredelijkheid van de saeck en dat soo exorbitant rantsoen tegen alle krijgsgebruick was.'<sup>70</sup> Het protest tegen de hoogte van het losgeld, met verwijzing naar het krijgsgebruik, was niet ongefundeerd. Bekend is een 'prijslijst' van losgelden uit een overeenkomst van 4 oktober 1672 tussen de keurvorst van Keulen en de vorst-bisschop van Münster met de prins van Nassau (Depping 1841, p. 274). De losgelden hadden betrekking op het beroepsleger - dus niet de huislieden - en werden naar rang vastgesteld. Een kolonel deed 300, een kapitein 60, een luitenant 30 en een soldaat 1 rijksdaalder. Hoewel we niet bekend zijn met de exacte samenstelling van de 17 regimenten huislieden naar rang en we ook niet weten of de prijslijst voor beroepsmilitairen en huislieden over een kam te scheren is, extrapoleren we op basis van de wel bekende samenstelling van het regiment Scheveningen, dat het losgeld voor alle regimenten ongeveer 10.000 rijksdaalders had moeten bedragen. Nu was het ruim twee keer zo veel.

Veiligheidshalve laten ze het losgeld nog in het jacht. Niet onbegrijpelijk repliceert commandant Calcar dat hij alleen maar opdracht heeft het volledige bedrag in ontvangst te nemen en dat hij niet de vrijheid heeft om er iets aan te doen. Onder de toezegging 'van eenge recompense [vergoeding, lees: smeergeld] in cas de saeck wilde helpen faciliteren'<sup>71</sup> weten de officieren gedaan te krijgen dat de commandant de zaak aan de geheimraad luitenant Bispingh van de Münsterse bisschop zal voorleggen.

### 22-24 juli

Ze keren op 22 juli terug naar het jacht en varen naar een veiliger plek, te weten het eiland Urk, waar ze op zondag 24 juli nog ter kerke gaan. Enkele dagen later daagt Bispingh op en de officieren zoeken hem direct op. Na veel gesteggel stemt Bispingh op voorhand in met een akkoord 'bij 't welke wij voor den staet vrij eenige duijsenden profiteerden.' Maar niet te vroeg gejuicht want dat moet natuurlijk nog wel door de bisschop worden goedgekeurd. Het losgeldbedrag heeft men op 14.000 rijksdaalders weten te stellen. Dat hebben de officieren toch mooi voor elkaar gekregen, maar het lijkt er op dat ze zich daarmee ook de nodige

Uitgaven gedurende de periode  
5-13 augustus 1672.

Collectie Haags  
Gemeentearchief,  
Gemeentearchief  
Leidschendam-Voorburg,  
Oudarchief, inv.nr. 31-10(13)

*Copia*  
a: 1672.

Specificatie want geene door ordne van  
De Heeren, Pöint, Rubin, Van Leeuwen  
en van Speck, gedeputeerde over Zet  
Lantvoeren wegens die tot Leventen  
Hollantische gevangens, betaelt en vijf  
geschooten s'c'ke.

den 5 Aug: den Fideuick Lock, voor Verkeeringe van d' g: Rubin, Bartlooy, en vijf 3 andere	2. 16. -
— J: voor een expresse naar Lemmer	12. -
X 8 J: aan de Broeuen inde Wannne Jhrts van Jhrts	63. -
X J: aan de 2 meijden vlypns ordne gegeven	6. 6. -
10 J: voor een expresse naar Ens	6. -
— J: den den Selven, soo hij aan d' g: Pöint ten leijght geltent hadde	3. 3. -
13 J: voor 2 wagen Fragkten Van Geneemijden, met	



Ducaton, of zilveren rijder uit 1672. Hollands betaalmiddel ter waarde van 3 gulden en 3 stuivers. Voorzijde: ridder te paard naar rechts met in rechterhand zwaard. Onder paard gekroond wapenschild van Holland.

Collectie Rijksmuseum  
objectnummer KOG-MP-1-1560A (bruikleen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap)

Vechtpartij in een kroeg. Ets. Ongedateerd.  
Collectie Stadsarchief Amsterdam



problemen op de hals hebben gehaald. Eerst moet de bisschop het nieuwe akkoord nog goedkeuren en dat duurt een tijdje.

### 29 juli - 1 augustus

Commandeur Flieger maakt zich ongerust over al dat geld in zijn jacht en voelt er niets voor, om daar, zo lang als het gaat duren, aan de kade te liggen. Dus vaart hij op 29 juli naar Amsterdam om het geld terug te brengen naar de Wisselbank. Maar op 1 augustus reppen Van Leeuwen, Poijntz en Van den Hoeck zich naar Amsterdam om het geld conform het nieuwe akkoord, 14.000 rijksdaalders en 1.275 rijksdaalders commissie, weer op te halen, omdat bericht is gekomen dat de bisschop akkoord is. Ook nemen ze voedsel en twee vaten goed bier mee voor de gijzelaars.

### 2 augustus

De officieren arriveren op 2 augustus in Hasselt, waar ze de Münstersers treffen. Voor hun zekerheid willen ze de betaling doen plaatsvinden op het jacht of in Genemui-

den, halverwege Hasselt en de plaats waar de boot ligt. Maar de Münstersers willen de betaling in Hasselt laten plaatsvinden. De Hollandse officieren ruiken onraad en protesteren. De gevangenen zouden toch vanuit Zwolle naar Hasselt worden gebracht? Die zijn er nog niet. De Münstersers gaan dreigen. Als er niet ter plekke betaald wordt, zal men terugvallen op het eerste akkoord van Deventer en moet de daarin vastgestelde som betaald worden. Zo niet, dan komt er niemand vrij. Ze beloven plechtig dat de gevangenen vrij zullen komen zodra het geld is geteld.

### 'Ontrouwe en rigoreuse bejegeninge vande vijand'

De onbekende officier die later het hele verslag van de gebeurtenissen aan de Prins van Oranje stuurt,<sup>72</sup> vermoedelijk Jacob van Leeuwen, is er echter niet gerust op. Tijdens de onderhandelingen zijn ze gedurende twee dagen bewaakt door een Münsterse kapitein en twee schildwachten voor de deur 'alhoewel daarmede alle recht der volckeren wiert gevioleert' [*geschonden*].<sup>73</sup>

Er zit weinig anders op dan de Münstersers hun zin te geven. Ze betalen Calcar 500 rijksdaalders voor zijn bemoeienis, 14.000 rijksdaalders losgeld voor de gevangenen en 1.275 rijksdaalders commissie voor de 'werkzaamheden' van de Münsterse commissarissen. Nog dezelfde dag komen de gevangenen inderdaad aan in Hasselt. Echter, nadat men afscheid heeft genomen, wordt commandant Calcar 'door d'een off d'ander quaet instrument inde ooren geblaasen' dat hij het volle pond aan losgeld had kunnen opstrijken. 'Waarop deselve [*Münsterse*] commissarissen stante pede ordere bequamen dat aldien de gevangenen niet vertrocken waren, dat men die souden tegenhouden tot naerder ordere.'<sup>74</sup>

De Hollandse officieren zijn boos; men dreigt, protesteert en men laat de kwitantie zien waarop staat dat de afgesproken som van 14.000 rijksdaalders is betaald. Men fulmineert dat iedereen, zowel de Duitse als de Hollandse manschappen, heeft gezien dat Bispingh de vrijgeleide en het contract ondertekende, maar het helpt allemaal niet. Ze worden tegengehouden.

Het is inmiddels donker geworden. De volgende dag gaat een deputatie van twee officieren in Zwolle verhaal halen bij Bispingh, maar die weet ook niet meer dan dat de orders van de bisschop afgewacht moeten worden. Calcar is wel bereid de *recompense* die hij voor zijn moeite heeft gekregen terug te storten, wanneer zijn vorst toch het hele bedrag uit het oude contract wil hebben. Dat blijkt het geval en niet alleen dat. Die vijfhonderd van Calcar krijgen ze ook niet terug omdat hij die, naar zijn zeggen, aan zijn vorst heeft moeten afstaan. En daarenboven worden ze nog aangeslagen voor een aanzienlijk bedrag voor eten en drinken, ter hoogte van 250 gulden per regiment (totaal f 4.250). Het is een ernstige streep door de rekening. Ze staan met lege handen.

## Terug naar Den Haag

Rubijn, Poijntz, Bartolotti, Van Leeuwen en Van der Hoeck hebben geen andere keus dan met het jacht van Foppe Flieger terug te reizen naar Amsterdam en vervolgens naar Den Haag. Ze zoeken eerst Simon Brant, hun verbindingsman met de Gecommitteerde Raden, maar die zit in Den Briel. Bartolotti zoekt hem op en doet verslag van wat zich heeft voorgedaan in Hasselt. Ze zijn het erover eens dat uitgebreid gerapporteerd moet worden aan de Gecommitteerde Raden en die te verzoeken of zij met Bispingh tot overeenstemming mogen komen over het losgeld. Dat komt er op neer dat ze moeten terugvallen op het oude contract, nog verhoogd met de andere in rekening gebrachte kosten.

### 8-12 augustus

Op 8 augustus keert Bartolotti terug in Den Haag om met de anderen te overleggen. Hij wacht tot in de avond, maar Van Leeuwen (mogelijk met Rubijn) duikt niet op. Wat blijkt? Van Leeuwen c.s. hebben die dag al met de Gecommitteerde Raden overlegd, resulterend in een tweetal resoluties. Misschien niet wetend wanneer Bartolotti terug zal zijn en gezien de tijdsdruk, zijn zij alvast vertrokken! Wanneer Bartolotti zich daarna bij de Gecommitteerde Raden meldt en dat hoort, zal hij ongetwijfeld onaangenaam verrast zijn geweest. Hij wil graag weten wat er in de resoluties staat, maar dat wordt geweigerd aangezien er al een kopie van de re-

solutie is afgegeven en 'de heer Bartholotti specialijk niet in die commissie was gecommiteert.'<sup>75</sup> Kortom: de Gecommitteerde Raden hebben met Van Leeuwen c.s. overlegd en Bartolotti is daar niet bij betrokken geweest. Hij krijgt dus geen informatie. Gegeven de omstandigheden en wat er van afhangt, lijkt dit een starre bureaucratistische opstelling. Het is inmiddels 12 augustus.

## Een redder in de nood: Albert Hansselaer

### 20-21 augustus

Op 20 augustus verschijnt Albert Hansselaer, koopman en burger van Zwolle, voor de burgemeesters, schepenen en raad van de stad Zwolle. Hij heeft zich bereid verklaard als borg op te treden voor Balthasar Rubijn en François Poijntz voor een bedrag van 8.000 rijksdaalders, waarmee het al betaalde bedrag van 14.000 rijksdaalders aangevuld wordt om de gijzelaars vrij te kopen. Van die 8.000 rijksdaalders zal hij in Genemuiden 6.300 rijksdaalders betalen aan de Münsterse commissaris Broekhuis.<sup>76</sup> Bepaald wordt dat eventuele diefstal van het losgeld tijdens het transport voor rekening van Broekhuis komt. En wanneer het Münsterse konvooi de gijzelaars en de heren Gecommitteerden 'sonder enich molest ofte verhinderinge' zal laten passeren en ze aan boord zijn gebracht, zal Hansselaer het resterende bedrag van 1.700 rijksdaalders binnen een termijn van tien dagen voldoen. Hoe men Hansselaer (en diens zwager Moriaen) in deze en andere transacties heeft weten te betrekken, is onbekend. Wel is bekend dat hun bereidheid in dank is aanvaard, maar dat ze vele jaren grote moeite hebben gehad om de voorgeschoten bedragen terug te krijgen, waarover later meer.

## Laatste loodjes

### 21 augustus

Nu de borgstelling voor 8.000 rijksdaalders is geregeld, schrijft commissaris Broekhuis het vrijgeleide uit. Op zondag 21 augustus worden twee wagens besteld voor het transport van de gijzelaars en de gedeputeerden, ditmaal wel vanuit Genemuiden. En een andere wagen



haalt de 6.300 rijksdaalders op die aan boord van het jacht zijn gebracht.

Voor Albert Hansselaer is het die dag nog niet afgelopen! Hij moet mee naar Zwolle omdat het geld daar geteld gaat worden. Broekhuis heeft het niet nodig gevonden het geld ter plekke te tellen, aangezien Hansselaer toch nog bij hem is en die staat borg voor de juistheid van de betaling. Nadat Albert afscheid heeft genomen van zijn zwager Abraham Moriaen, die met de gijzelaars meereist naar Amsterdam en die we later nog zullen leren kennen, keert hij terug naar de herberg waar de Münsterse leden van het konvooi het op een drinken hebben gezet. Albert schrijft twee dagen later aan Moriaen dat het er heet aan toe is gegaan.<sup>77</sup> In de herberg is het een pandemonium. De grote som geld maakt hebberig. Iedereen maakt aanspraak op een deel van het geld, men vloekt en tiert en het glas wordt veelvuldig geheven waarbij om de haverklap pistoolschoten worden gelost. De kogels vliegen Albert om de oren.

De waert kwam ijeder mael bidden dat men zou ophouden te schieten, want hij vreesde sijn huijs in brant soude geraecken. En de waerdinne ging schreijen, quam een mael off 2 bij mij en baet [*smeekte*] dat ik uijt de camer zou gaen uijt vrese dat ick eenigh ongeluck moghte becoomen. Eijndelijck raeckten wijn en bier op en toen vertrock men en liet men het vaatje met gelt voor in de coetswagen leggen.

Zodra ze echter buiten Genemuiden komen, breken de planken van de wagen onder het gewicht van de geldkist. Gelukkig heeft Hansselaer nog een reservewagen meegenomen, zodat het geld daarin overgeheveld wordt. Het is geen pretje geweest, want hij schrijft: 'Wat nu vervolgens op den wegh is gepasseert, valt mij te lelijck om te verhalen.' Helaas, want we hadden graag vernomen wat zich verder heeft voorgedaan. In Zwolle aangekomen, stuurt hij een bode naar de Zwolse burgemeester Royer om getuige te zijn bij het tellen van het geld, maar die komt onverrichter zake terug. Royer wil niet komen. Ook de Münsterse commissaris Broekhuis doet een vergeefse poging daartoe. Men gaat het geld dus maar zonder Royer tellen, aangezien de bodem van de geldkist kapot is gegaan. Gelukkig: 'Soo hebbe dan

Heer Broeckhuijs het gelt getelt en alles d'accort bevonden, namentlijck 25 sackies, en in ijeder 200 silver ducatons, maeckende te saemen f 15.750 of 6.300 rijksdaelders.'

Broekhuis probeert er nog een slaatje uit te slaan. Hij wil voor zijn moeite veertig rijksdaalders hebben en houdt dit bedrag in op de 6.300 rijksdaalders. Hansselaer krijgt dus een kwitantie voor maar 6.260 rijksdaalders. Die is het daar uiteraard niet mee eens. Als Broekhuis er wat aan wil verdienen, moet hij zich maar bij de Hollandse gedeputeerden melden. Ze ruziën wat af, maar Broekhuis houdt voet bij stuk. Hansselaer ziet wel in dat zijn protesten op onvruchtbare bodem terechtkomen en aangezien het al laat is, stemt hij toe. Bij de eindafrekening met de Hollanders zal hij het wel rechte trekken, zo hoopt hij. Hij meldt het nog wel bij burgemeester Royer, maar die lijkt zich er weinig van aan te trekken.

## Alderliefste

### 23 augustus

Wat het regiment Scheveningen betreft, kunnen Jacob van Leeuwen, Michiel du Mortier en de beide gijzelaars, luitenant Lenaert Ruijchrock en korporaal Jan Joppen vande Meer, op huis aan, waar reikhalzend naar hen wordt uitgekeken. Jacob heeft de pech dat hij in Amsterdam nog wat moet regelen en hij schrijft zijn vrouw:<sup>78</sup>

Alderliefste,

Wij zijn naer veel tribulatie te langh omme te schrijven eijntlick soo aenstonts met alle de gevangenen tot Amsterdam met gesontheit gearriveert. Hertelijck verlangen nae U.L.[iefste] toestant ende gesontheit, hoopende morgen in Godt will bij U.L. te zijn, alsoo ick genootsaeckt ben desen dach hier tot Amsterdam te verblijven omme onse saecken te reddden. Waermede hertelijck gegroet ende Gode in genade bevolen. Van U.L. getrouwe man. J. v. Leeuwen. In de kantlijn: Haestich in Amsterdam, 23 augustij 1672

Als alles volgens plan is verlopen, is Jacob op 24 augustus thuis gekomen.

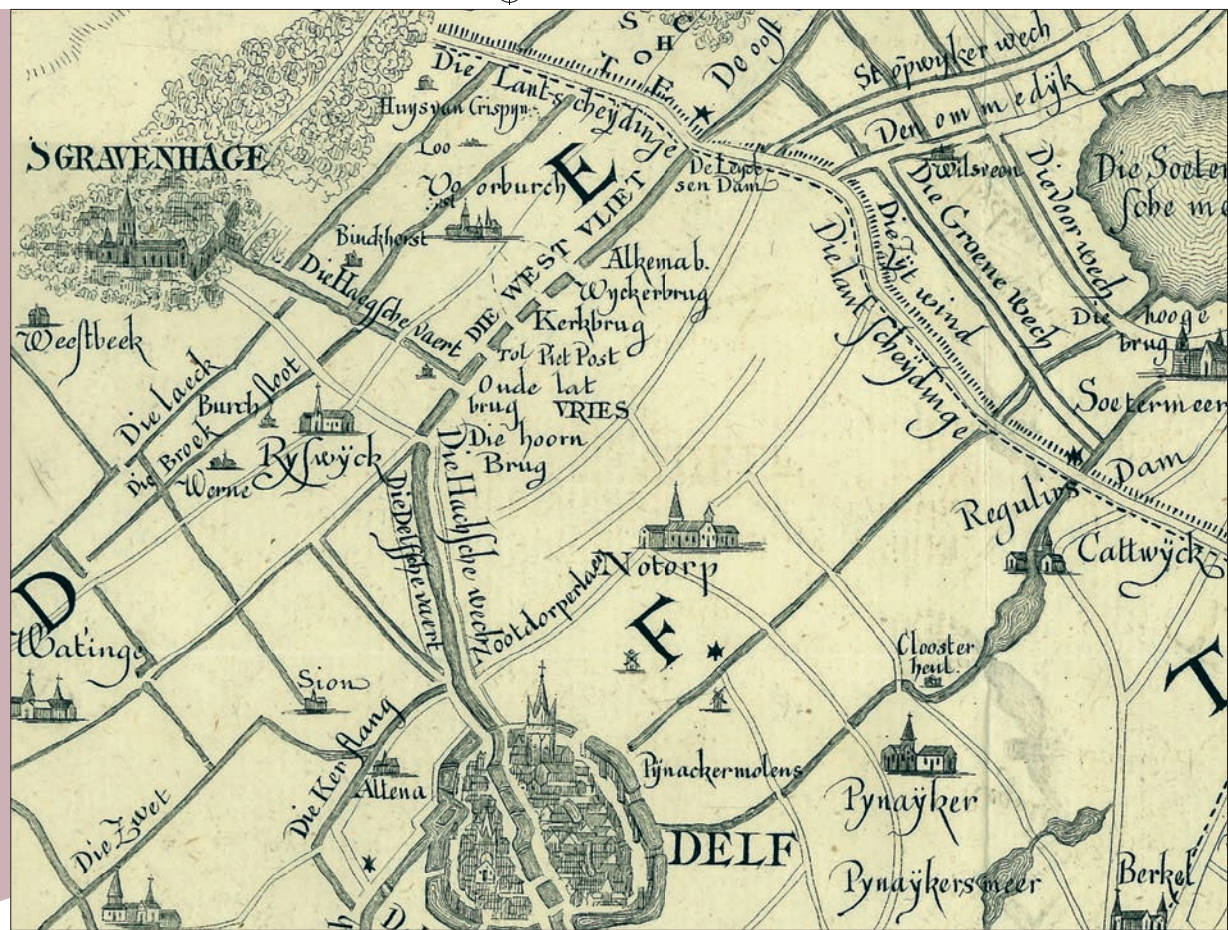
Waarlijkste

Wij zijn nu veel verlegen en lang om me te  
krijgen sijnlich <sup>met alle de veranderingen</sup> so aenstaend tot aenstaend  
met gesontelijc gearicheit, ghetelijc aenstaend  
nad v e toostant end gesontelijc, ghetelijc  
mets in stad wilt hi v e te sijn, alsoe ick  
gemootfaecht by, des dach ghet tot aenstaend  
te overblijven. omme aenstaend te redding,  
Amenich ghetelijc ghet, end ~~stad~~ in  
gemad bebal. Am

oftiel in aenstaend  
23 augusti byz.

v e ghetelijc  
J. van Leeuwen  
byz

Brief van Jacob van Leeuwen  
aan zijn vrouw d.d. 23  
augustus 1672  
Collectie Haags  
Gemeentearchief,  
Gemeentearchief  
Leidschendam-Voorburg,  
Oudarchief, inv.nr. 31-11



# Onder water

Gedeelte van een kaart van Zuid Holland, getekend door Johannes Liefrinck van Leiden in 1578.

Collectie Gerard Duijvestein

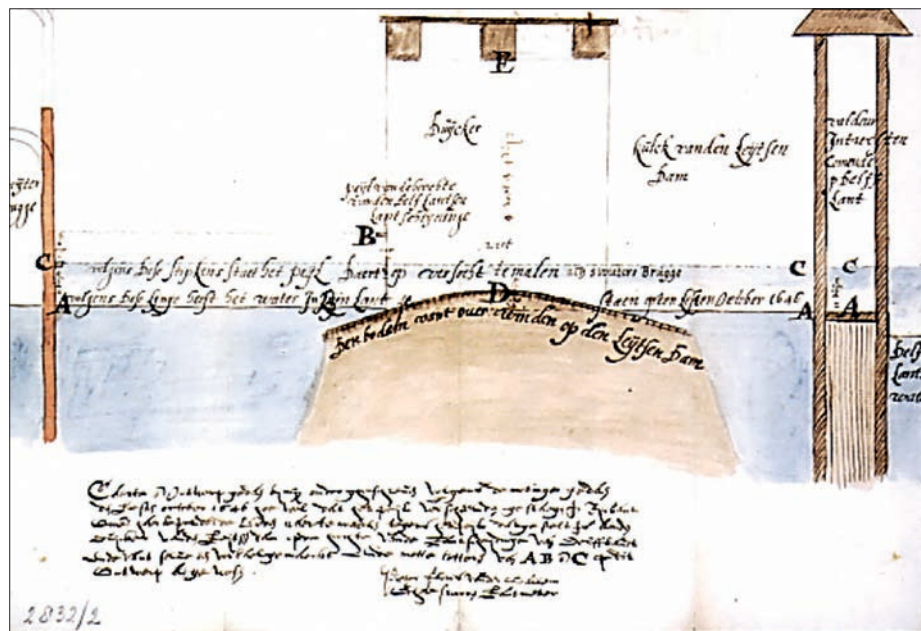
Om de vijand een halt toe te roepen, worden niet alleen burgers bewapend, maar zoekt men ook naar andere middelen. Een mogelijkheid daartoe biedt inundatie: het onder water zetten van land.<sup>79</sup>

Na de oorlogsverklaring door Frankrijk dragen de Staten van Holland op 13 april 1672 de leden van een kort daarvoor in het leven geroepen commissie op, om samen met de besturen van de waterschappen na te gaan of het gewest door inundaties voor de vijand ontoegankelijk kan worden gemaakt.<sup>80</sup> De Hollandse Waterlinie is het gebied dat daarbij de overheersende aandacht heeft gekregen, maar ook andere regio's krijgen met inundatie te maken, zoals Delfland.

## Delfland

Uit de *Consideratiën over het inlaten van water in Delfland tot defensie van dien jegens den viandt*<sup>81</sup> weten we, welke inundaties door dijkgraaf en hoogheemraden ter sprake zijn gebracht, welke sluisen gebruikt konden worden en welke de waterstanden waren tijdens verschillende weersgesteldheden. Eind april 1672 heeft men verschillende scenario's gereed. Aan de hand van deze rapporten begint men aan de voorbereidingen, maar door het acute oorlogsgevaar moet er al in juni/juli 1672 daadwerkelijk geïnundeerd worden. Op 13 juni geven de Staten het bevel om de omliggende landen van Delfland zo spoedig mogelijk onder water te zetten. Dat heeft tot direct gevolg dat de bevolking van Delfland zeer onrustig wordt.<sup>82</sup> De noodzaak van de inundaties is immers voor lang niet iedereen even duidelijk. Wel is het voor de plattelanders zonneklaar, dat zij onder water gelopen land niet meer kunnen bewerken waardoor hun bron van inkomsten zal droogvallen. De ambachtsbewaarders, waaronder die van Voorburg, treden in overleg met de hoogheemraden, die de kwestie proberen te sussen.

In de eerste helft van juli wordt koortsachtig overleg gepleegd tussen de dijkgraaf, hoogheemraden en de prins. Delfland moet zeer diplomatiek opereren; men zit in een spagaat. Aan de ene kant de prins die zo snel mogelijk inundatie wil en daartoe het water in Delfland op winterpeil gebracht wenst te zien. Zijn verantwoordelijkheid is de veiligheid van Holland. En aan de andere kant het hoogheemraadschap, dat te maken heeft met zeer verontruste grondbezitters, de zogenaamde ingelanden. De angst voor een algehele inundatie van Delfland is



onder de bevolking zo groot, dat het hoogheemraadschap het bevel tot het inlaten van water en het opvoeren van het peil niet kan afgeven omdat de bode van de dijkgraaf op weg naar de sluisen in Maassluis ernstig bedreigd is. Zijn vrienden kunnen ternauwernood voorkomen dat zijn woonhuis in Maassluis wordt vernield. De bode wordt door honderden mensen omsingeld, die hem voor verrader uitschelden en hem 'van malcanderen [wilden] rucken'. Hij wordt bedreigd 'met roers, piecken, vorcken, messen ende anders van de uyt sinnige versamelde gemeente.'<sup>83</sup>

Na nog enkele ernstige incidenten, onder andere in Schiedam, wordt wederom overleg gevoerd. Dat levert slechts op dat de prins op 21 juli en de daarop volgende dagen laat bekendmaken dat hij hoe dan ook gehoorzaam moet worden. Door publicatie van dit pamflet wordt het wel wat rustiger, maar nog steeds wordt het inlaten van water op de boezem gehinderd.<sup>84</sup> Ook in Voorburg wordt gesaboteerd. Zo moeten de ambachtsbewaarders aan verschillende mensen geld betalen 'voor wacht houden bij nacht inde voorleden somertijt op ende omtrent de lantscheydinge ofte houven sijtwinde voort doorstecken vandenselven.'<sup>85</sup> Al eeuwenlang

*Op deze tekening uit oktober 1646 wordt door Pieter Floris van der Sallem, 'gheswooren lantmeter' het verschil in waterpeil aangegeven aan de duiker van Leidschendam ter hoogte van de landscheiding tussen Delfland en Rijnland. Collectie Oudarchief Delfland, inv.nr. 2832/2*<sup>87</sup>

wordt het hoogheemraadschap Delfland door een dijk afgegrensd van het hoogheemraadschap Rijnland. Die grens staat nu bekend als De *Landscheiding*, maar werd vroeger ook wel de *Hoevensytwinde*<sup>86</sup> genoemd. Deze waterkering werd aangelegd om te voorkomen dat water van Rijnland, dat gemiddeld een meter hoger stond, naar Delfland kon stromen en daar voor overlast zou zorgen.

Het is duidelijk dat de ingelanden bevreesd zijn voor het onderlopen van hun landen wanneer het hogere winterpeil moet worden aangehouden en bij iedere vloed water door de sluisen in de Maasdijk de boezem kan binnenstromen. Men wil dan ook het winterpeil enige duimen lager stellen. De Vliet tussen de Nieuwe Tolbrug bij Voorburg en de Leidschendam is erg nauw en de doorstroming wordt belemmerd door de vele bruggenhoofden. Bovendien is de koker in de Leidschendam smal. Ook al zal het Delflandse water gedurende de gehele zomer op winterpeil gehouden worden, dan nog kan de aanvoer voor Rijnland nooit veel betekenis hebben. Uitvoering van de order van de prins zal slechts voor Delfland het gevaar opleveren van breuken in de zwakke polderkaden, waardoor veel land onbruikbaar zal worden.

Naar aanleiding van klachten van ingelanden over het hoge waterpeil door de grote regenval, gelasten de hoogheemraden de sluiswachters op 21 juli het water tot vier duim onder het zomerpeil te laten zakken.<sup>88</sup> In reactie hierop grijpt de prins in en beveelt op 3 augustus onmiddellijk de sluisen te openen en het Maas- en IJsselwater op de boezem van Rijnland in te laten tot het winterpeil.<sup>89</sup> Uiteindelijk gaan Voorburg en Wateringen akkoord; de andere ambachten hebben nog de behoefte om enkele terzijdes te plaatsen.

Zelfs als de nood zeer hoog is (de Fransen hebben Woerden ingenomen en dreigen door te stoten naar Leiden) en op 29 december 1672 het bevel komt de sluisen in de Maasdijk en in de Leidschendam te openen om bij iedere vloed zoveel mogelijk water in de boezem te laten lopen, zijn de ingelanden daartoe niet bereid. De Delflandse hoogheemraad Isaac Pauw (1618-1690) deelt de Staten mee, dat het zonder militaire steun onmogelijk zal zijn de opdracht uit te voeren.



Slechts bij een wat bescheidener inlaat en doorvoer van water (door de zogenaamde slakgaten van de sluis) zou het water kunnen worden ingelaten. De Staten tonen begrip en keuren goed dat de sluiswachters de slakgaten ‘in alle stilheyt’ mogen openzetten. Bovendien wordt aan burgemeesters en regeerders van Den Haag het bevel gegeven de kaden van de Veen- en Zusterpolder door te steken en alle bruggen over de Vliet tussen de Leidschendam en de Hoornbrug af te breken.<sup>90</sup>

Van de inundatie zelf heeft Voorburg niet al te veel last; de ondergelopen weidevelden liggen op veilige afstand. Wel zal de hoge waterstand het bewerken van de grond aanzienlijk bemoeilijkt hebben.

## De Hollandse Waterlinie

De Hollandse Waterlinie betreft een landstrook tussen Muiden en de Zuiderzee in het noorden en de grote rivieren (Gorinchem, Loevestein) in het zuiden. De breedte varieerde van soms wel dertig kilometer (tussen Amsterdam en Naarden) tot een kleine twee kilometer (tussen Nieuwerbrug en Goejanverwellesluis, tussen de Enkele

*Wapen van Isaac Pauw  
Collectie hoogheemraadschap  
Delfland, Wapenboek van het  
hoogheemraadschap Delfland*

en Dubbele Wiericke). Het gebied tussen Bodegraven en Nieuwerbrug vormt dus door zijn geringe breedte een zwakke schakel in de linie, vandaar dat de prins deze plek kiest om zijn kampement op te slaan. Hij zoekt daarvoor het huis uit dat in bezit is van Diederick van Velthuisen, oud-burgemeester van Utrecht. Diederick woont vrijwel permanent in Utrecht en daar deze stad ingenomen is door Frankrijk kan het huis te Bodegraven als vijandelijk bezit onteigend worden. Diederick heeft pas na 25 jaar een schadevergoeding hiervoor kunnen incasseren.

De (oude) Hollandse Waterlinie was een doordacht netwerk van inlaatplaatsen, dammetjes en sluisjes, aanvoerkanalen, dijkjes, waterpeilbeheer en strategisch met forten versterkte locaties (ten behoeve van de verdediging van plaatsen die niet onder water konden worden gezet of bevaarbaar waren). Samen met de bestaande natuurlijke barrières (vooral de nog niet ontgonnen veengebieden) waren zo naar verhouding veel minder troepen nodig dan anders bij een dergelijke lange grens het geval zou moeten zijn.

In eerste instantie is onderwaterzetting de hoofdmoot van de verdediging. Vestingen liggen in 1672 alleen aan de uiteinden van de waterlinie: Gorinchem, Woudrichem en Loevestein in het zuiden en Naarden, Muiden en het Muider slot in het noorden en er liggen ook enkele versterkingen bij Schoonhoven. Het gebied wordt in 1672 daarom vooral met vaartuigen verdedigd. Ruim een jaar liggen de legers aan beide zijden van de inundaties en met regelmaat proberen kleinere eenheden de linie over te steken en in het gebied van de tegenpartij verwarring te stichten of te plunderen. Deze schermutselingen spelen zich af in het decor van de dijken en kaden die boven het geïnundeerde land uitsteken.

Het gebied van de waterlinie staat ongeveer 30 centimeter onder water. Op deze manier is er geen zichtbaar onderscheid tussen ondergelopen land en de veel diepere sloten en kanalen. Hierdoor kon een vijandig leger het gebied nauwelijks betreden, zeker niet met paarden. Bovendien was het niet diep genoeg om er met grote vaartuigen te varen. De eigen troepen konden zich verplaatsen over enkele verhoogde wegen of dijken (de zogeheten accessen). Het Hollandse leger hoefde zo



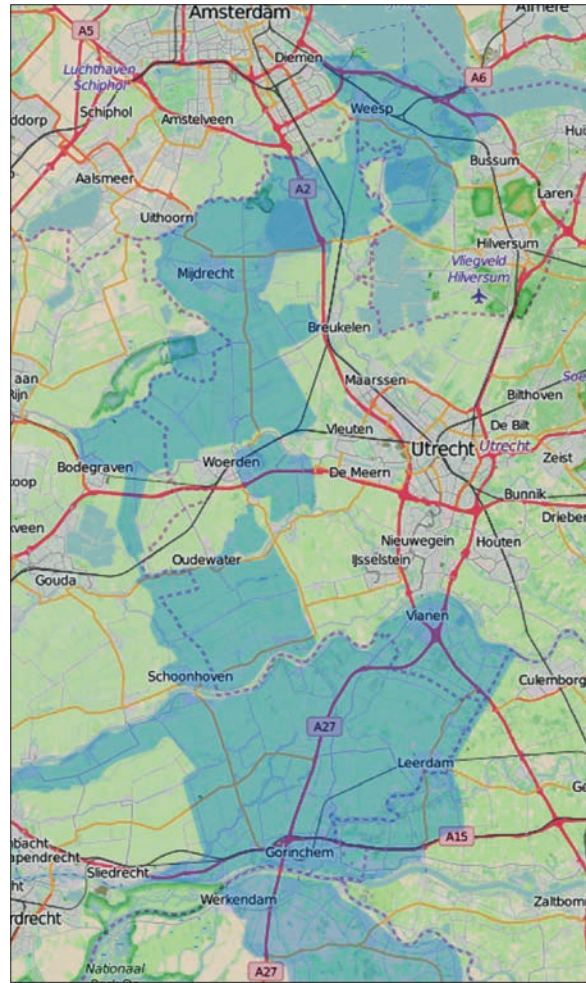
alleen de accessen en de inlaatpunten voor het water te verdedigen en kon met relatief weinig militairen een vrij groot gebied verdedigen.

Maar dan begint het te vriezen. Op 27 december 1672, midden in de nacht, trekken zo'n 3.500 Franse soldaten ter hoogte van Zegveld en De Meije over het ijs onder aanvoering van de hertog van Luxembourg en dreigt een ramp voor het openliggende Den Haag. Het wonder geschiedt. Het gaat sneeuwen. Het blijkt onder oplopende temperatuur natte sneeuw te zijn die het smeltende ijs bedekt, waardoor de Franse troepen niet meer kunnen zien waar het ijs nog begaanbaar is. Tal van soldaten zakken door het ijs en Luxembourg besluit terug te keren. Hij vreest daarbij het ergste, want de terugkeer

*Het kwartier van prins Willem III in Bodegraven. Tekening uit de Collectie Schoemaker.*

*Tekst: 'Het kwartier van Zijn hoogheids den heere prince van oranje t geen hij inden jaare 1672 tot bodegrave betrokken hadde'.*

*Collectie Koninklijke Bibliotheek, Atlas Schoemaker 1730*



kan alleen over de bewaakte dijk. Op dat tracé, langs de Oude Rijn, is de waterlinie slechts 2 kilometer breed. Een zwakke plek dus en om deze goed te kunnen verdedigen heeft het Staatse leger drie schansen opgeworpen. Twee aan de rechterkant van het water bij Nieuwerbrug, en één daartegenover, exact op de plek waar later Fort Wierickerschans zou worden aangelegd. Op deze schansen zijn twee Hollandse regimenten gelegerd. De Fransen zitten als ratten in de val. Maar aangekomen bij Zwammerdam, blijken de Staatse soldaten te zijn gevlucht en hetzelfde blijkt te zijn gebeurd bij Bodegraven. Beide dorpen worden op gruwelijke wijze geplunderd en verwoest, waarbij een groot deel van de

bevolking om het leven komt. Als de Hollandse regimenten onder bevel van Königsmarck en Pain et Vin op hun plaats waren gebleven hadden de Fransen geen kant uit gekund. Kolonel Pain et Vin wordt voor zijn vlucht een maand later onthoofd en ook met Königsmarck loopt het niet goed af; hij pleegt enkele jaren later zelfmoord.

Na het vertrek van de Fransen wordt besloten de waterlinie – die ondanks alles toch vrij succesvol is gebleken – verder te ontwikkelen. Al in januari 1673 wordt begonnen met de eerste werkzaamheden. Zo wordt Oudewater opgenomen in de linie en worden op veel plekken sluizen gebouwd om het waterpeil van de inundaties voortaan beter te kunnen sturen. En op de plek van de door kolonel Pain et Vin verlaten schans verrijst een splinternieuw fort: Fort Wierickerschans. Dit moet voorkomen dat er ooit iets soortgelijks zal gebeuren. Wat dat betreft heeft het fort aan de verwachtingen voldaan: het fort, dat inmiddels bijna 350 jaar op deze plek staat, is in zijn bestaan bij geen enkele oorlogshandeling betrokken geweest.

In de nu volgende paragrafen gaan we in op de betrokkenheid van de Voorburgers bij niet-militaire activiteiten die bedoeld waren om de verdedigbaarheid van het land te verhogen.

## Ijsen en bijten

De kwetsbaarheid van de linie bij strenge vorst is de Staten uiteraard niet onbekend en men neemt dan ook maatregelen. Op 15 december 1672 besluiten de Staten van Holland en Westvriesland, na overleg met de dijkgraven en hoogheemraden, dat een uiterste poging gedaan moet worden om de vijand te verhinderen bij vriesweer het ijs over te steken en op die manier de verdediging achter de waterlinie te omzeilen. In de stukken worden de daarvoor benodigde activiteiten aangeduid als 'ijsen en bijten', het openhouden van watergangen of het hakken van wakken. Men verplicht de dorpen en ambachten daarvoor manschappen te leveren. Hiertoe krijgen zij de macht om medewerking af te dwingen en bij in gebreke blijven zelf straffen uit te delen. Het leger wordt bevolen om 'de voorszede dijkgraven ende hooge heemraden inde executie vande voorszede haren

*Hollandse Waterlinie.  
Collectie Stichting Groene Hart*

last de behulpzame ende des noot zijnde de stercke ende militaire hand te bieden.' Maar dat is niet de enige maatregel; de dijkgraven krijgen ook de taak om het aanzetten van ijs te voorkomen door het

inde voorszede watergangen, watertochten ende andere wateren, hol of bom ende wederom los en driftich te maecken ten dijen eijnde de wateren uijt ende inde voorszede heemraadschappen te doen lopen uijt ende inde polders te doen malen.<sup>91</sup>

Op 17 december verschijnt dan een plakkaat waarin bevolen wordt lijsten te maken van manschappen die op de plaatsen waar de vijand kan passeren, het ijs

kunnen breken en onbegaanbaar maken. De steden en dorpen dienen manschappen af te vaardigen met bijlen, haken en laarzen om zolang het vriest de rivieren, sloten en geïndeerde landerijen 'ter wijte van 24 voeten open te bijten, ende op de naeuste plaetsen tot 20 voeten.'<sup>92</sup> De ploeg moet minimaal zeven volle dagen op zijn post blijven en mag pas weg wanneer er een nieuwe is gearriveerd.

Op 27 december wordt het spannend. Het begint serieus te vriezen en Dirck Meerman, commissaris van het hoogheemraadschap Delfland, reist naar Alphen om supervisie te houden op de werkzaamheden. Hij betreft zijn kantoor in het *Huys de Berendrecht*, even buiten

*Gezicht op het kwartier van prins Willem te Bodegraven. 'Bij Bode Grave / Int prinscen quartier de 9/2 1672' (titel op object). De tekening is op 2 september 1672 vervaardigd door Valentijn Klotz (± 1650-1721), vanaf de rivier of overkant en toont het prinselijke jacht op het water voor enige tenten van het kampement. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-00-171*





Alphen a/d Rijn, om aldaar coördinerend werk te doen. Dit huis zal ook als basis dienen voor andere activiteiten, zoals de werkzaamheden aan de fortificaties.

Op 28 december komen de eerste opgetrommelde manschappen zich melden. Ondertussen dringt het gerucht door, dat de vijand bij de Meyaert is doorgebroken. In Alphen zijn de schoten te horen. Vluchtelingen, 'in menichten voorby loopende', vertellen dat Zwammerdam is ingenomen en hoe het Staatse leger zich terugtrekt richting Alphen. De Franse mars is al te horen! Dan echter treedt in de loop van de dag de dooi in en wijkt het gevaar. Meerman geeft de huislieden permissie naar huis terug te keren en reist zelf af naar Leiden, waar hij de stad in 'grootte consternatie van 't volck' aantreft. De soldaten van het Staatse leger hebben zich tot voor de gesloten poorten van Leiden teruggetrokken. Jacob van Leeuwen gebruikt een brief van zijn zoon om een kladversie van een brief naar het hoogheemraadschap te schrijven. Deze zoon, ook Jacob van Leeuwen genaamd, woont in Leiden en schrijft over de toestand in die stad:

Legt hier al een regiment voor de stad. Men segt den Graaff van Konincmarck sijn post heeft laten leggen. Soms meent off hier wel in de stad mochte komen. Men

maeckt hier seer groote preparade oft wel op een vechten mochte gaan.<sup>93</sup>

Voorburg heeft in dit geheel geen goede beurt gemaakt bij de dijkgraaf. Het verstrekt weliswaar een lijst van 35 namen om naar Alphen te gaan, maar Jacob van Leeuwen klaagt dat Voorburg wel erg veel manschappen dient te leveren; eerst stonden 242 mannen ter beschikking van de twee compagnieën uit het Voorburgse district en nu moeten er al weer 35 man voor het 'ijsen en bijten' geleverd worden. Het wordt allemaal wel erg veel, helemaal omdat het hoogheemraadschap boven de 35 man, die klaar staan om naar Alphen af te reizen, nog eens 20 man extra eist. De dijkgraaf is woedend en schrijft:

Wij hebben met groote verwonderinge door onderzoekinge bevonden, dat ghij heden in het opgeven van uwe manschap ons seer hebt geabuseert tot een discouragement ende een quaed exempel van anderen.

Voorburg dient onverwijld die 20 kloeke mannen met het al gereedstaande contingent mee te sturen:

opdat ghij niet schuldigen moogt werden aende overgrootte onheijlen die de goede ingesetenen van delflandt daer door souden mogen overcomen ende den staet genootsaeckt werden tegen U Ed. ter handt te nemen harder middelen van executie.<sup>94</sup>

Wat Voorburg waarschijnlijk niet weet, is dat die extra eis van 20 man het resultaat is van geklaag van de buren uit Rijswijk. Op 27 december 1672 schrijft de schout van Rijswijk een brief aan de dijkgraaf, waarin hij zich beklagt over het aantal te leveren arbeiders, namelijk 60. Als hij dit vergelijkt met het grotere Voorburg, dat slechts 35 man moet leveren, vindt hij dat de afvaardigingen op z'n minst gelijk in aantal zouden moeten zijn. Interessant is overigens ook een andere klacht die in dezelfde brief wordt geformuleerd. Rijswijk heeft grote moeite om die 60 man bij elkaar te krijgen:

dewijlen de lantsaeten sonder loon niet genegen sijn te arbeijden, seggende te moeten weten wat sijn daechs sullen trecken, van wien ende waer sijn be-

*Franse troepen plunderen en moorden in Zwammerdam op 27 december 1672.*

*Ets door Romeyn de Hooghe (1645-1708).*

*Collectie The Metropolitan Museum of Art, New York*





taelt sullen werden, alsoo sij met vrouw ende kinderen sonder gewin niet connen leven.

Sommigen spreken zelfs uit, dat er geld in de verkeerde zakken verdwijnt. Het hoogheemraadschap reageert, maar niet bepaald naar Rijswijks wens. De ongelijkheid in manschappen tussen Rijswijk en Voorburg leidt niet tot een verlaging van het Rijswijkse aandeel, maar tot een verhoging van het Voorburgse met 20 man. Voor wat betreft de betalingen verwijst het hoogheemraadschap Rijswijk naar de Gecommitteerde Raden der Staten van Holland. De dijkgraaf gaat niet over de penningen.

De financiële kwestie wordt overigens wel geregeld. Op 25 januari wordt per plakkaat bekend gemaakt dat de manschappen een soldij van tien stuivers per dag krijgen.<sup>95</sup> De kapiteins van de manschappen krijgen

nog eens tien stuivers per man ter bekostiging van de levensmiddelen voor de troepen. Uitdrukkelijk wordt gesteld dat deze laatste bijdrage niet aan de manschappen mag worden uitgekeerd, maar in beheer dient te blijven van de kapiteins.<sup>96</sup> De soldij en de vergoeding voor levensonderhoud mogen betaald worden uit de verpondingen. Het wordt door de dijkgraaf toegestaan om naar het voorbeeld van Stompwijk de vergoeding met één, twee of drie stuivers te verhogen zodat er op 20 december 1672 sprake is van een basisvergoeding van twaalf stuivers.

Alom probeert men onder de verplichtingen uit te komen met smoezen, verwijzingen naar oneerlijke verdelingen, etc. De Staten van Holland zijn het op een bepaald moment zat: al die uitvluchten, al dat opportunistische gedrag om maar onder de werkverplichting uit te komen. Men bepaalt dat er een nieuwe loting moet komen

*Het doorijzen van de Karnemelksloot bij Naarden, januari 1814. Paarden trekken een schuit door de bevroren sloot. Op de schuit en op het ijs staan mannen die met hamers en bijlen het ijs stukslaan. In de verte het profiel van Naarden. Olieverf op doek door Pieter Gerardus van Os (1776-1839). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-1098*

zonder rekening te houden met de uitkomsten en de arbeidsinzet van de oude loting. Dus geen uitvluchten van het kaliber: 'ik ben zojuist nog wezen werken.' Nee, de uitslag van de nieuwe loting start geheel vanaf het nulpunt, of het nu gaat om het werk aan de fortificaties, het 'ijsen en bijten' of om verdedigingstaken. Er moet over de gehele linie eenduidigheid komen, want nu wordt er in de dorpen met verschillende maten gemeten:

ende dat wy niet anders konnen te ghemoedt sien, dan dat door de in-egale voet hier in by de dorpen te practiseren, veele jalousie verweckt ende den optocht [het uitzenden van arbeiders] diffcil gemaect soude konnen werden.<sup>97</sup>

En om nu niet 'wederom in dit laborinth te vervallen' dient voor eens en voor altijd te worden vastgesteld, wie als eerste, wie als tweede, etc. zal worden uitgezonden, los van de lengte van de tewerkstelling.

De feitelijke inzet van Voorburg is uiteindelijk vrij beperkt geweest. Van Leeuwen is kennelijk wel geschrokken van de toon van de brief van het hoogheemraadschap, want hij schrijft op 28 december dat de mannen weliswaar klaar staan om naar Alphen te vertrekken, maar men weet 'vermits de swaere vallende ende doijende snee' niet zo goed hoe te handelen. Immers, het heeft geen zin mannen te sturen als het dooit, maar Voorburg is bereid 'U.Ed. Mo. ordre promptelijck te pa-reeren ende t'achtervolgen.' Op 30 december gaat de Voorburgse delegatie alsnog kort naar Alphen, omdat het weer meewerkt. In dezelfde winter worden de Voorburgers weliswaar nog eenmaal opgeroepen (4 februari 1673), maar dan is het ook met het 'ijsen en bijten' gedaan. In de stukken komen we geen activiteiten op dit terrein meer tegen, waarschijnlijk omdat in de volgende winter van 1673/74 de directe dreiging aan de grenzen van de waterlinie, althans in Rijnland, Delfland en Schieland, verdwenen is.

Fragment uit een pamflet met de quote aan manschappen om te gaan ijsen en bijten.  
Collectie Oudarchief Delfland

Lijste van de Manschappen van  
Delfland, geordonneert om te gaen Yfen ende  
Byten, uyt  
*De West-Ambachten.*

	Mannen	Hoofden.
Monfter	30	1
's Gravenfande, ende Sant-Ambacht	20	1
Haegh-Ambacht	40	2
Wateringe	30	1
Nachtwijck, mer Hon- felaerdijck ende Hon- derlandt	60	3
De Lier	15	0
Voorburgh	35	2
Tedingbroeck	8	0
Maelandt	75	3
Maes-fluys	80	4
Vlaerdinger-Ambacht	12	0
De Stede Vlaerdinge	60	3
Souteveen	8	0
Rijfwijck	60	3
Schipluyde	18	1
Dorp	3	0
Hodenvijl.	4	0



# Werken aan de fortificaties

Op dezelfde dag (27 juni 1672) dat de Voorburgse mannen kunnen bekomen van de Deventer gevangenschap en de overtocht van Harderwijk naar Edam maken, besluiten de Staten van Holland al dat het regiment Scheveningen opnieuw uitgezonden zal worden naar een kwetsbare plaats.

*Gezicht op Goejanverwellesluis  
1733. Tekening door Hendrik  
Spilman (1721-1784).  
Collectie Rijksdienst voor de  
Monumentenzorg*



## Goejanverwellesluis

Vanaf de twintigste had Willem Adriaan, graaf van Hornes, zich in Goejanverwellesluis genesteld om die post te verdedigen tegen de Fransen. Die hebben het nabij gelegen Oudewater op 26 juni bezet. Bij de val van de sluis zal de weg voor de Fransen naar Den Haag open liggen. Het regiment Scheveningen onder leiding van kolonel Michiel du Mortier wordt geacht ondersteuning te bieden, waarvoor twee kapiteins zich iedere week met een aantal uitgelote mannen moeten melden bij Du Mortier. Of de uitzending heeft plaats gevonden is niet bekend, want de eerste week waren de kapiteins Jacob van Leeuwen en Hendrick van Heijningen met een aantal manschappen al aan de beurt. Jacob van Leeuwen had zijn handen vol aan het losgeld en het is dus niet aanneemelijk dat hij naar Goejanverwellesluis is geweest.

Of die wel uitgezonden troepen echt een aanwinst betekenen, mag betwijfeld worden aangezien 'de borgers tot defensie van de voorschreve post afgesonden, difficulteyt hadden gemaect haer selven aldaer te pericliteren [zich in gevaar te brengen].'<sup>98</sup> Verschillende malen wordt geklaagd dat het volk geen moed toont omdat 'Jan Goeverwelle' toch niet te houden is. Er is zelfs sprake van dat huislieden gewoon rechtsomkeert maken en weer naar huis lopen. Maar Hornes stelt zich dapper teweer. De post van Goejanverwelle houdt stand.

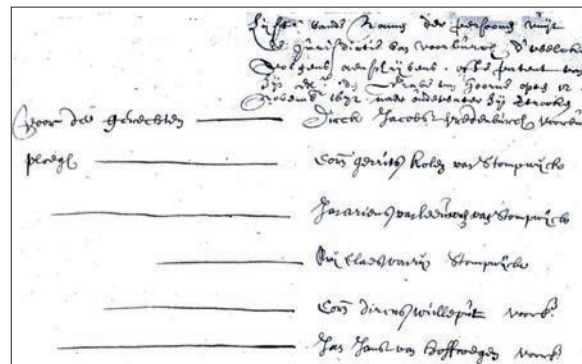
## Oudewater, 'een stinckent gat'

Ook Oudewater wordt slachtoffer van de territoriale drift van Lodewijk. Op 26 juni trekken de Fransen daar zonder al te veel tegenstand binnen, maar de bezetting duurt niet lang, want tussen 11 en 13 juli verlaten de Franse troepen de stad om zich op Utrecht te concentreren. De Fransen zijn van mening dat Utrecht, vanwege zijn povere vestingwerken, een groot garnizoen vereist. Daarom worden Woerden, Montfoort en Oudewater opgegeven.<sup>99</sup>

Willem III maakt snel van de gelegenheid gebruik en zet de graaf van Hornes op de post Oudewater. Op zwakke plekken in de Waterlinie worden forten aangelegd en de



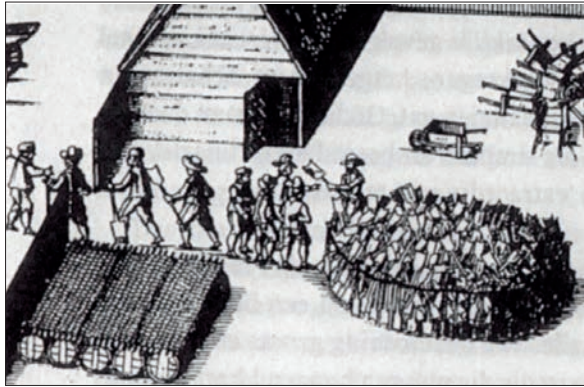
linie wordt naar het oosten opgeschoven om een groter gebied veilig te stellen. Zo komen ook de vestingen Nieuwersluis en Oudewater binnen de linie te liggen. Met man en macht wordt vervolgens gewerkt aan de versterking van Oudewater, om deze te behoeden voor een tweede Franse bezetting. De graaf van Hornes schrijft de schouten van ambachten in zowel Rijnland als Delfland aan om arbeiders te leveren, voorzien van schoppen. En zo komen op 12 november 1672 om acht uur 's ochtends 28 Voorburgers met andere mannen uit omliggende plaatsen samen op het Kerkplein, om gezamenlijk naar Oudewater te vertrekken. Een maand later worden ze afgelost door een nieuwe ploeg Voorburgers. Voor Oudewater betekent het nogal wat improvisatie om iedereen, soldaten van het Staatse leger en huislieden, onderdak te bezorgen.



Plattegrond van Oudewater.  
Atlas Frederick de Wit uit 1698  
(facsimile-uitgave 2013).  
Collectie Koninklijke  
Bibliotheek

Willem Adriaan, graaf van  
Hornes. Ets door Christiaan  
Hagen (circa 1635-1695).  
Collectie Rijksmuseum  
Amsterdam, RP-P-OB-55.612

Fragment uit de lijst van de  
vierde man: 'Lijste vande  
namen der persoonen vuyt  
de jurisdictie van Voorburch  
d'welcke volgens aenschrijvens  
ofte patent van zijn Exc den  
Grave van Hoorne opten  
12 november 1672 naer  
Oudewater zijn vertrocken.'  
Collectie Haags  
Gemeentearchief,  
Gemeentearchief  
Leidschendam-Voorburg,  
Oudarchief, inv.nr. 32.6



Ook in februari, april en mei 1673 levert Voorburg arbeiders voor de vestingwerken in Oudewater. De dagvergoeding is inmiddels wel gezakt naar tien stuivers.

Die regelmatige inzet van arbeidskrachten levert uiteraard flink wat weerzin op. Mannen worden uit hun vertrouwde omgeving gehaald, moeten vrouw en kinderen achterlaten en de werk- en huisvestingsfaciliteiten zullen niet al te aantrekkelijk zijn geweest. Het is dan ook niet verwonderlijk dat sommigen zich aan de arbeidsplicht willen onttrekken. Naarmate de werkzaamheden aan de fortificatie van Oudewater vorderen, vermindert de animo om daar te werken en Hornes kondigt dan ook krachtige maatregelen af. Zo bepaalt hij dat geen enkele ploeg naar huis mag als die niet door een andere is vervangen. Bovendien stelt hij de heren Verhage en Van Noort aan om nauwkeurig in de gaten te houden wie ‘uyt haer werck wegh loopen.’ De werkzaamheden van die twee heren zijn zo succesvol, dat hun aanstelling wordt verlengd. Ook Voorburg krijgt beide heren op zijn dak. Ze schrijven de ambachtbewaarders van Voorburg dat hun ploeg is verdwenen zonder dat er sprake is van vervangende krachten. Voorburg antwoordt dat de Voorburgse ploeg op 17 april op pad is gegaan en pas 16 mei in Voorburg is teruggekeerd. Men heeft daar dus een maand lang gewerkt, ‘sonder dat meest alle andere ambachten uijt Delfflant (soo ons wert bericht) haere geordonneerde manschap aldaer hebben gesonden, ’t welck ons ofte desen ambachte heeft gecost over de 150 gulden (...)’ Bovendien is een nieuwe ploeg op 17 mei naar Oudewater afgereisd en pas op 8 juni teruggekomen. De aflossing is misschien niet helemaal gegaan

zoals opgedragen, maar ze hebben niet verzaakt. Het Voorburgse bestuur verzoekt dan ook om coulantie.

Hoe het er in Oudewater is toegegaan kunnen we deels te weten komen door ene Andries van Campen uit Den Haag. Deze tamboer van het groene vaandel der Haagse schutterij geeft in 1673 zijn ervaringen in Oudewater in dichtvorm uit.<sup>100</sup>

Van Campen reist op 5 februari 1673 naar Oudewater en keert op 26 februari weer terug. Het betreft hier dus dezelfde periode als het verblijf van de Voorburgers. Van Campen begint, zoals gebruikelijk, met een lofzang op Den Haag en op de Haagse schutterijen in het bijzonder. Dan volgt het verslag van de reis (via Leiden en Hazerswoude naar Gouda en vandaar naar Oudewater) en de aankomst. De graaf van Hornes wijst hun verblijfplaats aan (het Wees- en Proveniershuis en het stadhuis) en het stadsbestuur schenkt ieder vaandel vier halve vaten bier. De volgende dag blijkt hoe druk het in de stad is:

De Stadt die was vol volck, en veel soldaten daer,  
Die over al gepropt, soo lagen by malkeer  
Want twintich en noch meer, sijn in een  
huys bevonden  
Soo datmen geen logys of broodt schier kry-  
gen konden  
En boven dien sijn oock ons noch gekomen by,  
Twaelf Vaendelen van Dort, sijnde oock Borgery  
Die oock soo hier en daer haer plaets  
is aangewesen.

Van Campen geeft aan dat er fanatiek gewaakt wordt en dat is wel nodig, want op 31 januari is het stevig gaan vriezen en dat maakt de bereikbaarheid van de stad gemakkelijk. Maar het ijs heeft ook zo zijn voordelen. Als de graaf van Hornes op 13 februari te horen krijgt dat 500 Fransen met sleden vanuit Woerden en Montfoort op pad zijn gegaan richting Linschoten, Papekop en Diemerbroek, om eens flink te gaan plunderen, komen direct 400 vrijwilligers, onder wie de Haagse, Voorburgse en Dordtse burgers, zich melden om die Fransen op de schaats te verrassen. Na lang aandringen stuurt de graaf van Hornes 600 mannen onder leiding van zijn broer, Johan Belgicus, graaf van Hornes. Zij overrompe-



*Een tamboer van het Staatse leger. Gravure van Jacob de Gheyn (II) (ca. 1565-1629) uit 1587.*

*Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-10.447*

*Het uitdelen van gereedschap bij de fortificaties.*

*Bron onbekend.*

*Uit: Kooijmans 2012.*

len de Fransen en er vallen aan Franse zijde 45 doden en talloze gewonden. Bij de aanvallers telt men slechts drie gewonden. De Fransen slaan op de vlucht en worden tot voor de poorten van Woerden en Montfoort achterna gezeten. Op hun vlucht laten de Fransen het gestolen hooi, voedsel en huisraad achter, waardoor de bevolking weer veel terug krijgt.

Ons volck kreegh oock veel buyt, Vleys, Ketels, Hoy  
met hoopen  
Twee paerden heeft men meed' oock daer van  
sien verkoopen.  
Het hoy dat niet wel kost komen in onse handt  
Gunt men de Fransen niet, maer staecken inde brant

Ook in de week daarna zijn er kleine schermutselingen op het ijs tussen plunderende Fransen, schaatsende burgers en soldaten uit Oudewater. Er worden tijdens die verrassingsaanvallen op de rovende Franse troepen

nogal wat krijgsgevangenen gemaakt, die vervolgens geruild worden tegen Hollandse gevangenen.

In de laatste week van februari gaat Van Campen met zijn vendel weer naar Den Haag. De Voorburgers keren aan het eind van de eerste week van maart terug. Daar zullen ze niet rouwig om geweest zijn, of zoals Van Campen dicht:

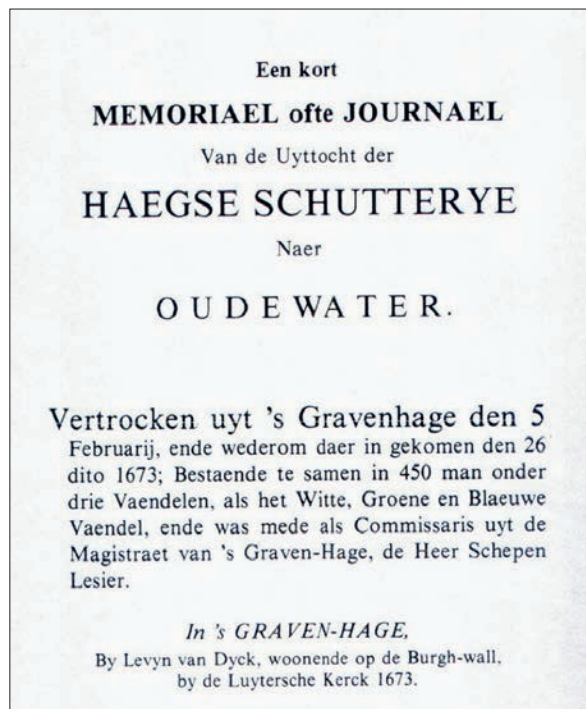
Door dien men was verlost uyt soo een vuyle stadt  
Dat eertijts was seer net, maer nu een stinckent gat.

Het gaat er niet zachtzinnig toe in de stad en er wordt keihard opgetreden tegen lastpakken:

Men sagh oock altemet, door losse dolle rancken  
Soldaten aen een pael, staende op scherpe planken  
[op het schavot]  
Want die het minst misdee, daer wiert al op geleedt,



*Kortegaard: wachtlokaal met soldaten. Olieverfschilderij uit 1647 door Anthonie Palamedesz (1601-1673). Staande tussen zijn manschappen deelt een officier bevelen uit. Rechts een soldaat met een vaandel en trom, daarnaast een man met een borstharnas. Links warmen twee mannen zich bij de haard. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-3024*



Oock zijnder schutters wel, in de Hooft-  
 wagt<sup>101</sup> geset,  
 van die den degen trock, by nachte of by dagen,  
 of die eenigh dispuyt had in de Goude Wagen;<sup>102</sup>  
 Dus isser veel gesien, men hoeft daer van  
 geen tolck,  
 Men weet wel hoe 't daer gaet, al in een stadt  
 vol Volck.  
 Men heeft daer oock gesien, een Man harquebese-  
 ren [*geëxecuteerd*],  
 Om dat hij was in wil, naer den Vyant te keeren.<sup>103</sup>

Van Campen eindigt zijn gedicht met een verslag van de terugreis. Dat moet dolle pret zijn geweest. Mannen die gaan peilen en daardoor in het water vallen en bootjes die om de haverklap vast komen te zitten.

## De Wierickerdijk en de Wierickerschans

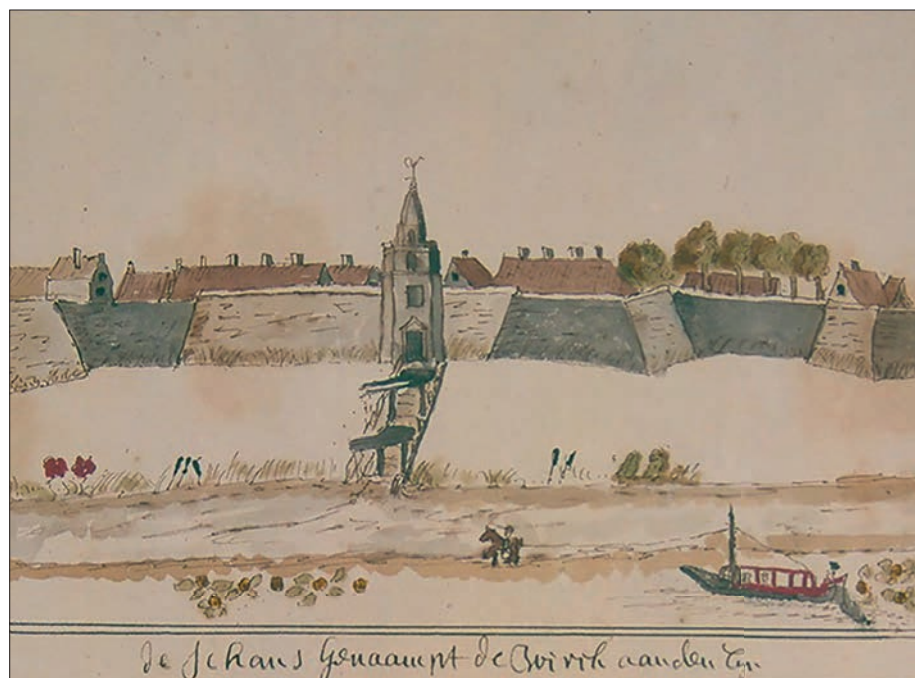
Het is een bekend gezegde dat generaals zich altijd voorbereiden op de vorige oorlog. Dat wil zeggen dat ze

met alle macht proberen om in het verleden gemaakte fouten te voorkomen, maar vergeten dat de volgende oorlog wellicht heel anders zal verlopen. De geschiedenis van Fort Wierickerschans illustreert dit gezegde als geen ander. Het fort wordt gebouwd op de plek die eind december 1672 cruciaal is in de verdediging van Holland tegen het Franse leger.

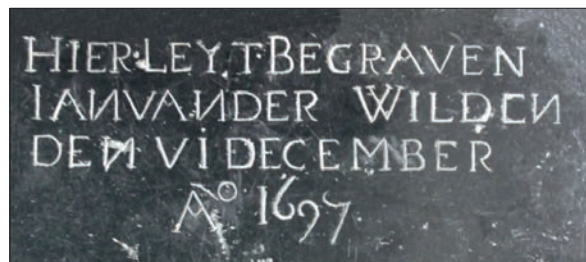
De Wierickerdijk, gelegen langs de westzijde van de Enkele of Kleine Wiericke tussen de Hooge Rijndijk en de Noorder IJsseldijk, werd in 1672 gemaakt op last van de prins (vandaar dat hij ook wel *Prinsendijk* wordt genoemd). Aanvankelijk diende die ter bescherming van zijn hoofdkwartier in Bodegraven wanneer de Lekdijk door de Fransen doorgestoken zou worden. Begin oktober 1672 trekt landmeter Jan van Swieten namens het hoogheemraadschap Delfland naar Den Haag, Scheveningen, Wassenaar, Voorburg en het Westland om volk te ronselen om aan de dijk te werken tegen een in die tijd alleszins redelijke vergoeding van achttien stuivers per dag. De rondgang heeft succes want op 16 oktober worden 115 mannen op zeven schuiten van Den Haag overgebracht naar Leiden, waar wordt overnacht. Op

*Titelblad van het gedicht van Andries van Campen, tamboer uit het groene vaandel van Den Haag.*  
*Collectie Koninklijke Bibliotheek*

*'De schans genaamt de Wirik aan den rijn' [Wierickerschans].*  
*Koninklijke Bibliotheek, Collectie Atlas Schoemaker, 1730*







18 oktober gaan de werkzaamheden van start. Op 22 oktober zijn er in totaal 586 mannen aan het werk. De arbeiders, die veelal gedwongen zijn bij de dijk te overnachten, slapen op hooi aan boord van schepen. Dat de dijk een wel erg provisorisch karakter heeft, blijkt begin januari 1673 als de dijk op diverse plaatsen dreigt door te breken. Wederom worden mannen geronseld om hier werk te verrichten, maar de Wierickerdijk blijft een zorgenkind. In juli 1673 breekt de Lekdijk, zodat het water weer hoog tegen de Wierickerdijk staat, waardoor Delfland gevaar loopt. Een nauwkeurige schouw van de situatie heeft nieuwe aanpassingen tot gevolg. Ten eerste moet de verschansing van het inmiddels aan het noordeinde van de dijk gebouwde fort worden verhoogd en met zoden belegd. Ten tweede blijkt het nodig de dijk met klei te verhogen en te verbreden. De Wierickerdijk komt eind november 1673 gereed en heeft dan zo'n 93.000 gulden gekost.

Bij de regelmatige schouwen blijken telkens weer zwakke plekken in de dijk voor te komen. Soms is de situatie zo slecht, dat de betrokken hoogheemraadschappen besluiten direct in te grijpen, zoals een kleine drie jaar later, half december 1675. Op 13 december 1675 someren de dijkgraaf en de hoge Heemraden het hoofdambacht Voorburg<sup>104</sup> zo snel mogelijk vijftien bekwame 'wel geschoeyde' mannen naar de Wierickerschans te sturen; zes man met goede kruiwagens en de andere negen met ijzeren schoppen, spaden of 'graven' en de derde man voorzien van 'slijck ofte ysspooren'. Men verwacht ze uiterlijk zondagavond de 15de december op hun post. Men neemt in Voorburg direct maatregelen. Jan vander Wilde, de stadsbode, wordt erop uit gestuurd om 's-Gravenzande en Tedingebroek, de andere ambachten van de Voorburgersluis, op de hoogte te brengen. 's-Gravenzande zegt onmiddellijk de beno-

digde manschappen toe ('Wij sullen maken dat ons volk mergenavont tot Voorburch is'), maar Tedingebroek weigert. Eerst wil men geen mannen meesturen omdat de schout niet aanwezig is en die moet maar beslissen. Later tekent Jan vander Wilde uit de mond van gemeentesecretaris Croeser op: 'Wij sullender niet in doen, want wij hebben al volck uijt.'<sup>105</sup> Tedingebroek stelt ook dat het onder Stompwijk valt en Stompwijk valt weer onder het hoogheemraadschap Rijnland en men beweert vervolgens, dat op sommering van Rijnland er reeds vijftien man naar Wierickerschans zijn uitgezonden. De weigering van Tedingebroek heeft tot gevolg dat er ijlings overleg gevoerd moet worden met de diverse partijen. Er gaat een brief naar het hoogheemraadschap Delfland, waarin de weigering van Tedingebroek breed wordt uitgemeten, maar Delfland heeft daar weinig boodschap aan. Voorburg is het hoofd van de sluis en die zoekt het maar uit. Om uit de impasse te geraken, rekruteert Voorburg nog vijf man extra uit de eigen gelederen en gaat vervolgens met een gepeperde declaratie voor gemaakte kosten naar Tedingebroek.<sup>106</sup> Door allerlei overleg gaat de groep pas op 18 december weg.

De manschappen blijven 15 tot 20 dagen weg. Hun beloning is voor die tijd behoorlijk; ze krijgen 23 stuivers per dag. Maar door de weigering van Tedingebroek moet Voorburg met extra mannen op de proppen komen. De ambachtsbode, Jan vander Wilde, begeleidt de mannen als commandeur. Dit is noodzakelijk, omdat bij het verzamelen van de manschappen blijkt dat twee man uit 's-Gravenzande niet zijn komen opdagen.<sup>107</sup>

Oudewater en de werkzaamheden rond de Wierickerschans zijn het best gedocumenteerd in de archieven, maar de Voorburgers hebben ook in de directe omgeving van Oudewater gewerkt, naast Goejanverwellesluis ook bij Nieuwerbrug, Alphen a/d Rijn en Bodegraven.<sup>108</sup> Zij vormen tezamen met huisslieden uit andere ambachten de militie, die ervoor moet zorgen dat de verdedigingslinie, die in de jaren voor de oorlog zo gruwelijk verwaarloosd was, weer in een verdedigbare staat wordt teruggebracht. Maar als de werkzaamheden klaar zijn, voltrekt de strijd zich honderden kilometers zuidelijker en is – achteraf gezien – de vliegende haast niet nodig geweest.

*Grafzerk van Jan vander Wilde, bode van Voorburg. Oude Kerk te Voorburg.*

*Foto: Idsard Bosman*



# Gewapende inzet in Uithoorn en Scheveningen

---

De Fransen staan al voor de Amstel bij Uithoorn als ze op serieuze weerstand stuiten. Prins Willem III heeft troepen geconcentreerd in Uithoorn, de enige militaire post in het blankgezette polderland tussen Muiden en Bodegraven.

---

*De Lange Brug te Uithoorn.  
Aquarel van Jan de Beyer  
(1703-1780).  
Collectie Provinciale Atlas  
Noord-Hollands Archief*

## Uithoorn: 'een post van importancie'

Men hecht veel waarde aan het behoud van Uithoorn. Met name Amsterdam heeft veel belang bij een zo sterk mogelijke vesting te Uithoorn. Zo schrijft veldmaarschalk prins Johan Maurits (1604-1679) aan de Gecommitteerde Raden op 17 december 1672:

Den Uithoorn is een post van importancie, vanwegens sijne situatie om niet alleen de stad Amsterdam ende het platte landt op dien streeck te decken, maer oock den vijandt by inversie in de flancq off van agteren in sijnen meersch [*achterwerk*] in te vallen.<sup>109</sup>

Uit veiligheidsoverwegingen moet de Lange Brug in Uithoorn worden afgebroken, maar de inwoners van Uithoorn en de boeren in de omgeving verzetten zich daartegen. In Amsterdam wordt men ongerust: als de

brug intact blijft, zullen de Fransen bij een uitval het gebied ten zuiden van de stad gemakkelijk kunnen binnendringen en dat moet tot elke prijs worden voorkomen. Dus moet de afbraak doorgaan, al is het tegen de zin der dorpingen. Op een avond in juli 1672 komen drie schuiten met timmerlui vanuit Amsterdam gevaren en meren af bij Uithoorn. Pas als rond één uur 's nachts een afdeling ruiters uit de stad arriveert, komen ze tevoorschijn. Onder dekking van de ruiters wordt de brug binnen drie uur afgebroken. De beste balken worden achter de schuiten aan meegesleept, aldus een ooggetuige. De rest wordt in het rivierwater achtergelaten tot groot nadeel voor de passerende vaartuigen. Iemand anders getuigt dat al dat drijvende hout 'ten proje [werd] gegeven aan ijder die het als doen wilde opvissen.' Het heeft tot 1711 geduurd voordat er weer een brug getimmerd werd. In de tusseliggende jaren zette een veerman mensen en beesten over.<sup>110</sup>

Het regiment Scheveningen krijgt in augustus 1673 opdracht zijn plicht te gaan vervullen in Uithoorn. Kolonel Michiel du Mortier heeft kort tevoren, misschien uit ervaring bij eerdere missies, waarbij hij onwilligheid van de huislieden heeft meegemaakt, garanties willen hebben dat hij gesteund zal worden bij het handhaven van de discipline. Hij heeft kennis genomen van een reglement van orde dat door de leiding van het regiment van Vlaardingen is opgesteld en ook al door Aalsmeer is overgenomen, en vraagt aan de prins of hij dat reglement ook kan krijgen. Op 16 mei wordt hem dat toegestaan. Het reglement geeft hem het recht om op te treden tegen overtredingen, zoals het niet of te laat verschijnen op appel, het beledigen of zelfs fysiek bedreigen of verwonden van de officieren, het met scherp schieten tijdens exercities, etc. Du Mortier krijgt het recht via een krijgsraad straffen en boetes uit te delen waarvan de inkomsten aangewend kunnen worden om kosten van het regiment te dekken. Voldoet een overtreder niet aan de door de krijgsraad opgelegde straf dan moet hij voor een militaire rechtbank verschijnen en de straffen daar zijn heel wat zwaarder. Het reglement geeft Du Mortier en zijn officieren ook het recht te controleren of de geweren in goede conditie worden gehouden en of iedere schutter wel te allen tijde een voorraad van een pond kruit en vijftig kogels heeft.



Titelblad van de ordonnantie in 1673 verleend aan kolonel Michiel du Mortier 'tot disciplineringe van sijn onderhebbende manschap' door de Prins van Oranje. Collectie Koninklijke Bibliotheek

Op 24 augustus vertrekt een groep van circa zeventig man uit Voorburg naar Uithoorn in de schuit van Geertje Claes.<sup>111</sup> Op 14 september brengt Harman Dircksz van der Speck, ambachtsbewaarder en luitenant van de compagnie 'lantsaten' de Voorburgers weer terug. Wat zij daar precies hebben gedaan, is niet bekend, maar het zal vooral wachtlopen zijn geweest.

Aanvankelijk wordt f 200 uit de opbrengst van de verponding genomen om de manschappen naar Uithoorn te kunnen betalen, maar de totale kosten aan traktement voor de 62 mannen bedragen ruim f 730. Het ambachtsbestuur vraagt aan Den Haag of men dat bedrag in mindering mag brengen op de opbrengst van de reguliere verponding. Ondanks herhaald aandringen krijgt men hiervoor geen toestemming en er zit niets anders op dan de bevolking extra te belasten ter dekking van de kosten. Hiertoe wordt een extra belasting opgelegd aan iedereen die in Voorburg woont, maar ook aan personen die in Voorburg bezittingen hebben maar elders verblijven. Van de totale opbrengst van f 1.149 kan schout Joan van Ophoven soldij en vervoerskosten van de manschappen betalen.

### 'Ten spoedichsten naer Scheveningen marcheren'

De inzet van de Voorburgers in Uithoorn heeft een vrij structureel karakter. Met regelmaat gaat een compagnie vanuit Voorburg naar dit steunpunt in de landsverdediging of naar andere plaatsen aan de Hollandse Waterlinie, zoals Aarlanderveen en Koudekerk.<sup>112</sup> Maar er is ook sprake van incidentele inzet van de burgers, als de noodzaak zich voordoet. En dat was het geval begin augustus 1673.

Op 1 augustus besluit De Ruyter de aanval op de vijand in te zetten, als deze ter hoogte van Schooneveld opdoemt. De Engelsen en Fransen zeilen daarop weg, want zij willen alleen een slag op open zee. Het lukt hun inderdaad de Nederlandse vloot van Schooneveld weg te lokken. Omstreeks het middaguur, op volle zee, acht prins Rupert het moment gekomen om de strijd te beginnen. Hij geeft zijn eskadercommandanten het sein over-

Lijste vande manschappen uit de ambachte van Voorburgh op den 24 augustij 1673 ghetrocken, ende den 14 september daeraenvolgende wederom ingecomen, ende sulcx xxij dagen in actieven dienst vanden lande sijn geweest in guarnisoen gelegen hebbende aen post vanden Uijthoorn onder den heer Michiel du Mortier colonel vant regiment Scheveninge.

stag te gaan. Tijdens het uitvoeren van deze manoeuvre draait de wind, waardoor enorme verwarring ontstaat. Indachtig de eerder rampzalig verlopen tweede zeeslag bij Schooneveld van 14 juni besluit prins Rupert ogenblikkelijk de aanval op te geven en weg te zeilen.

Op de Nederlandse vloot ziet men dit met verbazing aan. Vermoed wordt dat de vijand probeert hen van de kust weg te lokken om ongezien een landing op Walcheren te kunnen uitvoeren. De Ruyter beveelt daarom de achtervolging te staken. Hij vindt het veel verstandiger om bij Schooneveld af te wachten wat de vijand in zijn schild voert. De vijandelijke vloot vaart door naar de Maas, doet daar enkele verkenningen en zeilt vervolgens noordwaarts in de richting van Scheveningen. Op de Hollandse kust raakt men hierdoor in rep en roer; in een ommezien verspreiden zich geruchten dat een Engelse landing aanstaande is. Op last van Willem III, die met zijn ruitery uit het legerkamp naar de kust is gesnel, worden in alle kustplaatsen verdedigingsmaatregelen getroffen.

Op 2 augustus 1673 's avonds om 11 uur, zijn de Staten van Holland in buitengewone vergadering bijeen. De raadpensionaris deelt mee dat de vijand volgens rapport van de Gecommitteerde Raden met zeer kleine vaartuigen probeert te landen. Burgemeester en Regeerders van 's-Gravenhage krijgen de opdracht de burgerij onmiddellijk onder de wapenen te brengen en naar Scheveningen te laten marcheren om aldaar 'ten meesten dienste van den Lande ende afbreuk der Vijanden

*'Lijste van manschappen uijt den ambachte van Voorburgh op den 24 augustij 1673 getrocken, ende den 14 september daeraenvolgende wederom ingecomen, ende sulcx xxij dagen in actieven dienst vanden lande sijn geweest in guarnisoen gelegen hebbende aen post vanden Uijthoorn onder den heer Michiel du Mortier colonel vant regiment Scheveninge.'*  
Collectie Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief, 31.14(4)

geëmploijeert te worden.' Burgemeesters van Delft en Rotterdam en de omliggende dorpen moeten eveneens een flink aantal burgers naar Scheveningen sturen. Uiteraard wordt het regiment Scheveningen met een compagnie Voorburgers als eerste op het strand geposteerd. Jacob Walingsz Veen rijdt op 3 augustus met zijn wagen op en neer naar Scheveningen om ammunitie aan te dragen en er gaat ook een half vat bier mee.<sup>113</sup> Zo dicht bij huis blijkt de verleiding voor enkele Voorburgers om er 's avonds tussenuit te piepen en naar huis te gaan te groot. Zij moeten zich daar later voor verantwoorden. Overigens is er een pleister op de wonde: ook bij terugkomst in het dorp krijgen de mannen een half vat bier op rekening van het ambacht.<sup>114</sup>

## Verzet tegen de werkplicht

Ondanks de redelijke betaling is het werk aan de fortificaties niet erg populair. Een van de werkers klimt dan ook onmiddellijk in de pen als hij constateert dat de mannen van de Voorburgersluis langer aan de Wiericke moeten werken dan mannen uit andere steden, zoals 'de dijckers' uit Vlaardingen. De schrijver klaagt, maar zijn toon blijft onderdanig:

Men heer,  
Ick hebbe niet kenne naer late U.e. te advijzere dat de dijckers van Vlaerdijn en andere plasze [plaatsen] zijn tuijs gekoome ende ons ander maets niet. Waer ick niet hebbe kenne naer laete U.e. te schrijve wat rede dat het is dat ons volck daer langer moete blijve als andere en als het anders niet kan wesen, sal wij evenwel obijdijere [gehoorzamen]. U.e. genegen vrijnt en dienaer.<sup>115</sup>

Met name de vrouwen vinden het uiterst vervelend dat hun echtgenoten weken en soms zelfs maanden afwezig zijn en zij er thuis alleen voor staan. Bovendien heeft het besef van 'één vaderland' nog niet erg postgevat, zoals we al eerder opmerkten. Men is ten hoogste begaan met het lot van de eigen provincie of meer nog van de eigen gemeente en vechten voor je 'land' is voor lang niet iedereen vanzelfsprekend. Dat merkt kolonel Poijntz heel goed als hij in 1673 in opdracht van de Staten van Holland zijn regiment weer bij elkaar gaat roepen om naar Uithoorn af te reizen om aldaar de versterking te bemannen. Poijntz wil de oproep aan de kapitein van de compagnie Voorburg overhandigen, Jacob van Leeuwen dus, maar die is er niet. Dan maar aan luitenant Cornelis Pietersz van Leeuwen, maar ook die is weg. Dus overhandigt hij de oproep aan de vrouw en de moeder van de luitenant. Poijntz krijgt van de dames te horen, dat hij de brief maar zelf moet bezorgen, want zij hebben 'de brui vanden briefff'. Wat dan volgt, is een staaltje scabreus volkstheater. De moeder zegt dat in huis geen vaandel of trommel aanwezig is om mee te nemen en ze merkt beeldend op:

laet hij [Poijntz] op zijn wijfs cut trommelen ende zijn wijfs hemd tot een vaendel nemen en sien of daer oock een wapen in stack, kloppende (onder reverentie geseijt) op haer achterste quartier met kuyle [billen].

Daarna volgt nog een hele reeks scheldwoorden en dat alles in tegenwoordigheid van de ambachtsbewaarders en schepenen van Voorburg en van veel andere lieden die aan de oproep gehoor moeten geven, maar luid van hun ongenoegen blijken te geven, zodat de hele bijeenkomst in een grote chaos eindigt.<sup>116</sup>

Dat er gering enthousiasme is, blijkt ook wanneer secretaris Jacob van Leeuwen een lijst met namen opstelt, waarna loting moet uitwijzen wie moet gaan 'ijsen en bijten'. Op de lijst is namelijk aangetekend dat negen man om onbekende redenen weigeren deel te nemen.<sup>117</sup> Het zal duidelijk zijn dat weigering niet geaccepteerd wordt, evenmin als het gewoon niet verschijnen op appel of er tijdens de dienst tussenuit knijpen. Zo wordt op 28 augustus 1673 in een brief aan Jacob van Leeuwen

Jacob Walingsz Veen brengt 3 gulden in rekening omdat hij met zijn ammunitiewagen heen en weer is gereden naar Scheveningen.  
Collectie Haags Gemeentearchief, Oudarchief Leidschendam-Voorburg, §inv.nr. 31.10

1673  
3 augustij  
De ammunitie  
voor 3-00

Jacob Walingsz Veen  
mijn vaders gind  
geboort  
de ammunitie  
voor 3-00

meegedeeld dat vijf mannen uit Voorburg niet in Uithoorn zijn verschenen en dat de verdenking bestaat dat het er nog meer zijn geweest.<sup>118</sup> Op 5 oktober 1673 worden er nog eens vier aan de eerdere lijst toegevoegd.

Eind oktober begint de krijgsraad met het verzamelen van getuigenverklaringen. Zo verklaart de schrijnwerker Adam Duijwal dat Cornelis Cornelisz van Rijn, alias heer Wiel (van Rijn was wielmaker in de Herenstraat), op de laatste uittocht naar Uithoorn de laatste week niet is mee geweest. Hij heeft hem dan ook niet gesproken en hij heeft zich ook nooit afgemeld, alhoewel hij wel gezegd had mee te gaan en 'liever d'eerste als laeste wilde zijn.'<sup>119</sup> Een andere getuige, Daniel Tijdeman, de schilder, verklaart zelfs dat Van Rijn anderen heeft ontraden mee te gaan. Uiteindelijk worden drie mannen uit Voorburg gedagvaard. Naast de eerder genoemde Cornelis Cornelisz van Rijn dienen ook Arij Evertsz Couwenhoven en Aris Aelbrechts Veen zich op 4 december voor de krijgsraad te melden op het raadhuis te 's-Gravenhage. De bringer van de dagvaarding heeft niet veel geluk. Arij Couwenhoven is niet thuis, maar het bericht wordt door bekenden doorgegeven. Arij Veen is ook niet thuis en zijn zuster durft de brief niet aan te nemen: 'ick had liever dat gij 't hem selver gaff.' En de vrouw van Cornelis van Rijn zegt: 'Mijn man die leijt sieck te bedde. Hij sal daer niet kunnen komen.' Op 4 december worden Arij Veen (aanwezig) en Arij Couwenhoven (bij verstek) veroordeeld tot een boete van bijna tien gulden. Voor Arij Couwenhoven komt daar wegens het niet verschijnen nog eens iets meer dan tien gulden bij, maar die laat het er niet bij zitten. Hij tekent bezwaar aan en trommelt vijf dorpsgenoten op die verklaren dat hij wel degelijk de gehele drie weken in Uithoorn is geweest en hem met zijn geweer hebben zien passeren en op wacht hebben gezien. Hoe het afloopt met zijn straf is niet meer terug te vinden. Ook de straf voor Van Rijn is niet te traceren. Hij wordt op 5 januari 1674 opnieuw gedagvaard en antwoordt: 'Ick komen soo ick gesont ben.' Hierna komen we hem niet meer tegen.

Eind januari en begin februari 1674 wordt schoon schip gemaakt. Vijftien mannen moeten zich verantwoorden voor hun afwezigheid in Koudekerk, twee hebben de tocht naar Aarlanderveen aan zich voorbij laten gaan en



twee naar Uithoorn. De tocht naar Scheveningen was evenmin populair; elf mannen zijn of in het geheel niet naar Scheveningen gegaan of zijn hem 's nachts stiekem gesmeerd. In totaal worden veertig man ter verantwoording geroepen en uiteindelijk worden er slechts drie vrijgesproken vanwege aantoonbare onmogelijkheid tot deelname.<sup>120</sup>

Uit de bewaard gebleven vonnissen blijkt wel dat de zware bedreigingen bij het niet vervullen van de diensten werkplicht, althans bij de opgetrommelde burgerij, in de praktijk niet zo zwaar uitpakten, hoewel een boete van bijna tien gulden voor die tijd een fors bedrag was.

*Een krijgsraad in het midden van de zeventiende eeuw. Prent door Petrus Johannes Arendzen (1846-1932) naar een schilderij van Herman Frederik Carel ten Kate (1822-1891). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1909-1559*



# Geld, geld, geld

*Polders en ambachten ten westen van Rotterdam.*

*Uitsnede uit de kaart van Schieland door Balthasar Florisz van Berckenrode (1591-1656) uit 1617.*

*Collectie Nationaal Archief, collectie Hingman*

---

De 'Hollandse boeren', zoals de zeventiende- en achttiende-eeuwse geschiedschrijvers de huislieden van de regimenten vaak aanduiden, worden in Deventer gevangen genomen, lijden honger en dorst, moeten langs de deuren gaan om te bedelen en ondergaan Münsterse vernederingen.

---

## ‘...dat ik dogh eens aen mijn gelt magh geraecken...’

Er zijn echter, zoals eerder al is beschreven, voor de kapiteins en kolonels van de compagnieën ook aanzienlijke financiële problemen. Ze betalen vooraf voor van alles en nog wat en moeten dan maar zien hoe ze die kosten vergoed krijgen. De hoogste officieren worden dus geacht zelf goed in de slappe was te zitten, wat doorgaans ook wel het geval is. Maar de situatie die zich in de maand juni 1672 voordoet, is wel uitzonderlijk. Vanwege de gevangenschap van de regimenten en de daarop aansluitende gijzeling van twee mannen per regiment in afwachting van het losgeld, lopen de kosten onverwacht hoog op. Dat betekent dat ze de rekeningen lang niet altijd kunnen voldoen. Maar als de nood hoog is, blijken twee personen uit Zwolle bereid bij te springen: Albert Hansselaer en Abraham Moriaen.<sup>121</sup> Waarom ze dat doen, is niet bekend. Misschien omdat ze financiële compensatie verwachten of omdat ze hopen in het hiernamaals voor hun barmhartigheid beloond te worden. De kapiteins van de compagnieën geven met hun handdruk te kennen dat zij instaan voor een snelle terugbetaling, maar dat blijkt niet zo gesmeerd te verlopen. Het leidt tot een problematische situatie die zich jaren zal voortslepen.

### Albert Jansz Hansselaer

Hansselaer wordt geboren in 1635 en overlijdt op 15 juni 1706 in Zwolle, 71 jaar oud. Hij trouwt in 1659 met Lydia Jansdg. Moriaen, dan negentien jaar oud. In het parenteel Hanselaar<sup>122</sup> staat Albert te boek als hopman, de rang van een militair die aan het hoofd stond van een vendel of compagnie. Waar Albert zijn hopmanschap uitoefende, is niet bekend, maar er kan veilig aangenomen worden dat dat in de *Waag* was, het gerechtsgebouw in het centrum van Zwolle, aangezien ook zijn zoon Johan later hopman wordt, van wie expliciet bekend is dat hij dat in de *Waag* was. Zo zoon, zo vader, denken we, aangezien dit soort functies vaak in de familie bleef. Vanaf 1698 staat Albert bekend als provisor, een handhaver van tucht, van het weeshuis (het Holdehuis)<sup>123</sup> in Zwolle. Hij zal dus tot de notabelen van Zwolle hebben behoord.

### Abraham Moriaen

Zijn vader, Jan Moriaen de Jonge, komt uit Neurenberg en trouwt in 1639 in Amsterdam met de 22-jarige Maria Wickaert van Frankendaal, wonende aan de Oudezijds Voorburgwal. Zij krijgen vijf kinderen, Lydia, Anna, Abraham, Elisabeth en een zoon die slechts bekend staat als ‘P’. Na vier jaar verhuist het gezin naar Zwolle, waar de vader zich als ‘factor’ (handelsagent) vestigt en in mei 1654 het burgerrecht krijgt. Wellicht woont het gezin aan de Diezerstraat, want daar woont Lydia als zij in 1659 in ondertrouw gaat met Albert Hansselaer, waardoor hij en Moriaen zwagers worden. In 1672 vluchten Elisabeth en Anna Moriaen voor het oorlogsgeweld terug naar Amsterdam. Maar waarschijnlijk geldt dat voor het hele gezin, omdat Abraham in de losgeldaffaire opgevoerd wordt als koopman te Amsterdam.<sup>124</sup> Overigens is Anna enigszins bekend geraakt als geleghedichteres.<sup>125</sup>

Men kan slechts gissen naar de wijze waarop Moriaen en Hansselaer financieel betrokken zijn geraakt bij de affaire. De gijzelaars die eind juni 1672 van Deventer naar Zwolle werden vervoerd, zullen misschien in de *Waag* zijn ondergebracht waar Hansselaer hopman was. Die betrok er mogelijk zijn zwager bij, want al vanaf begin juli tot eind augustus doet ook Moriaen diverse uitgaven voor de Hollanders, tot een totaalbedrag van 168 gulden,<sup>126</sup> variërend van het kopen van een roggebrood voor acht stuivers tot betaling van 47 gulden aan een *steigerschuijtvader*<sup>127</sup> voor bewezen diensten tussen Ens en Amsterdam.

In een financieel overzicht geeft Hansselaer aan dat hij op 5 augustus de rekening heeft betaald voor enkele kolonels<sup>128</sup> en hij geeft op 8 augustus zijn zwager opdracht om Poijntz, Van Leeuwen en Van der Hoeck een aanzienlijk bedrag voor te schieten ‘ingevalle E.heeren eenighe penningen van nooden moghten hebben om de voorszede gevangene t’eenenmael los te krijgen.’<sup>129</sup> Of al direct gebruik is gemaakt van het aanbod weten we niet. Maar kort daarna wel, aangezien op 18 augustus een schuldbekentenis getekend wordt, luidend:

Wij ondergeschrevene alle officiers ofte ostagiers  
[gijzelaars] van de seventien Compagnijen Hollantse



huijsluijden laest in Guarnisoen gelegen hebbende inde stadt Deventer. Bekennen elcx apart, en sulcx voor ieder compagnije, bij desen wel ende deuchdelick schuldigh te wesen aen ende ten behouue van den Ed. Aelbrecht Hansselaer woonende binnen de stat van Swol [...] een somme van twee hondert en vijftich guldens voor jeder vande selve compagnije, spruijtende uyt saecke van deuchdelicke geleende ende aengetelde gelde t'onsen genoeye ontfange.<sup>130</sup>

Dan volgt op 20 augustus het eerder beschreven borgtochtcontract, dat ten overstaan van de burgemeesters en schepenen van Zwolle wordt gesloten tussen Hansselaer en Broekhuizen, de Münsterse commissaris, voor een bedrag van 8.000 rijksdaalders (f 20.000), waarna de 34 gegijzelden met de gedeputeerden konden vertrekken.

In de brief die Hansselaer op 23 augustus aan Moriaen schrijft over de hectische gebeurtenissen die zich na het vertrek van de gijzelaars nog hebben voorgedaan, laat Hansselaer blijken dat hij gepikeerd is. De Hollandse gedeputeerden lijken hun Zwolse weldoeners niet op waarde te schatten. Hij schrijft tenminste, dat zij, de gedeputeerden, wel mogen bedenken dat de gevangenen niet zonder hun hulp op de weg terug waren geweest. Verder lijkt hij ook spijt te hebben van zijn financieel avontuur: 'ick hebben mijn oock in dese sware en perijculeuse [*gevaarlijke*] saecke van borgtocht ingelaten, maer vermeijne mijn in toecomende voor diergelijcke wel te waghten.<sup>131</sup> Uit het vervolg zal blijken, dat zijn bezorgdheid niet onterecht was.

Dan begint voor de Zwollenaren het wachten. Moriaen schrijft op 30 augustus aan Poijntz dat hij sinds hun vertrek niets meer heeft vernomen en dat hij van zwager Hansselaer een overzicht heeft gekregen van de financiële situatie.<sup>132</sup> Dat komt Moriaen van pas, want de situatie ligt hem zwaar op de maag. Hij blijkt al eerder bedenkingen te hebben gehad, die hij nog eens aan Poijntz bekend maakt:

... en derhalve dunct mijn ick geen ongelijck had op den avont int jacht tegens d'heeren van Leeuwen en Van Hoeck te banderen [*zich te verzetten*] alsoo hun

daghten nu sij buijten perijckel waren, alles wel was en sigh niet eens lieten gelegen sijn aen diegeene die sigh voor haer ingestelt hadde.<sup>133</sup>

Hij is teleurgesteld. De heren zijn geholpen, vertrokken en laten niets meer van zich horen. Hij heeft al wel de kolonels Bartolotti, Rubijn en Bicker aangeklampt, maar die kunnen niets voor hem doen.

Of Poijntz op Moriaens klacht heeft geantwoord, weten we niet. Maar wel dat Poijntz op 17 september naar Amsterdam is getogen en Hansselaer 600 gulden heeft betaald. Hansselaer zal volgens Poijntz met de rest (1.000 gulden) nog geduld moeten hebben. Moriaen heeft dat geduld een maand later niet meer. Hij schrijft Poijntz op 12 oktober dat hij er niet aan twijfelt (!) dat Poijntz zijn uiterste best doet, maar verzoekt dat 'u.E. mijn soo drae mogelijk gelieve te provideren en dat wij deese reeckeninge eens mogen sluyten.<sup>134</sup>

Het is natuurlijk jammer dat we niet in het bezit zijn van reacties op de Zwolse verzoeken. Niettemin weten we dat Moriaen op 2 november opnieuw schrijft en op 5 december heeft Moriaen in Amsterdam lang overleg met procureur Brant, de verbindingsschakel tussen Van Leeuwen en Poijntz en de Staten van Holland. Moriaen deelt Brant mee dat hij geen verder uitstel wil geven en tot executie wil overgaan. Het geheel begint tragikomische trekken te krijgen. Moriaen wil steeds geen uitstel geven, Holland komt niet over de brug en Moriaen schikt zich er dan maar in, waarna de zaak zich voortsleept van uitstel naar uitstel.

Je moet medelijden krijgen met Moriaen. Het lukt maar niet. Op 21 februari 1673 staat het water hem aan de lippen. Hij schrijft (de geadresseerde is niet bekend) over het bedrag dat hij tegoed heeft, waarover direct na de vrijlating van de gevangenen de afspraak was gemaakt dat dat bedrag binnen acht à tien dagen betaald zou worden:

Naerdemael de gemelte obligatie behelsde de betalinge te moeten geschieden binnen 8 à 10 dagen en gereets meer als 6 maenden sijn verlopen 't welck strijdigh is teegen de goede beloffte aen mijn ge-

daen, 't geene mij heeft benomen 't goet vertrouwen dat ick van U.E. compagnie te verwaghten hadde, derhalven nogmaels serieus versoecken ordre op de gerequireerde betalinge te willen stellen, ofte soude andersins (hoewel ongeerne) mijne saecke bij executie doen vorderen.<sup>135</sup>

Hij heeft daarop reactie gehad, maar we weten niet wat de inhoud daarvan is geweest. Dat valt overigens wel op te maken uit de volgende brief, die hij op 27 maart 1673 aan Poijntz schrijft. Hij is het (opnieuw) zat dat hij aan het lijntje wordt gehouden:

Ick wil niet hoopen d'ordinarij uijtvlughten daer wederom belet van sullen sijn [*van de betaling*] (...) Waeromme laet u Ed. mijn soo lange naerloopen en breeckt niet liever een weijnigh van u. Ed. ordinarij besoignes aff, die employerende tot affmaeckinge van deese saeke, dan was u Ed. van die moeilijckheijt ontslagen, en ick gecontenteerd, want recht uijtt, het begint mijn te verdrieten en ick sal soo doende wel genootsaeckt moeten sijn om andere weegen te soecken om tot mijn guarant te coomen, alhoewel sulcx niet geerne soude doen.

Kortom: het verdriet hem zeer dat de zaak niet wordt opgelost en hij zal zich, zeer tegen zijn zin, genoodzaakt zien juridisch te laten ingrijpen. Eind mei en in de loop van juni lijkt er enig schot in de zaak te komen, omdat er contact is geweest met gecommiteerden van de Staten van Holland waaruit Moriaen hoop put. Moriaen schrijft op 29 juni 1673 tenminste aan Van Leeuwen dat die vast wel gehoord heeft dat de heren gecommiteerden beloofd hebben dat de zaak opgelost zal worden, maar door schade en schande wijs geworden neemt hij alvast een voorschot op een mislukking:

Versoecke nu mede U.E. devoir [*plicht, moeite*] te doen, dat sulcx magh sijn voortgangh neemen en ingevalle (teegens vermoeden) dese comparitie wederom vruchteloos moghte loopen, versoecke mijn sulcx in tijts te laten weten om onnodighe onkosten voor te coomen.<sup>136</sup>

Hoe is het toch mogelijk dat een op het oog eenvoudige affaire zich zo voortsleept. Welke argumenten weet men te verzinnen om niet tot een eindbesluit te (kunnen of te hoeven) komen? Het is onbegrijpelijk dat Moriaen geen hardere maatregelen neemt en op 24 november 1673 opnieuw bij Poijntz aanklopt met een mengeling van kwaadheid en (wan)hoop.

De necessitijt doet mij wederom vriendelijk versoecken, dat ik dogh eens aen mijn gelt magh geraecken. Soo het U.E. intentie is om ingevalle U.E. de gecommiteerde niet cont te recht coomen, mijn dan oock van 't mijne te frustreren, soo ben ick wel van meijninge bedrogen geweest, denckende dat ick eerlijcke persoonen voor hadde, ende soo ter contrarie. Waerom wort ick soo lange opgehouden? ... [*Ik*] can mijn niet imagineren wat U.E. met dit lange dilaj [*uitstel*] voor heeft. [...] Ick wil dan van U.E. gene-reusheijt ijets goets verwaghten, en dat wij in min en vrientschap van malcanderen sullen scheijden.<sup>137</sup>

Wat zich daarna heeft afgespeeld, komt nog slechts in enkele brokstukken tot ons. In het archief van Wasenaar vonden wij nog een brief uit 1677 van Poijntz, waarin hij meldt op 23 augustus een betaling aan Moriaen te hebben gedaan.<sup>138</sup> Wat zich in de tussentijd heeft afgespeeld, onttrekt zich aan onze waarneming, maar het ligt voor de hand dat Moriaen na 1673 ook nog wel van zich heeft laten horen. De archieven bevatten daarover echter geen materiaal meer.

Toch zit er nog oud zeer en vooral bij Jacob van Leeuwen. Eind 1676 probeert hij de boeken tussen hem en Poijntz te sluiten. Poijntz heeft de rekening opgemaakt van wat hij heeft uitgegeven en ontvangen en daar duikt de schuldbekentenis aan Moriaen weer op. Wat blijkt? Van Leeuwen merkt op, dat hij die bij terugkeer in Amsterdam, samen met Rubijn en Poijntz, blindelings heeft ondertekend omdat Poijntz en Moriaen beweerden dat het verschuldigde bedrag correct was, maar volgens Van Leeuwen deed hij dat onder beding van voldoende bewijs. Dat heeft hij tot nu toe niet gezien.<sup>139</sup> Het is wel vreemd dat Van Leeuwen hier nu pas mee komt (tenzij dat al eerder aan de orde is geweest). Is Van Leeuwen een achterdochtig man? Of schuilt er meer achter? Van

Leeuwen heeft in Zwolle maar eens geïnformeerd hoe het nou precies zat met dat borgtochtcontract van 20.000 gulden. Op 10 mei 1680 verklaart P. Vriesen, secretaris van Zwolle, verrassend dat hij niet bekend is met het borgcontract dat in aanwezigheid van schepen van Zwolle ondertekend zou zijn door Hansselaer, Rubijn en Poijntz. Aan Vriesen wordt ook nog gevraagd of dat bedrag wel aan de Münsterse commissaris Broekhuizen is uitbetaald. Vriesen antwoordt: 'Daarop hebbe naegesien het boeck van bekentenissen in welcke men gewoon is altijd dusdanige saecke te registreren, maer in 't geheele jaer 1672 dat van niets hebbe gevonden.' Dat hoeft niet te betekenen dat er een onfris spel wordt gespeeld. We zien wel meer dat de chaos in die periode tot een slordige administratie leidde.

En nog op 4 september 1684 blijken de boeken niet gesloten! Opnieuw schrijft hij aan Hansselaer dat hij de schuldbekentenis blind heeft getekend op voorwaarde, dat er een verantwoording komt voor dat bedrag. Volgens Van Leeuwen kan het namelijk niet kloppen. Hij heeft zijn boekhouding er op nageslagen.<sup>140</sup>

Daarna vallen onze bronnen droog. Dat Van Leeuwen het, twaalf jaar na dato en zo op het oog zonder gêne, aandurfde Hansselaer hierover nog aan te spreken, is opmerkelijk. Was zijn eigen geld in het geding? Of en wanneer deze slepende affaire zijn beslag heeft gekregen en met welke afloop, is helaas onbekend. En het was niet de enige financiële affaire.

### **'opdat wij boven alle onse geledene ongemaecten ende moeijten geen schade ende interest comen te lijden'**

#### **Collecte bij de ambachten**

Toen Van Leeuwen, Poijntz en Rubijn op 23 augustus 1672 ten overstaan van notaris Van Santen de schuldbekentenis tekenden, waarbij zij zich verplichtten binnen een termijn van acht tot tien dagen 1.600 gulden terug te zullen betalen aan Hansselaer, eventueel via Moriaen, waren zij hoofdelijk aansprakelijk gesteld voor het nakomen van de overeenkomst. Maar het geld moest van de regimenten komen en dus laat Poijntz, hoogste in rang,

er geen gras over groeien. Hij schrijft de ambachten aan met het vriendelijk verzoek om betaling van het per regiment verschuldigde bedrag en hoopt op prompte afhandeling 'opdat wij boven alle onse geledene ongemaecten ende moeijten geen schade ende interest comen te lijden.'<sup>141</sup>

Per kerende post begint het gezeur. De burgemeesters van Vlaardingen laten weten dat zij er niets mee te maken hebben en dat het bij de baljuw aangekaart moet worden. Ook kolonel Poliander van het regiment 's Gravesande bericht dat het weinig zin heeft om naar Vlaardingen te komen om het geld op te halen. Poijntz krijgt op 13 september ook antwoord van kapitein Leonard Verboom van het regiment Mathenesse. En ook dat stemt tot treurigheid. Verboom heeft de schout van de betrokken ambachten gesproken om de verschuldigde penningen op te halen. Deze antwoordt dat hij daartoe geen opdracht gekregen heeft van zijn bevoegd gezag. Daarop neemt de kolonel van het regiment, Leuven de Jong, actie en nodigt het bestuur uit voor een gesprek. Hij legt uit dat Mathenesse niet alleen het vastgestelde bedrag dient te betalen, maar ook de daggelden van de gevangenen en andere kosten die voorgeschoten zijn. Verboom rapporteert dat die bijeenkomst niet het gewenste effect sorteert. Tot zijn leedwezen moet hij bekennen dat hun inspanningen vergeefs zijn geweest. Alle ambachten, behalve Hillegersberg en Overschie, waren van mening dat niet zij, maar de stad Rotterdam behoort te betalen. Het enige wat nu nog te proberen is, is 'een request aande Ed. Groot Mog: Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant te presenteren, waar van ick geen hulpen tegemoet sie.'<sup>142</sup>

Uit Moordrecht komt een zo op het oog positiever bericht. Anthony van Berckel, kolonel van het regiment Waddinxveen, heeft van zijn kapitein Vincent van Eyck, in het dagelijks leven secretaris en schout van Reeuwijk, gehoord dat Reeuwijk moet bijdragen. Hij heeft krijgsraad gehouden en ze zijn akkoord. Dat valt alleszins mee, lijkt het. Toch wordt er nog een voorwaarde aan verbonden. De compagnie verwacht wel 'behoorlijkce Reeckeninge ende bewijs der Gelde',<sup>143</sup> wat op zich niet onredelijk lijkt. Maar uit de vorige paragraaf is al gebleken dat daar nu juist de kneep zit. Gelukkig zijn enkele

andere compagnieën toeschietelijker. Zo is er op 3 oktober al een afrekening van de compagnieën van Mathe- nesse (toch!), Pijnacker, Scheveningen en Zegwaard.

Poijntz is de kop van Jut, omdat hij blijkbaar een centraal aanspreekpunt is. Op donderdag 13 oktober ontvangt hij namelijk een brief die ondertekend is door tien kolonels. Zij verzoeken Poijntz om op maandag 17 oktober te vergaderen over vergoeding van de verloren geweren van de gevangenen, de daggelden en de verbeteringen van de gijzelaars, waarvoor sommige kolonels zelf de beurs hebben getrokken en anderen niet. Of de Staten maar willen bijspringen en of Poijntz dat maar aanhangig wil maken.

Maar dit verzoek komt Poijntz ongelegen. Hij schrijft dat hij 'soo datelijck met hondert boeren naar de Stadt van Oudewater [moet], soo dat mij niet mogelijk is op maendagh inden Haegh te sijn.' Van Leeuwen ziet de bui al hangen. Jawel, Poijntz splitst hem het verzoek in de maat en hij mag er mee naar de Staten van Holland.

#### Eten en drinken voor de 34 gijzelaars

Nadat de regimenten vanuit Deventer huiswaarts zijn gekeerd, zijn per regiment twee gijzelaars overgebracht naar Zwolle. Toen zij werden vrijgelaten, rekenden de Münstersen f 4.250 voor eten en drinken. Ook dat bedrag wordt nu over de regimenten en daarbinnen over de compagnieën omgeslagen. In een uitvoerig en tamelijk warrig verhaal, waarin de hele aanloop van de losgeldactie nog eens wordt verhaald,<sup>144</sup> betogen Poijntz en Van Leeuwen dat iedere compagnie hen nog dertig gulden per compagnie verschuldigd is, dat door de betrokken ambachten moet worden betaald. De Staten wordt derhalve gevraagd, hiervoor een oplossing aan te dragen.

In de kantlijn bij dit verzoek wordt vermeld dat de Staten dit verzoek op 1 december 1672 voor advies hebben neergelegd bij de Gecommitteerde Raden. Pas op 20 juli 1676 (!) gelasten de Staten de ambachten deze dertig gulden te betalen.<sup>145</sup>

Het is merkwaardig dat dat zo lang moest duren. Op 20 oktober 1676 schrijven Van Leeuwen en Poijntz aan de



ambachten dat de Staten akkoord zijn gegaan met het bedrag van dertig gulden en Van Leeuwen en Poijntz verhogen dat bedrag met twaalf gulden rente en in-ningskosten. Eveneens merkwaardig is het waarom dat schrijven drie maanden op zich laat wachten. Ze moeten toch om dat geld verlegen hebben gezeten. In ieder geval zullen zij op 23 en 30 november van tien uur 's morgens tot vier uur 's middags in de *Casteleynie* aanwezig zijn om de penningen van de ambachten in ont-vangst te nemen. De *Casteleynie* (ook gespeld als Cas-telenije) was het gebouwencomplex waarvan het tegen-woordige Torentje deel uitmaakte. Van oorsprong was dat de dienstwoning van de kastelein of conciërge van het Binnenhof. Vanaf begin zeventiende eeuw was het een soort gevangenis om wanpresteerders te dwingen tot nakoming van een vonnis van het Hof van Holland of van de Hoge Raad, die beide op het Binnenhof gevestigd waren (Le Bailly 2008). Het gebouw heeft in de loop der jaren dus een opmerkelijke functionele opwaardering gekregen. Van Leeuwen en Poijntz vertrouwen erop dat de ambachten aan een maand genoeg zullen hebben om het geld bij elkaar te krijgen en in Den Haag te ver-

*De Staten van Holland gelasten op 20 juli 1676 de ambachten die regimenten hebben uitgestuurd naar Deventer, per regiment 30 gulden (aan Poijntz en Van Leeuwen) te betalen. Onderstreping in het origineel.*  
*Collectie van Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief, inv.nr. 31-10 (10b)*

Beschikking van de Gecommitteerde Raden op het verzoek van Jacob van Leeuwen en François Poijntz om van iedere compagnie 12 gulden rente en aanvullende kosten te mogen incasseren. Collectie Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief inv.nr. 31-10

Binnenhof te Den Haag uit de atlas van Frederick de Wit (1698). Links van het Mauritshuis (nr. 8), het Torentje als onderdeel van de Casteleynie. Collectie Koninklijke Bibliotheek



## C O P I E,

Vande naeder appostille vande Ed: Mo: Heeren Gecommitteerde Raden vande Ed: Groot Mo: Heeren Staten van Hollant ende West-Vriesland, op de tweede requeste vande Gecommitteerdens tot de lossing vande gevangene opgesetenen tot Deventer gecommiteert, verleent tenderende omme voldoeninge van Interessen van gedebourseerde penningen, ende oncoften.

**D**E Supplianten werden hier mede geauthoriseert, omme boven de somme van dertigh gulden in desen gemelt noch twaelf gulden over yder Compagnie tot betalinge van Interessen, mede in desen geroert vande respectieve Ambachten te mogen afvorderen, Actum den 25. November 1676. Lager stont geschreven Ter Ordonnantie vande Gecommitteerde Raden. Ende was geteyckent *Simon van Blaumont.*

schijnen, 'op dat [wij] niet genootsaecht werden verdere proceduren of moeyelichheden aen te wenden, die wy gaerne sagen verhoedt.' Maar enkele ambachten weten

in de afspraak toch een bres te schieten. In het besluit van de Staten staat namelijk niets vermeld over die twaalf gulden rente en inningskosten.

Van Leeuwen en Poijntz zien zich genoodzaakt ook dit aan de Staten voor te leggen. In hun ogen zou het 'beclaechelijk ... sijn, dat de supplianten [*Van Leeuwen en Poijntz*] naer soo veel peryckulen [*gevaren*] ende mishandeling en geleden ongemacken onder den vianden met het ontfangh vande voorsziede 30 gulden soo wel te kort soude comen.<sup>146</sup> De beschikking van de Staten om ook de 12 gulden te mogen vorderen wordt op 25 november genomen. Van Leeuwen en Poijntz zijn niettemin op 23 november in de *Castelynie* aanwezig geweest en hebben van enkele ambachten al geld gekregen.

Hoewel de Staten duidelijk opdracht hebben gegeven om over de brug moeten komen, weten veel ambachten het lang te rekken. Mogelijk leidde geldgebrek tot stagnatie, maar van uitstel kwam geen afstel. Van Leeuwen trekt er, inmiddels gepromoveerd tot kolonel, zelf maar op uit, daarbij op enkele momenten bijgestaan door zijn zoon. In de periode van 4 december 1676 tot 29 maart 1677 voldoen nog negentien compagnieën aan hun verplichting. Op 28 augustus 1677 gaat Van Leeuwen sr. naar Het Gooi om bij Loosdrecht 'collecte' te doen. Maar Loosdrecht heeft het moeilijk, omdat de Fransen daar nogal hebben huis gehouden. Van Leeuwen schrijft:

vande regenten van Loosdregt, onder grote klagten van haar onvermogen ende ruine der vijanden als gansch verbrand zijnde, ontfangen (nadat sij de penningen op verscheide plaetsen gingen bijeen zoeken) voor 4 compagnieën.

De zoektocht leverde 154 gulden op in plaats van 168. Er was blijkbaar niet meer. Naar sommige ambachten gaan vader en zoon vaker, daarbij vergezeld door deurwaarder Weldijck of Kervel. 'Aalbertsberg, Vogelensang ende insonderheijd tot Heemste wel 10 maal aldaar geweest hebbende', wat met verteringen en de huur van een kar (koets) 25 gulden kost. Nog in 1678 hebben Nieuwerkerk (voor twee compagnieën) en Capelle aan de IJssel (voor één compagnie) niet betaald en lijkt Moordrecht een beetje te hebben

gesjoemeld. De laatste heeft voor twee compagnieën betaald, terwijl blijkt dat Moordrecht drie compagnieën heeft. Het ambacht wordt ervoor op de vingers getikt. Van Leeuwen, Hasselaer, Moriaen, Poijntz hebben een tiental jaren moeten leuren en zeuren om de door hen voorgeschoten gelden terug te krijgen.

Maar het kon nog erger: de Voorburgse kapitein Jan Klinckert en drie van zijn collega's hebben ruim 230.000 gulden voorgeschoten aan soldij voor de troepen. Het lijkt een wonderlijk groot bedrag. Het getouwtrek heeft onder andere te maken met de vraag door wie dat geld betaald moet worden. Eén der vier kapiteins, Flud van Ghilde, doet mede namens zijn collega's nog in 1696 een poging om het geld los te krijgen bij de Staten-Generaal. Op maandag 6 augustus 1696 wordt in de vergadering voorgelezen:

Luna, den 6 augusti 1696:  
de nadere requeste van Johan Flud van Ghilde, gewesen ingenieur, luitenant, regimentsquartiermeester, capiteyn, commandant de marine en commandeur van verscheyde forten, versoeckende om redenen in de voorszeyde requeste vermeldt, dat haer Ho: Mo: gelieven sijne majesteit van Groot Britt: als stadthouder te versoecken om alleen kennisse te nemen van des supplianten saeke, en daerover decisie te doen, alsmede te verklaren by wat provincie dat sijn supplianten deugdelijck agterwesen, monterende de somme van tweehonderteenendertich duysent vijfhondert ses en twintich gulden thien stuyvers met de verlopen interessen vandien, ende de kosten daeromme gedaen, nu gerestitueert en betaelt souden moeten werden.<sup>147</sup>

Daarop wordt besloten dat het betalingsverzoek aan de Staten van Friesland gestuurd zal worden. Indien men rekening houdt met 23 jaar rente op rente, dan is de oorspronkelijke schuld van 115.000 gulden ruim verdubbeld. Verdeeld over vijf regimenten is dat dus f 23.000 voor één jaar soldij per regiment gedeclareerd en dat is, afhankelijk van de hoeveelheid soldaten per regiment, opeens niet meer zo'n astronomisch bedrag. Bijna veertig jaar later, in 1709, wordt deze kwestie nog



steeds slechts ten dele geregeld, maar dan ligt Klinckert al ruim twintig jaar in zijn graf.

### Simon Brant

Een laatste geschil betreft het salaris van procureur Simon Brant, die door Van Leeuwen en Poijntz vanwege het losgeldcontract in de arm was genomen als zaakgelastigde. Procureurs stonden vroeger bekend als oneerlijke en hebzuchtige mensen. In het Duitse zestiende-eeuwse Standenboek van Jost Amman en Hans Sachs (1568), vergelijkbaar met de beschrijving van ambachten in *Het Menselijk Bedryf* van Johannes en Caspaares Luiken (1694), wordt dit onverbloemd toegelicht. De tekst onder de houtsnede luidt vrij vertaald: Ik ben een procureur en het is mijn taak om in het gerecht voor slechte zaken te spreken. Sofistische logica, bedrog, trucs en intrige helpen me om een zaak eindeloos te rekken. Zelfs wanneer ik uiteindelijk geen succes heb en mijn client

*De Procureur.*  
Bron: Amman en Sachs 1568

verliest, schaadt het mij niet, want ik heb voldoende tijd gehad om mijn zakken met zijn geld te vullen.

Van Leeuwen is het daar rond 1680 volledig mee eens. Hij schrijft: 'Noch aenden procureur Brant ... betaelt, namentlijk opten 2 september 1680 op zijn godloose salaris.'<sup>148</sup> We weten niet precies hoe Brant zijn uren en activiteiten in rekening bracht, maar het bracht hem wel in conflict met Van Leeuwen en Poijntz. Aangezien een aantal documenten niet gedateerd is, is het verloop niet nauwkeurig te traceren.

In ieder geval maakt Brant op een gegeven moment bij de Gecommitteerde Raden aanhangig dat hij niet tijdig betaald is voor zijn werkzaamheden. In het jaar 1676 en 1677 worden wel betalingen aan hem verricht, maar die zijn steeds in mindering op wat hij gedeclareerd heeft. Hij vindt dus dat hij nog het een en ander tegoed heeft. De Raden besluiten dat de declaratie van Brant onderzocht en getaxeerd moet worden, waarvoor zij Sebastiaan Pesser van Velsen, burgemeester van Schiedam, en Mattheus van Valckenburgh, advocaat voor de Staten van Holland, als arbiters aantrekken. Op zich is dat wel merkwaardig, omdat Pesser van Velsen getrouwd was met Claesijna van Leeuwen, een familielid van Jacob van Leeuwen. Jacob schrijft Sebastiaan dan ook aan als 'neef'. Op 26 september 1678 doen de arbiters uitspraak en die behelst dat Brant 600 gulden uitgekeerd moet worden. Of dit ook het geëiste bedrag is of misschien veel minder, weten we niet. Op 28 september moet het bedrag voldaan worden.

Aanvullend wordt nog een soort Salomonsoordeel geveld. Poijntz en Van Leeuwen moeten de kosten betalen die op 26 september zijn gemaakt en Brant de onkosten, 80 gulden, die met de uitbetaling op 28 september zijn gemoeid. Poijntz en Van Leeuwen betalen, met dien verstande dat zij 520 gulden betalen voor de declaratie, plus de 80 gulden onkosten die Brant eigenlijk had moeten betalen, maar dat was natuurlijk een vestzakbroekzak aangelegenheid.<sup>149</sup> Niettemin doet Brant later voorkomen dat zijn declaratie niet voldaan is. Van Leeuwen c.s. zijn woedend en schrijven de arbiters aan. Ze eisen gedechargeerd te worden. In november 1680 stellen de arbiters hen in het gelijk.<sup>150</sup>



# Het Staatse leger eist

---

De oorlog waarin de Republiek verzeild raakt, speelt zich voornamelijk af buiten de dorpsgrenzen van Voorburg. Het dorp wordt niet belegerd, bezet of platgebrand, een lot dat nogal wat steden en dorpen wel ten deel zal vallen.

---

*Gezicht op het huis Burchvliet  
en de Nieuwe Tolbrug.  
Olieverfschilderij door  
Karel la Fargue (1738-1793).  
Collectie Stichting Museum  
Rijswijk*



Toch hebben de troebelen wel degelijk hun effecten. Te beginnen met het onder de wapenen brengen van de weerbare mannen, de tewerkstelling van de mannelijke bevolking bij het opwerpen en bewaken van verdedigingslinies en het onder water zetten van land. Maar de bevolking merkt het ook sterk in de portemonnee en aan de overlast van rondtrekkende en ingekwartierde militairen. De gevolgen van de oorlog zijn nog vele jaren daarna merkbaar, ook al heeft de oorlog zelf voor Holland in feite maar twee jaar geduurd.

Als de oorlog begint, vinden de directe oorlogshandelingen ver van Voorburg plaats, maar de uit Deventer teruggekeerde huislieden zullen ongetwijfeld in geuren en kleuren verteld hebben hoe het er daar aan toe is gegaan. Ook de bewoners die opgetrommeld worden om de waterlinie te bewaken, zullen na hun terugkeer met de nodige verhalen zijn gekomen. De paniek slaat echter pas goed toe als eind december 1672 de opmars van de Franse troepen wel erg hard gaat. Op woensdagavond 28 december bereikt het bericht Den Haag dat de Fransen bij Bodegraven zijn doorgebroken en dat Holland voor hen open ligt. De paniek is zo groot, dat men de stad verlicht om te voorkomen dat de vijand ongezien binnendringt. Voor ieder huis hangt een brandende lantaarn. Geruchten doen de ronde, dat Voorburg al in brand staat. Die dreiging zorgt voor een uittocht van de meer welgestelde burgers, wat kwaad bloed zet bij de arme bevolking zodat 'de canaelje de vluchtenden bij dach (...) [heeft] aangepackt en geplundert.' De Staten vragen daarom de legerleiding om in allerijl vier of vijf compagnieën ruitery te sturen in verband met 'de foules en feitelickheden, die alhier door enige van de inferieure gemeynte werden gepleeght tegens diegeene, die van hier trachten te vertrecken.'<sup>151</sup>

Wie gevlucht is, is ongetwijfeld ook bezorgd over het lot van het verlaten huis. Zo schrijft Anna van Dorp<sup>152</sup> op 23 juni 1672 aan haar oom, de ook vertrokken Constantijn Huygens sr.:

Door ons haastig vertrek uit den Haag heb ik geen afscheid van u kunnen nemen. Nu ons op deese plaats, daer wij syn, daeghlijck seer quade tydinge van onse provinci ter ooren koomen, gelijk alsof

den franschen coninck haest meester daervan sou sijn, soo is myn mama haer E. vriendelijck versoeck, dat, of het so quam, dat de fransche troupe den Haegh moghte koomen te naederen, en dat eennige particuliere parsoonnen, die hier haer goederen en plantages om ofte ontrent den Haegh hebben leggen, gelijk uw E en noch meer van onse vrienden en wy oock hebben, mochte sauvegarde vergunt worden, dat uw E alsdan de goethijt sou believe te hebben om ons te dencken en hetselve voor ons goet oock te versoecke, t' welck sijn Dorpe woonningh en t huys aen de Tolbruge met dat daer bij hout; uw E sou dit doende mijn mama ten hooghste verobligeeren.<sup>153</sup>

Kortom, wanneer de Fransen Den Haag mochten innemen en men het voor elkaar weet te krijgen dat aanzienlijke bezittingen rond Den Haag [lees: Voorburg] ontzien zullen worden, of men daarbij dan ook aan haar moeders huis wil denken. Het gaat daarbij om de hofstede Burchvliet die op de hoek van de Geestbrugkade bij de Nieuwe Tolbrug ligt. Zij woont daar met haar moeder, Ida van Baerle, die een zuster is van Huygens' echtgenote Susanna van Baerle, zodat het niet vreemd is dat zij zich tot hem wendt.

Ze zijn niet de enige Voorburgers die de wijk hebben genomen. Zo verklaren Harman Dircksz van der Speck, ambachtsbewaarder van Voorburg, en Quirijn Pouwelsz Lelieveld, beiden woonachtig aan de Broeksloot, dat zij hun buurman, heer Johan Bertram de Mortaigne van huis Vlieëburgh, hebben gewaarschuwde:

ten tyde de Fransen Boodegrave en Swamburgerdam hebben geruineert, [is] hij attestant [een van beide getuigen] des morgens vroegh naer dien droevigen nacht aent voorszeide huys Vlijenburgh gegaen ende den voornoemde heer de Mortaigne heeft gewaerschout dat meest alle inwoonders van Voorburgh ende hij attestant selffs uyt vreesse des vyants hun beste goet naer Delft ofte elders hadden gevlught, vragende off hij heer De Mortaigne niet van gelijcken wilde doen<sup>154</sup>



Maar De Mortaigne heeft tot nu toe aan al zijn bureu verteld dat hij het huis Vlieënburgh tegen alle onheil wil beschermen. Zo ook nu. Hij blijft.

De ernstigste hinder die Voorburg van de oorlog heeft ondervonden, is in de voorgaande hoofdstukken aan de orde geweest. Maar van tijd tot tijd wordt Voorburg ook geconfronteerd met opdrachten om het Staatse leger op een andere manier te ondersteunen, zoals met het leveren van hooi, paarden en legerwagens.

### Levering van hooi: 'de gantsche bouwerije geruineert'

Een van die inspanningen die Voorburg zich moet getroosten, is de levering van hooi, paarden en wagens. Het leger van de prins telt, inclusief de 3.000 Spaanse ruiters, bijna 16.000 soldaten te paard. Voor de cavalerie moeten de dorpen en ambachten van Delfland en Rijnland op bevel van de prins, uitgevaardigd op

21 augustus 1672, hooi leveren. De organisatie wordt neergelegd bij de hoogheemraadschappen. De dijkgraaf dient de lastgeving bekend te maken en te zorgen voor een adequate verdeling van de leveringslasten over de diverse ambachten.

Het ligt voor de hand dat de organisatie van de hooi-inzameling bij het hoogheemraadschap wordt neergelegd. De waterschappen hebben vanouds nauwe banden met de ambachten door de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de waterhuishouding. Om tot een eerlijke kostenverdeling en een adequate belastinginning te komen, maakt Delfland gebruik van een oude administratieve onderverdeling in zogenaamde sluisambachten. Deze bestrijken elk een oppervlakte van om en nabij de drieduizend morgen land.<sup>155</sup> De samenstelling van die ambachten is – buiten het oppervlaktecriterium – vervolgens vrij willekeurig. Delfland is onderverdeeld in acht zogenaamde Westambachten en vijf Oostambachten. Voorburg vormt met zijn 680 morgen land, tezamen met Tedingerbroek (duizend morgen), 's Gravenzande (vijfhonderd morgen) en Zandambacht (vierhonderd morgen) een sluisambacht. Dit sluisambacht is verantwoordelijk voor de afwateringsweg die ten zuiden van

*Plakkaat met betrekking tot de levering van hooi voor de cavalerie, 26 augustus 1672. Collectie Oudarchief Delfland, inv.nr. 1546/2*

*Kaart van Delfland door de gebr. Kruikeus, zestiende deel (uitsnede) met de Boonersluis, waarvoor Voorburg, Naaldwijk en Maastrand verantwoordelijk waren. Collectie Hoogheemraadschap Delfland*





Maassluis bij de Boonersluis in de Maas eindigt. Van de infrastructuur om sluisgelden te innen, maakt het hoogheemraadschap gebruik om tot een verdeling van de hooileveranties te komen.

Op 9 september vaardigt het hoogheemraadschap een pamflet uit waarin de eis tot leverantie bekend wordt gemaakt aan de ambachten. Een wat vaag, maar niet mis te verstaan dreigement beëindigt het pamflet: ‘sullende bij gebreken van dien deselve cavallerie ghenootsaecht wesen sikh van fourage te versien als voorheenen.’ Met andere woorden: er dient geleverd te worden. Als jullie het niet komen brengen, dan komen we het zelf halen.

Direct na publicatie van het pamflet zijn de rapen gaar. De bezitters van land in Delfland, de zogenaamde ‘ingelanden’, protesteren krachtig en de dijkgraaf roept al op 15 september de gezagsdragers van de ambachten en dorpen bijeen in het Gemeenlandshuis te Delft. Na overleg wordt op dezelfde dag nog een brief naar de prins gestuurd, waarin de bezwaren tegen het bevel op een rijtje worden gezet.

Allereerst is daar de overtollige regen, die ervoor zorgt dat de dieren al snel op stal gezet moeten worden; ze-

ker nu een belangrijk deel van de landerijen al onder water staat als gevolg van de inundaties. Koeien op stal betekent een verhoogde behoefte aan hooi. Bovendien is veel hooi, dat op lage en veenachtige gronden moet worden geoogst, bedorven en totaal ongeschikt als voedsel voor de paarden. De opbouw van het betoog werkt naar een climax. De gevolgen van het bevel worden steeds desastreuzer. Door het gebrek aan hooi zullen de boeren genoodzaakt zijn

de koebeesten haer affhandigh te maecken off onmiddelijck laeten weggaen, waardoor haer gantsche bouwerije [boerderij] geruineert ende de landen ongecultiveert souden blijven, daer nochtans de cavalerije daarmede geensins gedient sal wesen.<sup>156</sup>

Maar de vergadering komt niet alleen met doemscenario's; men ziet wel een oplossing. Het verhaal gaat dat een grote hoeveelheid hooi uit de Langstraat (Noord-Brabant) onderweg is naar Delft. Dat voldoet aan de kwaliteitseisen van paardenvoer. Indien dit in grote partijen gekocht zou kunnen worden op rekening van de steden en de Staten van Holland en West-Friesland, zodat niet iedere boer apart hooi zal moeten inkopen en leveren, dan zou het probleem in belangrijke mate opgelost zijn en bovendien veel lagere lasten met zich meebrengen.

De prins is niet onder de indruk van de aangedragen argumenten en wijst de verzoeken op 19 oktober af. Een dag eerder heeft hij de commissaris van de levende have en het hooi, Jan Cock, toegestaan zoveel hooi uit de hooibergen van Delfland en Rijnland in beslag te nemen als hij nodig denkt te hebben en dat naar Zwammerdam en Bodegraven te laten vervoeren. De ambachtsbewaarders moeten voor schepen zorgen. Op dezelfde dag volgt nog een tweede plakkaat, waarin de prins de dijkgraaf autoriseert om bij eventueel in gebreke blijven van de ambachtsbewaarders op hun kosten hooi te kopen en naar Zwammerdam te laten vervoeren.

Het blijft kennelijk onrustig rond dit onderwerp, want op 2 oktober komt de dijkgraaf met een nieuw plakkaat, waarin erkend wordt dat men aan de vergoeding van acht gulden per voeder tekort komt en dat de kosten

*Gemeenlandshuis te Delft.  
Gravure door Coenraet Decker  
(±1650-1685).  
Particuliere collectie*

Ontfanghen ~~meder~~ bevel van Sijne  
**HOOGHEYT** over het furne-  
 ren van Hoy in date 9. Septembris 1672.  
 hyuden den 21<sup>en</sup> der selver Maent.

By my a l<sup>o</sup> S<sup>o</sup> jonk<sup>o</sup> van  
 Voorburg

Joan van Ophoven  
 1672.

van vervoer in korting mogen worden gebracht op de verpondingen. Ook zal rekening worden gehouden met de omvang van het ambacht: voortaan moet per duizend morgen land drie voeders geleverd worden. Niclaes vande Block, sluiswachter te Leidschendam, krijgt de opdracht dagelijks een lijst bij te houden van de hoeveelheid hooi, die daar passeert.<sup>157</sup>

De zaak blijft de gemoederen bezig houden. Er vindt druk overleg plaats tussen de diverse ambachten, dorpen en het hoogheemraadschap over de effectuering van het bevel. Alleen al in september en oktober komen men zeven maal op het Gemeenlandshuis te Delft bijeen om de materie te bespreken.

Intussen wordt het winter en ontstaat de noodzaak opslagruimtes voor het hooi te bouwen. In eerste instantie wil de prins ook die taak doorschuiven naar de hoogheemraadschappen, maar die passen er voor. Op 11 november 1672 wil de prins dat er in diverse steden magazijnen worden ingericht die ervoor moeten zorgen dat altijd voldoende hooi voor de ruitery voorradig is, opdat

het gebreck van voeragie de selve ruyteren niet en soude komen te brengen tot eenige rooverijen ofte onthalinge van 't hooi dat by de huysluyden tot voedinge van hare beesten is opghedaen.

Om exact te weten wat de boeren voor hun beesten nodig hebben om de winter door te komen, dienen lijsten opgemaakt te worden van alle *hoorn-beesten en paer-*

*den* die zich in een ambacht of dorp bevinden. Zo kan het overschot aan hooi duidelijker bepaald worden. Ondertussen proberen bepaalde plaatsen onder de leveringen uit te komen. 's-Gravenzande, lid van de Voorburgersluis, schrijft op 7 december 1672 aan het hoogheemraadschap dat zij zich verbazen waarom zij altijd de sigaar zijn: 'dat wij seer verwondert sijn, van nooit te worden verschoont van het onderhouden vande last van de militaire ruijterije.' 's-Gravenzande moet buiten het reguliere aandeel voor hooi, dat andere plaatsen ook moeten bijdragen, ook nog een compagnie ruiters onderhouden en dat is al tijdens de eerdere Engelse oorlogen eveneens het geval geweest.<sup>158</sup> Zij verzoeken deze keer ontzien te worden.<sup>159</sup> De kans dat zij hier onderuit zijn gekomen, moet als zeer gering worden ingeschat.

Zijn de leveringen van hooi vanuit Voorburg altijd soepel verlopen? In ieder geval loopt Voorburg aanvankelijk voor de troepen uit, want op 16 augustus 1672 is de Voorburgse schout Joao van Ophoven al in Alphen om

Ambacht Voorburg  
 Van Voorburg

Leverantie van Voorburg

Den 5<sup>en</sup> Jan 1673

Den 11 <sup>en</sup> Dit	Lid van Leidschendam Boer geboort	1024	ℓ
Den 12 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	1067	ℓ
Dit	Paernd' Dings vander Spade	2223	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Paernd' Dings vander Spade	1015	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Paernd' Dings vander Spade	1015	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	920	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	21039	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	4051	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	320	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	2000	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	1163	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	1650	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	3571	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	1341	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	115	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	173	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	116	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	1920	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	405	ℓ
Den 17 <sup>en</sup> Dit	Leidschendam Boer	24157	ℓ

Ontvangstbewijs voor geleverd hooi op 11 september 1672 door Joao van Ophoven, schout van Voorburg. Collectie Oudarchief Delft, inv.nr. 1546

Lijst van door Voorburgse inwoners aangeleverd hooi. Collectie Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief, inv.nr. 32.17

toe te zien op een portie hooi die daar vanuit Voorburg wordt afgeleverd.<sup>160</sup>

Maar begin 1673 wordt het ook voor het sluisambacht Voorburgersluis moeilijk om aan de eisen van de prins te voldoen. Op 3 januari moet 's-Gravenzande melden dat zij alleen over buitendijks hooi beschikt en dat eet geen paard. Zij melden druk op zoek te zijn naar hooi buiten hun eigen gebied, maar ze kunnen niet stante pede leveren.

Op 5 januari levert Voorburg 24.157 pond hooi af, maar dat is kennelijk niet genoeg, want op 13 januari stuurt Simon van Beaumont, secretaris van de Gecommitteerde Raden, een brief op poten naar de schout van Voorburg, waarin hij mededeelt dat Voorburg zijn portie zo snel mogelijk moet aanleveren; echter niet meer naar Leiden, maar in het magazijn van 's-Gravenhage. Hij eindigt de brief met een dreigement dat er niet om liegt. Geen levering betekent inkwartiering van ruitery in Voorburg en Van Beaumont veronderstelt dat Voorburg dat wel zal willen voorkomen. Hij herhaalt het dreigement op 21 januari nog een keer:

Indien gij sout versuijmen 't voorszeide hooij ten spoedighsten te versorgen sal de voorszeide ruiterye binnen het ambacht van Voorburgh moeten gelogeert werden.

En dat zal geen pretje geweest zijn.

Men is trouwens toch niet zuinig met dreigementen. In een plakkaat van 5 oktober 1672 vermeldt de secretaris van de dijkgraaf dat er prompt hooi geleverd moet worden, omdat 'andersints de cavallerije sich van fourage sal comen voorsien.' En Voorburg weet hoe dat in zijn werk gaat. Op 10 februari 1673 komen er namelijk acht ruiters in opdracht van de staat het hooi in Voorburg halen en op 12 februari vertrekken ze weer. In die drie dagen hebben ze voor 97 gulden (± 2.000 euro!) verteerd in de herberg *De Swaen* van Jan van Son. Uit de rekening blijkt dat de acht heren voor ruim 20 gulden hebben gegeten en 89 kannen wijn voor een bedrag van ruim 55 gulden hebben geconsumeerd, de '30 halleff brandewijn' nog buiten beschouwing gelaten. Jan van Swieten

uit *De Buijs* declareert in dezelfde maand nog eens bijna tachtig gulden voor verteringen van door de staat gezonden ruiters in verband met hooileveranties.<sup>161</sup> In een niet gedateerde brief (waarschijnlijk uit begin 1673) beklagt Voorburg zich dat het ambacht veel schade heeft geleden met het verplicht leveren van hooi, maar daar wil men gezien de 'troubelente conjuncture van tijt' niet over zeuren, maar men wil wel klagen over het feit dat 's nachts hooi, koren en haver uit de schuren wordt geroofd en het nu zelfs zo erg is geworden, dat die rooftochten ook overdag met 'grootte insolentien ende dreijgementen' plaatsvinden, zelfs op zo'n schaal, dat het leed niet meer te overzien is. Voorburg levert al hooi aan het magazijn in Bodegraven en men kan de rooftochten van de ruiters van het garnizoen 's-Gravenhage er echt niet meer bij hebben. De prins wordt dan ook verzocht maatregelen te treffen, zodat er een eind komt aan die strooptochten.<sup>162</sup>

Op 1 mei 1673 erkennen de Gecommitteerde Raden dat de aankoopprijs voor een voeder hooi (twintig gulden of meer) wel erg ver af ligt van de overheidsvergoeding van acht gulden. De overheid biedt

tot soelaes van haer ingesetenen die met seer sware lasten by dese conjunctuyre van tijt sijn beswaert, [...] daer inne behoorden te werden te gemoet gecomen, dat inplaetse van acht gulden voor yder voer hooy haer sal werden toegeleyt de somme van ses-tien gulden.

Op 21 juni krijgt de schout van Voorburg wederom een brief van Simon van Beaumont, waarin deze schrijft dat vanaf juni het hooi weer overal te krijgen is en dat, om er voor te zorgen dat er voldoende hooivoorraden voor één jaar zijn voor de ruitery, ieder ambacht belast zal worden met een voeder<sup>163</sup> hooi per 25 morgen land. Voor Voorburg betekent dat dus eigenlijk een portie van 27 voeders, maar op 13 oktober 1673 is dat al 35,2 voeders geworden, af te leveren in de magazijnen te Den Haag en te Bodegraven. De totale kosten voor het ambacht Voorburg zijn niet gering: ze moeten per voeder zelf 21 gulden betalen en krijgen van de Staten van Holland slechts een vergoeding van 16 gulden. Tezamen met de



salariskosten, vervoer en tol moet Voorburg met zijn 680 morgen land f 561 ophoesten.<sup>164</sup>

In de archieven komen na 1673 geen kosten voor hooileveranties meer voor. Dat is ook niet verwonderlijk, want het strijdtoneel verplaatst zich meer en meer naar Brabant, Limburg en de zogenaamde Spaanse Nederlanden, zodat de behoefte aan hooi ver van de Hollandse Waterlinie komt te liggen.

### Levering van tochtpaarden en legerwagens

Na de acute noodzaak om de verdedigingsgordel langs de waterlinie op orde te krijgen, is er begin 1673 einde-

lijk enige gelegenheid om naar de organisatie en uitrusting van het landleger te kijken. En de burgers zullen hun steentje ook in materiële zin moeten bijdragen om tot een betere outillage van de regimenten te komen. Behalve de verplichte hooileveringen moeten de steden en dorpen ook paarden en legerwagens leveren, het zogenaamde ‘pressen’ (tot krijgsdienst dwingen).

Op 21 januari 1673 geeft de prins opdracht aan wagenmeester-generaal Cornelius Ascanius van Sypesteyn,<sup>165</sup> om zowel in steden als op het platteland 660 legerwagens, ieder met ten minste twee of drie goede paarden te vorderen.<sup>166</sup> Op diezelfde dag wordt in herberg *De Buijs* al overlegd hoe Voorburg op dat persen kan reageren. Aanvankelijk gaat het alleen nog maar over tochtpaarden, paarden die normaal de trekschuit trokken (de zogenaamde jaagpaarden), maar ook breder inzetbaar waren, bij voorbeeld bij het slepen van wagens met legermaterieel of kanonnen (Collignon 2009). Maar een jaar later wordt het ambacht ook verplicht vier legerwagens te leveren. Onder een legerwagen moeten we ons, afgaand op de etsen en schilderijen van zeventiende-eeuwse veldslagen, een type huifkar voorstellen, robuust genoeg om een zware last te vervoeren. In de archieven wordt de legerwagen ook wel eens een ammenijse- of ammunitiewagen genoemd.

Vier legerwagens is in vergelijking met andere plaatsen bepaald een bescheiden claim (Oudewater, Woerden en Strijen moeten er ieder twintig leveren), maar toch gaan gemeentesecretaris Jacob van Leeuwen en schout Joan van Ophoven naar Johan de Jonkheere,<sup>167</sup> wagenmeester, en brengen daar ‘soo veel te weech’ dat met twee wagens genoeg wordt genomen.<sup>168</sup> Welke argumenten hiervoor zijn gebruikt is niet bekend.

Het leveren van paarden en wagens is bepaald geen sinecure. Op 9 november krijgt Voorburg de opdracht tot levering van acht paarden. Op 10 november worden 56 Voorburgers opgeroepen om op 11 november om vier uur ‘s middags in *De Buijs* te verschijnen, om uit te maken wie die paarden gaan leveren. Ditzelfde herhaalt zich op de twaalfde. Op de dertiende moeten zich nog 48 personen melden, want er is een extra claim binnengekomen voor nog eens acht paarden. De opgeroepen



*Cornelius Ascanius van Sypesteyn (1638-1673). Schilderij, in 1675 gemaakt door Nicolaes Maes (1634-1693). Collectie Kasteel-Museum Sypesteyn, Loosdrecht*

*Kampement van het Staatse leger van Prins Willem III, waarop het type gebruikte legerwagen is te herkennen. Uitsnede uit een pentekening van Josua de Grave (1643-1712). Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-00-145*

*Louis II de Bourbon, prins van Condé (1621-1686). Olieverf op canvas door Justus van Egmond (1602-1674). Collectie Château de Versailles*

*Slag bij Seneffe op 11 juli 1674 tussen de geallieerde Spaanse, Staatse en keizerlijke troepen enerzijds en de Fransen onder de prins van Condé anderzijds. Uitsnede uit een ingekleurde ets van Jacobus Harrewijn (1660-1727) naar een ets van Romeyn de Hooghe (1645-1708). Te zien zijn in brand geschoten bagagewagens. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-82.424*

dorpelingen worden in groepen van twaalf ingedeeld en elke groep is verantwoordelijk voor de levering van twee paarden.<sup>169</sup>

In april 1674 worden weer twee ploegen gevorderd en wordt het tevens duidelijk wie die wagens, paarden en voerlui gaat betalen. De schepenen van Voorburg draaien op voor een derde van de kosten en de ambachtsbewaarders voor twee derde 'sonder van 't lant te trekken'. Alles wordt keurig vastgelegd in een contract. De eerste ploeg met Davit Huijbrechtsz Lielievelt als voerman en Jacob Ariensz van der Horst als bijrijder, heeft van 17 mei tot 17 oktober gewerkt bij het regiment van Tuarts.<sup>170</sup> Een tweede wagen met Jacob Walingsz Veen als voerman is in dezelfde periode in dienst geweest van het staatse leger. Het ambacht heeft nog jarenlang rente moeten betalen op de lening van vijfhonderd pond die wordt afgesloten om de twee legerwagens te kunnen aanschaffen.<sup>171</sup>

De Voorburgse voerlieden zijn in ieder geval betrokken geweest bij de slag bij Seneffe. Gedurende vijf weken



manoeuvreerden het Franse leger onder Condé (Louis II de Bourbon, prins van Condé) en een gecombineerd Nederlands, Spaans, Duits en Oostenrijks leger onder prins Willem III zonder slaags te raken. Op 10 augustus besloot Willem direct richting Parijs te marcheren, om op deze wijze een veldslag af te dwingen. Hij marcheerde met het gehele leger in slagorde langs de gefortificeerde Franse linie. Condé zag zijn kans schoon: hij viel met zijn ruitery de achterhoede van het geallieerde leger aan. Dit had tot gevolg, dat de bagage verloren ging en dat het geallieerde leger terug moest vallen op Seneffe. In samenwerking met de infanterie drukte Condé het geallieerde leger weg uit dit dorp. Vervolgens viel hij de door Willem III opgezette verdedigingslinie bij het dorpje Fayt aan. Na een bloedig en langdurig gevecht lukte het de Fransen echter niet de linies te doorbreken.

Op de ets van Romeyn de Hooghe is het gevolg van de strategie van de prins goed te zien. Alle bagagewagens van de staatse troepen liggen in puin en het hoeft dan ook niet te verwonderen dat ook van de twee Voorburgse wagens geen spaan heel is gebleven. Hun paarden hebben het wel overleefd.





# Bruggen buiten gebruik

---

Achter de waterlinie treft men uiteraard ook maatregelen om te verdedigen wat er verdedigd kan worden. Zo wordt de hertog van Holstein tot militair gouverneur van Den Haag aangesteld en hij verbetert de verdedigingswerken waar dat maar mogelijk is.

---

*Oudst bekende afbeelding van de Kerkbrug met links daarvan de buitenplaats Hoeckvliet. Rechts het jaagpad (Westvlietweg). Paulus Constantijn la Fargue (1729-1782). Collectie Beeldbank Leidschendam-Voorburg sign. 1780/IV 1780-5*



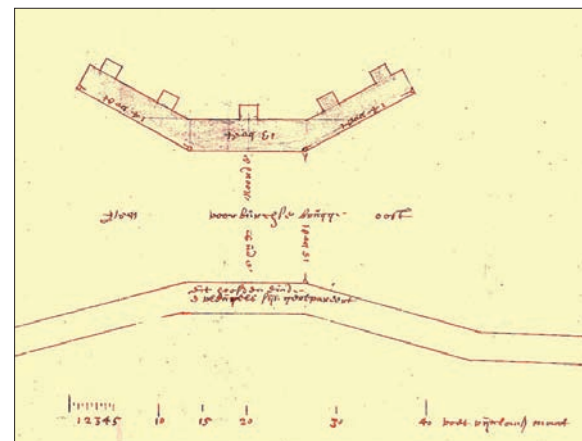
Wat Voorburg betreft, wordt op dinsdag 27 december 1672 besloten dat zowel de Kerkbrug als de Wijckerbrug afgebroken wordt om de doortocht van de Franse troepen naar Den Haag, Delft en Rotterdam op z'n minst te bemoeilijken.<sup>172</sup>

Op 31 december 1672, als de prins in Alphen aan den Rijn getracht heeft het moreel van de troepen op peil te brengen en hij richting Den Haag gaat, stelt men voor:

... off niet bij den jegenwoordige toestandt der saecken den Stompwijksche wegh bij den Leytschendam geretrencheert [afgesneden] en op verscheyde plaetsen doorgesteecken soude behoorden te werden om bij verderen inbreuck vanden vyandt denselven aldaer te steuijten ende het naederen naer de steden Delff ende Rotterdam, mitsgaders s' Gravenhage soe wel doenlijck te beletten.<sup>173</sup>

Of dit voornemen ook ten uitvoer is gebracht, is ons onbekend, maar duidelijk is wel dat zo vlak voor het einde van het jaar het verkeer van Voorburg richting Tedingbroek, Voorschoten en Leiden belemmerd wordt.<sup>174</sup> Vrij snel na de afbraak van de bruggen neemt de directe dreiging van een Franse bezetting af en worden twee noodbruggen gebouwd. In de ambachtsrekeningen van Voorburg komen we in ieder geval in 1673, 1674 en 1675 posten tegen voor kalk, hout, stenen, ijzerwerk en arbeidsloon voor het repareren en het onderhoud van zowel de Kerkbrug als de Wijckerbrug. Er wordt zelfs letterlijk melding gemaakt van noodbruggen: 'Den 4 januarij 1673 aende wijcke brugge gewerckt off het hout opgehaelt off het kleijne bruggetje gemaect.'<sup>175</sup> In 1674 volgt nog een inspectie door een stadsbouwmeester, maar het zal uiteindelijk tot 1676 duren voordat de bruggen in definitieve vorm worden herbouwd.<sup>176</sup>

De nieuwe bruggen krijgen een bredere doorvaart; die van de Kerkbrug wordt met twee voet verbreed tot vijftien voet en de breedte van de Wijckerbrug neemt toe van dertien naar achttien voet. In een notariële akte verklaren de stadsbouwmeesters van Leiden en Delft dat er nauwelijks verschillen tussen het oude en nieuwe bestek zitten, op die verbreding van de doorvaart na. Dat gaat volgens de beide architecten slechts 150 gul-



den extra kosten, maar het heeft als groot voordeel 'dat de voorszede bruggens uijt oorsake vande ongelijck minder aanstoot door de doorvaert merckelick minder sullen beschadicht werden ofte vergaen.'<sup>177</sup>

De wederopbouw gaat met aanzienlijke kosten gepaard; volgens afspraak dragen Delft, Den Haag en Leiden bij in de wederopbouw (in totaal f 945), maar voor de overige kosten, te weten 1.846 gulden en vijftien stuivers, draaien Voorburg en Tedingbroek op (ieder voor de helft).<sup>178</sup>

*Bestektekening van de Kerkbrug (1677).*

*Collectie Haags  
Gemeentearchief,  
Gemeentearchief  
Leidschendam-Voorburg,  
Oudarchief, inv.nr. 36-1*



# Vreemd volk

---

Rondtrekkende soldaten veroorzaken veel narigheid, of het nu gaat om eenlingen of om hele compagnieën. Eenlingen, deserteurs of van hun compagnie afgedwalde of afgedankte soldaten, moeten hun kostje bij elkaar zien te scharrelen en dat gebeurt nogal eens op niet al te zachtzinnige wijze.

---

*Overval op een boerderij.  
Olieverf op paneel door  
Sebastiaen Vrancx  
(1573-1647).  
Collectie Deutsches  
Historisches Museum, Berlijn*

## Inkwartiering en rondtrekkend tuig

De brave burgers en buitenlui hebben minstens net zo veel te vrezen van de vijandelijke soldaten als van hun eigen troepen. Het Staatse leger bestaat voor een belangrijk deel uit huursoldaten, die over het algemeen uit de armste sociale klasse komen. Voor een groot deel zijn het buitenlanders, vooral uit Oost-Duitsland en Polen. Zij worden betaald, moeten hun werk doen en worden geminacht. Door de aard van het krijgsbedrijf zijn het rauwe klanten, voor wie tijdens de veldtocht de plattelanders (vooral vrouwen en meisjes) niet veilig zijn. Aan welke kant ze vechten, het maakt niet uit. Een belangrijke Voorburger als Constantijn Huygens senior die veel veldtochten heeft meegemaakt (weliswaar op zeer veilige afstand) vergelijkt in een sneldicht het soldatenleven met dat van hoeren:

Denk wat de lege maag /een kalis [arme drommel  
c.q. pleziermaker] toe vervoert:  
voor slechts 5 stuivers daags/ ben ik bereid te ster-  
ven.  
Ziet snollen, ik verhuur mijn vlees/ tot slaan en ker-  
ven.  
Wat hebt gij lichter werk/die 't uwe maar verhoert.

In een wat langer gedicht gaat hij verder in op het fenomeen 'soldaat'

EEN GHEMEEN [gewoon] SOLDAET  
Hij is een 'ijsre sport in 'theck van 'tvaderland;  
Een Prediker op 't mess; een Raedsheer mette hand;  
Een roover met verlof; een ongelaeckt ontschaker;  
Een vreeslick Ambachts-mann, een Wees en Weduw-  
maker;  
Een eigenaer van all dat 's vijands eighen is;  
Een Landsman die met vreughd van vré te dreigen is  
(...)<sup>179</sup>

Als de soldaat als oorlogsinvalide thuiskomt, steunend op zijn derde been (zijn kruk), merkt Huygens niet zonder leedvermaak op, dat dat 'de rotte vrucht' is als je je 'bloed om goed' waagt.

De situatie met de soldaten loopt zelfs zo vaak uit de hand, dat de Staten van Holland op 14 juni 1673 een opvallende beslissing nemen. Huislieden mogen soldaten die zich onbetamelijk gedragen

vrijelijk aantasten en met de genomen informatie wegens derzelve kwade gedragingen in zekerheid te zenden naar de naaste guarnisoenen om bij den krijgsraad aldaar met kennis van zaken anderen een exempele gestraft te worden.

De Staten van Holland verklaren dat het de plattelandsbevolking en alle anderen vrij staat geweld met geweld te beantwoorden. Verder zullen de burgers en buitenlui die schade hebben geleden door het geweld van soldaten vergoed worden uit de zak van betaalmeeesters uit de bijzondere gages of traktementen van de rentmeesters en kapiteins.<sup>180</sup> Hier hoort ook vergoeding voor lichamelijke schade bij. Op het eerste gezicht is dit een adequate oplossing: kort de salarissen van de leidinggevenden, dan zullen ze des te beter op de handel en wandel van hun manschappen letten. Of er echter in de praktijk veel plattelanders zijn geweest die hun schade vergoed hebben gekregen, mag betwijfeld worden. Zoals in de passage over de hooileveranties al te lezen viel, heeft Voorburg zijn deel van de ellende op dit punt wel gekregen.

Rondzwerfende soldaten waren dus een kwelling voor de bevolking; hele regimenten of compagnieën die door het land trokken, waren evenmin een pretje. Men moet de troepen huisvesten, voeden, drank verstrekken en de paarden verzorgen en omdat het vaak gaat om ruw volk, zijn de dag na de inkwartiering de sporen ervan nog duidelijk zichtbaar. Het is dan ook zaak om zo veel mogelijk te voorkomen dat zo'n compagnie blijft overnachten. Talloze malen vinden we in de rekeningen van het ambacht of in declaraties van herbergier Jan van Swieten posten met betrekking tot voedsel en drank, maar ook turf en kaarsen die aan langstreckende soldaten verstrekt worden. Op 1 juni 1672 overnachten drie compagnieën te Voorburg, op 16 oktober twee compagnieën, op 31 oktober zes compagnieën Spaanse ruiters en op 1 november enkele compagnieën. In 1673 gaat het voort: op 3 januari een regiment ruiters van de heer Rijngraeff, op

6 februari een 'regiment te paerde van de heer Van der Leck, en van eenige compagnies landsluiden te voet', op 8 februari 1673 'negen compagnien comende van Helvoet' onder kolonel Tarsé, op 20 februari 'compagnien ruyters van de heer Van IJsem' en op 24 februari komt het regiment van kolonel Schoote voorbij dat de nodige verteringen wegwerkt.

Het zal duidelijk zijn dat Voorburg er veel aan gelegen was de soldaten een deurtje verder te laten reizen. Zo worden in oktober 1672 de leidinggeevenden van twee compagnieën ruiters min of meer omgekocht om toch vooral door te rijden:

(...) doen de twee compagnien ruyters hier door trocken d'selve bij schout en gerechte beschoncken omme dat voort soude trecken op Rijswijk met Rijnse en Franse wijn.

En op 4 februari 1673: 'vier ruyters uijtgecoft door Van der Speck ende Offwegen met 4 pints wijn.'<sup>181</sup> Eveneens op 4 februari treffen we nog een mededeling van Van der Speck en Offwegen aan, naar alle waarschijnlijkheid vanwege dezelfde ruiters: 'Betaelt aen Claesgen Jaspers, weduwe van Huijbrecht Davitsz Lelievelt ter saecke van eenig stroo ten behouwe van soldaten alhier vernacht hebbende, als anders geleverd, de somme van vj gulden.'<sup>182</sup>

Dat het ambacht dit op een gegeven moment zat is, laat zich raden, zodat de ambachtssecretaris op 11 februari 1673 een verzoek indient bij de Gecommitteerde Raden om ontzien te worden 'vande swaere ende iterative in-quartieringh van ruyters ende soldaten.'<sup>183</sup>

Betreft het hier nog een vrij onschuldige vorm van omkoping, op 30 mei 1674 is Voorburg bereid verder te gaan. De al genoemde Jan van Swieten geeft in opdracht van de ambachtsbewaarders de zogenaamde 'voorrijders' van een regiment ruiters zestien gulden en zestien stuivers 'omme vanden ambacht Voorburgh te vertrecken.'<sup>184</sup> Nog duidelijker geformuleerd vinden we het in de ambachtsrekeningen terug:

Aen Jan van Swieten over 't geen aende officiers van eenige compagnien ruyterye is vereert ten eynde sy met haer volck door passeerde ende desen ambachte van inlogeringe verschoonde de somme van 16 pond 21 stuivers.'<sup>185</sup>

Ook François van Halewijn, eigenaar van huize De Werve, probeert zich tegen plunderingen in te dekken door middel van een sauvegarde, een beschermingsbrief. Hij weet het voor elkaar te krijgen om een akte, ondertekend door prins Willem III en zijn secretaris Constantijn Huygens, te bemachtigen, waarin aan alle onder bevel van de prins staande militairen opdracht wordt gegeven om deze buitenplaats met alle levende have niet te overvallen of te beroven. De bewoners van De Werve wisten blijkbaar hoe dat moest, want ook al in 1614 werd reeds een dergelijke sauvegarde afgegeven door prins Maurits (1567-1625) aan de toenmalige bewoner Juriaan van Lennep. De prins beval 'alle de officieren en ghemeene soldaten de hofstede voortaan ende altijd rustelijck ende volkomentlijck te doen en laten ghenieten van huis en hofstede, mitsgaders de ossen, koeien, kalveren, schapen, lammeren en alle andere bestialen (...) de swaendriften, eenden, duyvenvluchten, gansen, hoenders, visscherie en allerhande plantsoenen van boomen, fruitagiën, eetvruchten.'<sup>186</sup> Of rovende militairen zich door zo'n akte lieten tegenhouden is nog maar de vraag, maar het was tenminste iets dat op beveiliging leek.

Men hoeft niet over een levendige fantasie te beschikken om zich te kunnen voorstellen dat inkwartiering buiten de kosten ook overlast met zich meebracht doordat soldaten zich al of niet onder de invloed van drank misdroegen. In Voorburg heeft Jannitge Hendricx, dienstmaagd van juffrouw Johanna Steenbergen, dat aan den lijve ondervonden. Op 25 november 1676

ten huysen van Arijaentie tot Voorburgh [tegen]over de huysinge van Capiteyn de Heyde, aldaer ingekomen is capiteyn Clammers onder 't regiment van Graeff van Horne; heeft sonder reden geslagen en swaer gequetst Jannitge Hendricx, dienstmaeght van juffrouw Johanna Steenbergen.



*Soldaten plunderen een boerderij. Tekening van Adriaen van de Velde (1636-1672), uit 1669. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-1902-A-4602*

De volgende dag worden twee soldaten, Jan Dirksz ende Jan Dibbel, beiden vallend onder het regiment Guardes van zijne hoogheid de prins, gehoord als getuigen. Zij hebben inderdaad zaterdagnacht gehoord dat kapitein Clammers 'seer geclopt heeft op de camerdeur om ingelaten te worden.' En bovendien hebben zij gehoord, dat 'eyndelyck de deur opengedaen werdende door de meyt van juffrouwe Steenberghe (...) eenigh krakeel is voorgevallen.' En ze hebben ook gezien dat kapitein Clammers weer naar beneden is gekomen en de meid het huis uit heeft gejaagd, maar zij hebben niet gezien dat hij een ontblote degen in de hand had. Ze hebben nog wel met de meid gesproken, die vertelde dat zij aan haar arm gewond was door de kapitein, maar

de wond zelf hebben zij niet gezien. Na deze voor Clammers niet ongunstige getuigenverklaringen zullen ze wel een maand vrijgesteld zijn geweest van corvee.<sup>187</sup> Of het hierbij is gebleven, kunnen we helaas niet meer nagaan.

Ook meester-schilder Daniel Tijdeman, huisbaas van Spinoza, wordt slachtoffer van de oorlog. Op 2 april 1675 draagt hij notaris De Coninck op Franchoijs van den Bergh, een ruiter van het Corps de Garde van prins Willem, op te zoeken om hem te spreken over een incident, waarbij Tijdeman in zijn linkeroog werd gestoken. Tijdeman vreest, dat hij er nooit meer mee zal kunnen zien. Hij eist vergoeding van het meesterloon van de geraadpleegde chirurgijn, en mocht hij er werkelijk blind aan

worden dan houdt hij zich het recht voor nadere actie te ondernemen. De ruiter antwoordt niet te weten daarvoor iets schuldig te zijn. Wil Tijdeman excuses hebben, dan is hij daartoe bereid en hij is ook bereid om de zaak 'aff te drincken'.<sup>188</sup>

## Vluchtelingen

De verbijsterend snelle opmars van de Fransen leidt tot algehele ontwrichting. Een stroom vluchtelingen met wagens en sleden komt vanuit de bedreigde regio op gang en verspreidt onheilstijdingen, die er op hun beurt voor zorgen dat weer nieuwe vluchtelingen op pad gaan. Een grote stroom komt in Amsterdam terecht na de inname van Utrecht door de Fransen en zorgt voor grote problemen in de stad.<sup>189</sup> In een brief van Jan van Leeuwen aan zijn vader maakt hij melding van hele hordes vluchtelingen, die vanuit de plaatsen aan de verkeerde kant van de waterlinie naar het westen van Holland vluchten.

De last van huisvesting en onderhoud van die vluchtelingen is voor Voorburg waarschijnlijk niet zo groot geweest. In de belastingkohieren van het ambacht Voorburg komen we slechts mondjesmaat de namen van vluchtelingen tegen.<sup>190</sup> En degenen die zich in Voorburg (tijdelijk) vestigen, kan men bepaald niet tot de paupers rekenen, die een last voor de gemeente zullen zijn. Ook in de kohieren van het klein familiegeld uit 1674 waarin soms pijnlijk precies vermeld wordt of het arme lieden betreft, vinden we slechts een enkele minvermogene vluchteling. Andere bronnen die we hebben geraadpleegd om de kwantiteit van de vluchtelingen te achterhalen zijn de acta van de kerkenraad der Hervormde Gemeente. De acta maken melding van slechts een viertal inschrijvingen van buitenaf. De diaconierekeningen van de Hervormde kerk in 1673 vermelden ook een beperkt aantal verdreven personen: drie schoolmeesters, een predikant, vier personen uit Bodegraven, twee uit Woerden en nog verscheidene andere verdrevenen van wie de herkomst niet genoemd wordt. Zij komen allemaal in aanmerking voor een tijdelijke ondersteuning in hun levensonderhoud door de kerk. In 1674 houden de giften aan de vluchtelingen op, zodat we aannemen, dat zij



weer naar hun woonplaats zijn teruggekeerd of elders een bestaan hebben opgebouwd.<sup>191</sup>

Van de met name in de belastingkohieren genoemde verdrevenen weten we meer. Daar is allereerst Volckert van Goens die met vrouw, vier kinderen en twee dienstmeiden in 1672 naar Voorburg komt en in januari 1674 weer terugkeert naar Utrecht. Mr. Volckert van Goens wordt geboren te Batavia op 20 oktober 1644. Hij studeert in Holland, is advocaat bij het Hof van Holland, later Lid van de Raad van Justitie te Batavia, wordt door Heeren-XVII naar het vaderland ontboden en keert 16 maart 1680 als Commandeur over twee retourschepen naar patria terug. Daarna is hij onder andere nog lid van de vroedschap, schepen en weesmeester te Schiedam. Hij overlijdt in 1690.<sup>192</sup>

Een tweede vluchteling die niet van de armen hoefde te leven, is de heer Hendrick Quellenburgh, die, na in 1672 te zijn gevlucht vanuit Utrecht, samen met zijn vrouw en zuster Van Eewijck in juli 1673 wordt ingeschreven in het lidmatenregister van de Voorburgse Hervormde Gemeente. Hij keert in datzelfde jaar terug naar Utrecht, wat opmerkelijk is, omdat de Fransen Utrecht pas op 13 november 1673 verlaten. Quellenburgh is een intellectueel van wie we diverse vertalingen van spraakmakende boeken kennen. Zo vertaalt hij *Historie van de bedriegeryen der priesteren en monicken in de Roomsche Kercke*, geschreven door Gabriel d'Émiliane (pseudoniem voor Antonio Gavin, een afvallig priester). In acht brieven klaagt deze Anglicaanse predikant een reeks misstanden aan in de schoot van de roomse kerk (reliëkver-

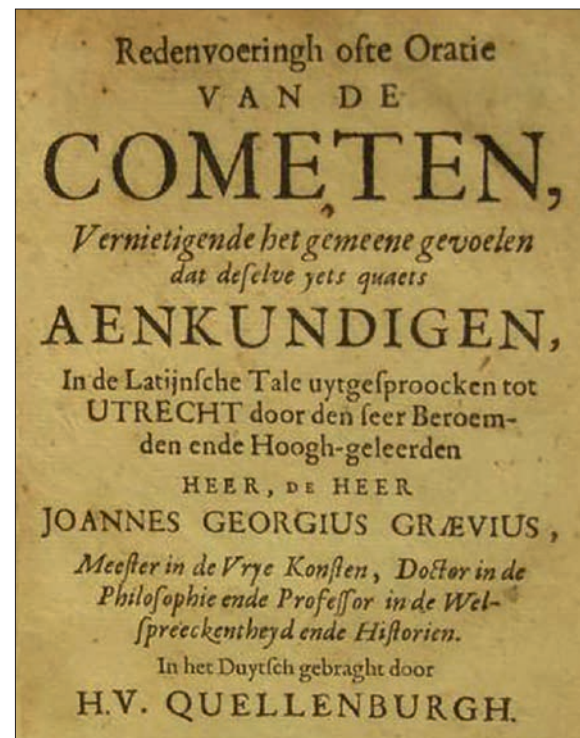
*Fam. Rijcklof van Goens en echtgenote met links of rechts Volckert van Goens. Kopie Mr. H. van Lochem de Josselin de Jong naar het origineel door Bartholomeus van der Helst (1613-1670) dat in 1869 bij een brand in Museum Boijmans van Beuningen te Rotterdam verbrandde. Achter op het schilderij is de volgende tekst aangebracht: 'Rijcklof van Goens 1619-1681 (actou sein 37) cum uxur Jacobina Roozegaert (1617-1667) et fille Rijcklof 1642 Volkert 1644'. Collectie Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam*

ering, wraakzucht, bijgeloof, inquisitie), waargenomen tijdens zijn reizen in Frankrijk, Italië, Zwitserland en Duitsland. Verder vertaalt hij een oratie van Joannes Georgius Graevius, *Redenvoeringh ofte Oratie van de Cometen, Vernietigende het gemeene gevoelen dat deselve yets quaets aenkundigen*.<sup>193</sup>

De derde vluchteling die zich, zij het kort, in Voorburg vestigt, is net als Quellenburgh geen bewonderaar van de katholieke kerk, dominee Menso Heijdenrijck (1644-1724).<sup>194</sup> In 1673 wordt hij, evenals andere predikanten op het platteland in de omgeving van Maastricht, door de overwinning van de koning van Frankrijk genoodzaakt zijn standplaats te verlaten en elders een goed heenkomen te zoeken; hij vestigt zich dan te Voorburg, om dicht bij 's-Gravenhage, in voorkomende gevallen, ter beschikking te zijn.<sup>195</sup> In het volgende jaar reeds ziet hij zich geroepen tot de legerdienst en wordt hij geplaatst bij de bezettingen te Leuven en Diest. Ook maakt hij de veldtochten van 1675 en 1676 mee. In 1678, als Maastricht onder het gebied der Staten teruggekeerd is, wordt hij aldaar beroepen. Hij verkondigt het evangelie tot aan zijn dood (12 oktober 1724).

Resteren er nog twee vluchtelingen die we alleen bij naam kennen: Claude de Duict, Frans schoolmeester, is met vier kinderen uit Waalwijk afkomstig en Dirck Thomasz., gevlucht vanuit Nieuwkoop met zijn vrouw en vier kinderen.

Uit het bescheiden aantal ontheemden, dat we in de Voorburgse archieven tegenkomen, kunnen we met enige zekerheid stellen, dat dit aspect van de oorlogsproblematiek Voorburg nauwelijks geraakt heeft.



*Titelblad van het door  
Quellenburgh in het  
Nederlands vertaalde werk  
'Redenvoeringh ofte Oratie van  
de Cometen, Vernietigende het  
gemeene gevoelen dat deselve  
yets quaets aenkundigen' door  
Joannes Georgius Graevius.  
Collectie Koninklijke  
Bibliotheek*

PLACCAET  
Van de Heeren Staten van  
Hollandt ende West-Vrieslandt ge-ema-  
neert / op het betalen van eenen anderen  
of tweeden Twee-honderdsten penningh  
by forme van Capitale Leeninge / booz  
den Jare 1673. geconsenteert.



IN 'sGRAVENHAGE,  
By JACOBUS SCHELTUS, Ordinaris Drucker van de Edele  
Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vries-  
landt, woonende op het Binnen-Hoff. Anno 1673.

# Belastingdruk

---

De Staten van Holland en West-Friesland schrijven op 14 juli 1672 naast de reguliere belastingen een extra belasting uit op het inkomen van de bemiddelde burgers, de zogenaamde capitale leening.

---

*Placcaet van de heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt ge-emaneeert, op het betalen van eenen anderen of tweeden tweehonderdsten penningh, 1673. Collectie Koninklijke Bibliotheek, signatuur: pft 10991*



# VOORBURGH.

## N gevolghe van den Placcate

van de Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Holland ende West-Vrieland, van dato den x. January lefleden, tot den Ophef, van een twee hondertsten Penningh, by forme van Capitale Leeninge, over desen loopende Jare 1673. te betalen, om daer uyt te vervallen de beralinge vande Militie vanden Lande, wert by desen gefommeert *Guiljdg.*

Omme over den selven 200<sup>sten</sup> Penningh te komen voldoen, ende betalen aen Schout ende Gerechten van Voorburgh, ofte aen die gene die daer toe sal werden Gecommitteert, t' effens, ende te gelijk, de somme van *63.5 pond.* te xl. grooten t' pont Stuyvers penningen, ende dat voor den eersten April toe-komende, ofte by faute van dien, te moeten goet doen een achtste part meerder, dan daer op hy alvoreen gequoteeert staet, ende des niet te min paratelijk over beyde te sullen werden geexecuteert, met dien verstande dat alle die gene de welke sullen kunnen bewyfen, dat sy ter saecke van Obligatien, Actien, Huysen ende Landen, in conformite van t' voorz Placcat, soo veel, ofte meer in den selven 200<sup>sten</sup> Penning hebben betaelt, dan't gunt waer op sy in desen sijn gequoteert, daer mede sullen mogen volstaen, ende bevryt sullen sijn vande voorz quotifatie, ende dat die gene, die niet sullen kunnen betoonen soo veel inden 200<sup>sten</sup> penningh ter saecke als vooren te hebben betaelt, als hare voorz quotifatie komt te belooplen, tselve sullen moeten suppleren ende voldoen. Gedaen ende by den Secretaris geteyckent op den 2. Marty 1673.

J. J. van LEEUWEN.

Bekenne de somme in t' bovenstaende Billiet begrepen ontfangen te hebben.

De extra 200ste penning (0,5%) wordt geheven op het geschatte kapitaal van de burgers in de vorm van roerende en onroerende zaken. Deze belasting mag niet alleen in muntgeld, maar ook in zilveren en gouden voorwerpen betaald worden. Ook voor het jaar 1673 besluiten de Staten om de bevolking voor een tweede maal te belasten met de 200ste penning en om de acceptatie van deze extra belasting zo maximaal mogelijk te maken zet men de redenen stevig aan:

(...) de vijanden van desen staet [zijn] van meeningen ende geresolveert [...] een machtige scheepsvloote toe te rusten omme daer mede dese landen te water op het alderkrachtichste aen te grijpen ende aen te tasten ende in het werck te stellen ende uyt te voeren het voornemen dat sij opentlijk betuygen te hebben van desen geheelen staet t'eenemaal te willen ruineren ende te gronde te werpen daer inne niet eenen steen op den anderen te laten ende alle de ingezeetenen van den lande tot een seer ellendige slavernye te brengen.<sup>196</sup>

Om aan te tonen dat dit niet alleen loze praat is, verwijzen ze naar de situatie, waarin de landgenoten verkeren in de reeds bezette gebieden. Bij deze extra belasting zal het niet blijven. In 1674 wordt de 200ste penning zelfs viermaal geheven.

Uit de opbrengst van de belastingheffingen worden aanvankelijk nog de gemaakte kosten voor de oorlog betaald, zoals de betaling van de inwoners bij hun tochten naar Deventer en andere plaatsen, maar ook de kosten voor hooileveranties, paarden, wagens en andere met de oorlog verbonden zaken. Die extra financiële belastingen beginnen onvermijdelijk hun tol te eisen van de welstand van het dorp. Levert de 200ste penning in de jaren 1670/1673 nog ongeveer 8.000 tot 8.500 gulden op, in 1675 is dat al teruggelopen naar 7.160 gulden. Daar komt nog eens bij, dat de Staten in 1673 niet meer accepteren dat de kosten voor de huislieden die naar de post Uithoorn moeten om de waterlinie aldaar te bewaken, uit de reguliere belastingopbrengst vergoed mogen worden, zodat ook daar weer een extra belasting voor moet worden geheven. De opbrengst van die belasting is begroot op 817 gulden, maar door verarming van de gemeente leverde deze slechts 700 gulden op, bij lange na niet voldoende om de kosten te dekken, dus moest er opnieuw toestemming worden gevraagd om een *extra-ordinaris* belasting te heffen.<sup>197</sup>

Overigens is Voorburg het absoluut oneens met de beslissing dat zij de extra kosten voor de oorlogsinspanningen van haar burgers geheel zelf moet dragen en niet in mindering mag brengen op de voor het hele land geldende belastingrondes. De zaak sleept zich voort, maar de Staten blijven op het standpunt staan, dat de gehele belastingopbrengst minus de normale kosten dient te worden afgedragen. Men dreigt op 26 juli 1675 zelfs de dan in functie zijnde gemeentesecretaris Thomas van Leeuwen te gijzelen, omdat aan het bedrag dat Voorburg in de staatskas heeft gestort 735 gulden ontbreekt.<sup>198</sup> Pas op 5 augustus 1695, tweeëntwintig jaar later dus, ontvangt Voorburg van de Gecommitteerde Raden van Holland een brief, waarin valt te lezen dat Holland 'genegen' is een einde te maken aan dit geschil.<sup>199</sup> De exacte afloop van deze onderhandeling is niet bekend.

*Trijtje Jans van Hoeckenburgh wordt op 2 maart 1673 voor de 200ste penning aangeslagen ten bedrage van tien pond (gulden). Zij wordt dus op een vermogen van 2.000 gulden geschat. De doorhaling betekent dat zij betaald heeft, wat onderaan ook bevestigd wordt door Jacob van Leeuwen. Collectie Haags Gemeentearchief, Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg, Oudarchief inv.nr. 85.07*



# Ten dienste deser landen

---

Uit belastingkohieren blijkt Voorburg in het laatste kwart van de zeventiende eeuw naast een aanzienlijk aantal herbergiers en tuinlieden ook een opvallend hoog aantal beroepsmilitairen als inwoner te hebben gehad, die actief in de Hollandse oorlog hebben meegevochten.

---

*Grafzerk van Catharina Daems  
in de Oude Kerk te Voorburg.  
Foto: Idsard Bosman*



Sommigen zijn daar met hun familie al generaties gevestigd, terwijl anderen Voorburg tot tijdelijke verblijfplaats verkozen tot het leger hen weer elders voerde.

### Hartman de Heijde

Veruit de bekendste Voorburgse beroepsmilitair is Hartman de Heijde. Hij wordt in 1613 geboren als zoon van Anthonij de Heyde en Jacomijna Hartmans de Coster. Hartman wordt dus vernoemd naar zijn grootvader van moeders kant. Wanneer het gezin in Voorburg is komen wonen, is niet bekend, maar moeder koopt in 1643 een graf in de Oude Kerk van Voorburg<sup>200</sup> en verkoopt in 1658 als weduwe een zomerhuis aan de zuidzijde van de Herenstraat. De familie is dus al vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw in Voorburg. Op 25-jarige leeftijd trouwt Hartman, dan luitenant-soldaat, in Delft met Geertruid Everswijk, die daar aan de Koornmarkt woont.<sup>201</sup> Zij krijgen drie kinderen. Op 15 oktober 1646 overlijdt Geertruid op 33-jarige leeftijd. Hartman hertrouwt met Catharina Daems en krijgt met haar nog ten minste twee zonen, Cornelis en Hartman jr. In 1667/1668 zit Hartman de Heijde als kapitein in Suriname, een in die tijd niet ongebruikelijke carrièrestap.<sup>202</sup> In 1669 is het echtpaar De Heijde-Daems weer terug in Nederland en schrijft zich met de meid in als lidmaten

van de Nederlands Hervormde Gemeente in Voorburg.<sup>203</sup> Zij bewoonden het huis Sionslust.

Op 35-jarige leeftijd, in 1658, wordt Hartman bevorderd tot luitenant en tien jaar later tot kapitein. In het Rampjaar wordt hij ten tonele gevoerd als majoor en in tumultueuze tijden is het niet ongebruikelijk dat er snel carrière wordt gemaakt. Hij is dan ook een jaar later, in 1673, al luitenant-kolonel in een regiment infanterie onder graaf Willem Adriaen II, graaf van Hornes.

In de archiefstukken over de uitzending van Voorburgse burgers naar Deventer komen we Hartman de Heijde zijdelings tegen. Dat hoeft niet te verwonderen, aangezien hij deel uitmaakt van het reguliere Staatse leger en niets te maken heeft met de plattelanders van Voorburg die door de Staten van Holland opgeroepen werden voor de verschillende activiteiten. Toch treffen we hem in een paar documenten van secretaris Van Leeuwen aan. In een brief van 8 juni 1672 schrijft Jacob van Leeuwen aan zijn vrouw dat Hartman al voor hun aankomst in Deventer bij voor hen onbekende vrienden op bezoek is geweest en nu op enige uren afstand aan de IJssel vertoeft bij nog niet voltooide vestingwerken.<sup>204</sup>

In 1677 raakt hij gewond in de slag bij Mont-Cassel (10-11 april), ten noordoosten van Lille, waar de legers van Lodewijk XIV en die van de Republiek elkaar bevochten. Hartman maakt daar deel uit van het regiment van de graaf van Waldeck. Na te zijn verwond, wordt hij ook gevangen genomen.<sup>205</sup> Of hij later aan die verwondingen is overleden, is niet duidelijk. Maar op 28 oktober 1679

compareerden voor mij Cornelis de Haen, openbaer notaris, etc. en voor de naergenoemde getuygen de heer Anthony de Heyde en juffrouw Syna de Heyde, erfgenamen van wijlen de heer Hartman en Cornelis de Heyde zaliger.

Beide broers zijn dus op die datum reeds overleden.<sup>206</sup>

Uit diverse notariële akten is bekend dat Hartman er warmpjes bij zat aangezien hij diverse leningen heeft verstrekt. Daarbij gaat het om forse bedragen. Zo zet hij een relatief klein bedrag van tweehonderd gulden

*Slag bij Mont-Cassel in 1677. Tekening door Quentin Pierre Chedel (1705-1762). Collection Musée des Beaux-Arts, Nancy*

met een looptijd van één jaar uit tegen 16% en bij te laat betalen tegen 20%, terwijl de gebruikelijke rente 4% bedroeg. Hij beschikte over drie huizen aan het Oosteinde in Voorburg met in totaal acht haarden en één fornuis.<sup>207</sup> Dat het aantal haarden bekend is, heeft te maken met de belasting die daarover geheven werd, het Haertstedegegeld. Hij behoort vanaf 1672 tot de top tien van Voorburgse belastingbetalers en dan hoeft hij niet eens belasting te betalen over zijn traktement, waarvan hij als militair is vrijgesteld. Als de boedel van Hartman op 29 december 1681 via erfenis in bezit komt van Pieter d'heer Rosemale 'als in huwelijck gehadt hebbende de eenige dochter ende erffgename vande voorsz. Heer de Heyde' moet Pieter Rosemale als 40oste penning f 105 betalen. De boedel van Hartman (exclusief de eigendommen van zijn vrouw) was dus ruim f 40.000 waard.<sup>208</sup> Naar huidige maatstaven was hij miljonair, of, zoals men het in de zeventiende eeuw noemde, een 'kapitalist'.

### Jan Klinckert

Jan Klinckert is eveneens een Voorburger die professioneel bij de oorlogshandelingen betrokken is geweest. In 1666 trouwt hij met de weduwe Anna Brugmans. Hij is dan ruiter in de compagnie van ritmeester Langevelt en ligt in garnizoen in Den Haag. Bij het overlijden van zijn vrouw in 1671 bekleedt hij die functie nog altijd, maar met de komst van de oorlog gaat het met menige carrière van militairen vlot. Er moeten extra compagnieën worden geformeerd en in 1672 wordt hij door kapitein Nanningh van Loevesteijn bevorderd tot luitenant. Klinckert verplicht zich daarbij wel dertig man op kosten van Van Loevesteijn en vier voor eigen rekening te werven voor de nieuw te vormen compagnie. Hij is intussen in Voorburg gaan wonen en is hertrouwd met Maria van Renssen. Zijn schoonvader Pieter van Renssen treedt bij financiële transacties steevast op als borg. In 1673 blijkt hij kapitein te zijn van een compagnie zeesoldaten. In 1675, als inmiddels vrede is gesloten met Engeland, waardoor de behoefte aan veel troepen op zee beduidend minder is geworden, heeft Jan Klinckert er het bijltje bij neergelegd. Hij wordt dan aangeduid als 'gewezen kapitein de marines ten dienste van het land'. Hij en zijn echtgenote Maria van Renssen machtigen Mr. Johan Flud van Ghilde, eveneens gewezen kapitein bij

de marine, om het traktement van Johan Klinckert en de voorschotten die hij in 1673 verstrekt heeft om zijn compagnie in Friesland te onderhouden, te incasseren. Hij heeft met Flud van Ghilde en andere kapiteins<sup>209</sup> geprobeerd zijn geld te krijgen van de Staten van Friesland, maar die hebben zijn verzoek afgewezen. Nu moet de in Den Haag woonachtige Johan Flud van Ghilde gaan proberen het geld in Den Haag los te krijgen.<sup>210</sup>

In 1677 blijkt Jan Klinckert te zijn overleden. De inspanningen van Flud van Ghilde hebben nog geen effect gesorteerd. Na eindeloos geharrewar besluit hij een brief te sturen aan de stadhouder, die deze doorstuurt naar de Raad van State. Het is dan inmiddels al 1696. Uit de brief blijkt dat de vordering de gigantische som van 231.526 gulden en 10 stuivers, exclusief interest, bedraagt. De zaak blijft maar doorsudderen. In 1702 en 1703 wordt een jaarlijkse afbetaling van f 4.000 voorgesteld, een druppel op een gloeiende plaat. Als in 1709 het testament van Flud van Ghilde passeert bij notaris Pieter van Aerden, blijkt dat er 36 jaar na dato nog steeds sprake is van stevige vorderingen op de staat.

### Pasques de Chavonnes

Grootvader Dominique Joachim Pasques, markies van Chavonnes en telg uit een hugenotenfamilie, is na de slachtpartij in de Bartholomeusnacht in 1572 uit Parijs naar Nederland gevlucht. Veel beroepsmilitairen die hugenoot waren, zochten een dienstverband buiten Frankrijk en zo komt een groot aantal in de Nederlanden. De tweede generatie Pasques de Chavonnes (zoon Pierre met zijn gezin) vestigt zich aanvankelijk via Hulst en Veere in Den Haag, maar gaat later in Voorburg wonen. In juli 1670 worden juffrouw Johanna Savornij (Savorin), huisvrouw van kapitein Chavoon en hun dochter juffrouw Pieterella Chavoon als lidmaat der Hervormde Gemeente ingeschreven. Zij blijken naast het huis te Poort in de Herenstraat te wonen.<sup>211</sup> Ook op de familielijst uit 1674 komen ze voor.<sup>212</sup> Vier zonen, Dominique, Jan, Louis en Noël, zijn net als hun vader kapitein in het Staatse leger geweest. Over hun welstand kunnen we bij gebrek aan archivalia niets vaststellen; door de vrijdom van belasting komt deze hugenotenfamilie niet in de belastingkohieren voor.

Wel zijn er diverse aktes in het Notarieel Archief van Den Haag bewaard gebleven die handelen over contracten die met name Dominique (1646-1715) voor het regiment van kolonel Weede van Walenburg afsloot met diverse solliciteurs-militair. In 1674 vecht hij mee in de slag bij Seneffe en wordt gevangen genomen.<sup>213</sup> Over Louis, Jan en Noël zijn we veel minder geïnformeerd. Noël is in 1664 appointé (bezoldigd assistent) van kolonel Mackay<sup>214</sup> en zal in 1674 als kapitein bij Coevorden sneuvelen; Louis komen we tegen als getuige bij een doop in 1672 te Woudrichem<sup>215</sup> en hij zal in 1677 als kapitein in Staatsdienst bij Tobago sneuvelen.<sup>216</sup> Jan wordt in 1690 eveneens kapitein en sneuvelt in 1705 bij Huy.<sup>217</sup> Pierre, de pater familias, overleeft deze drie zonen en sterft in 1679 te Den Haag, in bed.

#### Quirijn van den Kerckhoff

Quirijn (Krijn) van den Kerckhoff stamt uit een familie van zeevaarders. Zijn grootvader, Melchior van den Kerckhove (?-1619), is een Zeeuws admiraal. In Voorburg woont hij aan de oostzijde van de Kerkstraat in de Oude Franse School naast de Kerkbrug, nu het terrein van Middendorp. Zijn echtgenote Elisabeth Doncker

verkoopt het in 1624 aan David Paludanus. De vader van Quirijn, Jan Jansz van den Kerckhoff, dient in de admiraliteit van de Maze (Rotterdam) net zoals zijn zoons Paulus en Quirijn. Quirijn wordt in juni 1658 tot kapitein bevorderd en neemt dan de plaats van zijn broer in die in mei van hetzelfde jaar is overleden. In 1665 vecht hij met het schip *Het Wapen van Rotterdam* in de slag bij Lowestoft.<sup>218</sup>

Het is de vraag of hij daar naar tevredenheid van de admiraliteit heeft gefunctioneerd, want in de resoluties van Holland van 1666 valt te lezen dat Quirijn:

niet en [is] van soodanigen valeur ende conduitte, dat [hem] by de jegenwoordige conjuncture van tyden ende saecken met gerustheyt het commandement over eenich schip van oorloge soude kunnen werden toevertrouwt.

Er wordt zelfs openlijk geschreven, dat zij iedere moeite zullen doen om deze kapitein bij de volgende expeditie 'buyten employ' te houden.<sup>219</sup> Toch is hij in 1669 nog steeds kapitein ter zee in dienst van het land, zoals blijkt uit een notariële akte. Daaruit blijkt ook dat Quirijn en zijn vrouw Vincentia de Moll de buitenplaats Westenburgh erven van de vader van Vincentia, de bekende arts dr. Hendricus de Moll, die de buitenplaats in 1632 had laten bouwen.<sup>220</sup> Aanvankelijk verhuurt Quirijn de buitenplaats, maar vanaf 1672 bewonen hij en zijn gezin de woning zelf, die in het kohier van de 20oste penning een geschatte waarde blijkt te hebben van f 5.000.

In december 1682 voelt hij zijn einde naderen en laat in zijn huis in Voorburg notarieel vastleggen, dat Mr. Van Weelen voogd wordt over zijn zoon Johan Anthony met uitsluiting van de weesmeesters en het gerecht. De getuigen bij het opmaken van deze akte verklaren dat Quirijn zo zwak is, dat hij niet in staat is zelf de akte te ondertekenen.<sup>221</sup> In 1684 komt zijn zoon in het bezit van Westenburgh; Quirijn zal dus wel in 1683/1684 zijn overleden.

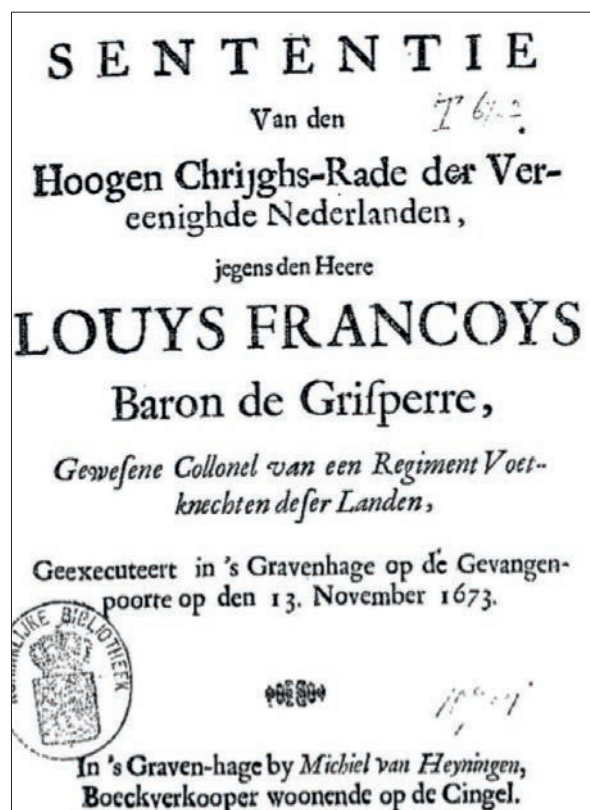
#### George Tourneville en Louis de Grisperre

Luitenant-kolonel George Tourneville wordt in 1674 in het familiegeldkohier Voorburg aangegeven als gewo-

*Slag bij Lowestoft. Olieverf op houten paneel door Hendrik van Minderhout (1630/32-1696).*

*Collectie National Maritime Museum, Londen*





sen lieutenant collonel.<sup>222</sup> Zijn afscheid van het leger moet kort daarvoor geweest zijn, want in 1673 dient hij nog in het regiment van kolonel Jan Albert Jorman. Zijn verdiensten hebben nogal ter discussie gestaan. In een notariële akte verklaart een medicus uit Den Haag, dat hij kolonel Baron de Grisperre nooit heeft horen zeggen dat George Tourneville een 'Jean Foutre' (lamstraal), 'Coquin' (schelm/schoft), 'Filou' (schurk, listige bedrieger) ofte andersints [was].<sup>223</sup> Ook heeft hij overste Jorman nooit horen zeggen, dat:

de overste luitenant Tourneville noyt eenige charge soude hebben bedient, veel min dat hij niet weerdigh en was een luitenant-collonels plaets te bedienen, maer dat wel waer soude connen sijn dat den voorszede Tourneville was een speelman op den Fiol ende als ruyter hadde gereden.<sup>223</sup>

Maar anderen hadden dat kennelijk wel gehoord. Met andere woorden: Tourneville had volgens zijn overste nu niet direct de kwalificaties voor zijn functie. Uiteindelijk blijken zowel Grisperre als Jorman zelf ook niet helemaal zuiver op de graat. Louys Francoys baron de Grisperre, eveneens inwoner van Voorburg, wordt door de krijgsraad veroordeeld wegens het zgn. *mortepayen* (het opvoeren van niet bestaande soldaten in de compagnie, waar wel voor betaald wordt). Grisperre wordt ter dood veroordeeld.<sup>224</sup> Ook met Jorman loopt het vanwege financiële malversaties niet goed af. Bij hem blijft het bij oneervol ontslag.<sup>225</sup> Het feit dat George Tourneville zich in 1674 dus gewezen luitenant-kolonel noemt, zal wel een direct gevolg zijn van het gedwongen opheffen van zijn regiment.

Naast bovenstaande Voorburgse inwoners die om wat voor reden dan ook enige bekendheid genoten, huisvest Voorburg nog andere relatief onbekende (ex-)militairen, zoals Pieter Schellingh,<sup>226</sup> Jacob Reverant en Harmen van der Fels.

#### Pieter Schellingh

Hoe lang Pieter Schellingh in Voorburg heeft gewoond, weten we niet. In 1672 is hij te Hoorn gelegerd. In 1672 en 1673 onderhandelt hij in Den Haag met diverse sollicitateurs-militair over de inning van de traktementen. In 1673 wordt hij ook nog nog 'gelicentieert capiteyn' genoemd. In 1674 is hij kennelijk met pensioen gegaan. In 1677 verlaat hij Voorburg en geeft hij Frederik van Wttenhage opdracht zijn jaarlijks pensioen van zeshonderd gulden voor hem te innen.<sup>227</sup>

#### Jacob Reverant

Jacob Reverant wordt in 1630 geboren en woont tot 1665 in Rijswijk, waar ook zijn enig bekende kind Lysbeth Jacobse Reverant wordt geboren.<sup>228</sup> In 1666 is hij verhuisd naar Voorburg, waar hij aan het Westeinde woont in een huis met vijf haarden, wat duidt op enige welstand.<sup>229</sup> Hij wordt in de notariële archieven van Den Haag vermeld als militair in de compagnie van kapitein Buys.<sup>230</sup> Als in 1672 de dreiging van de oorlog reëel wordt en ook burgers onder de wapenen worden geroepen, moeten die voorbereid worden op hun inzet als militairen. De Staten van Holland verordonneren dat ieder district een

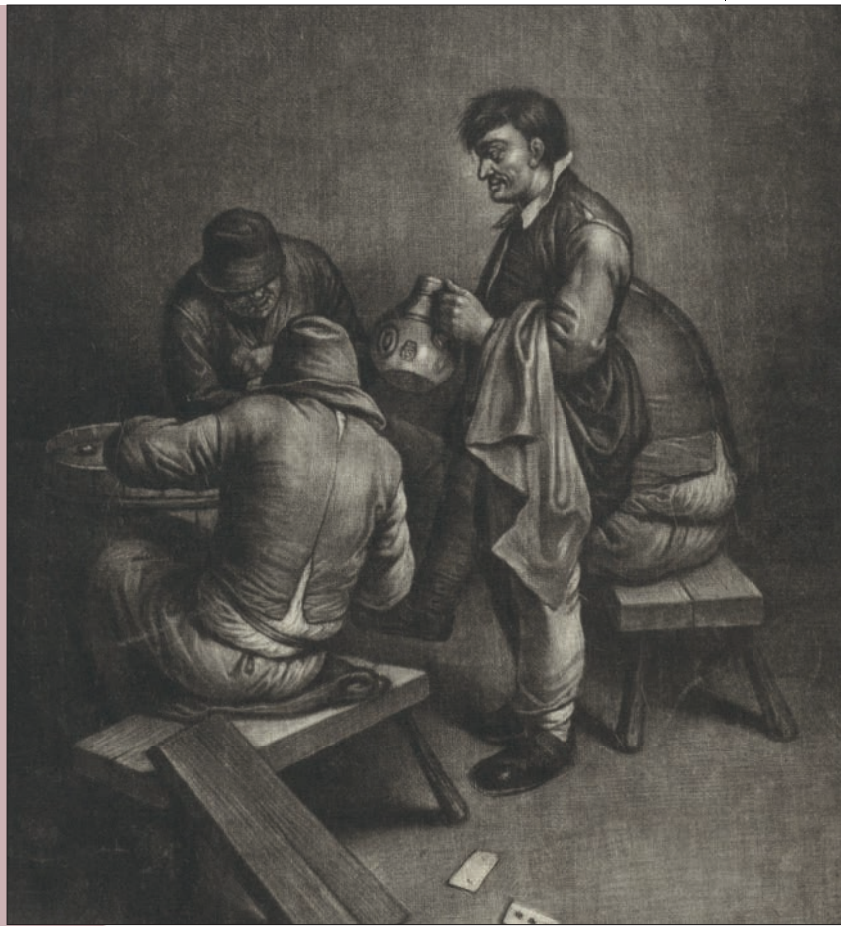
*Veroordeling van Louis François, baron de Grisperre, met daaropvolgende executie op 13 november 1673. Collectie Koninklijke Bibliotheek*

persoon 'de militaire exercitien verstaende' dient aan te wijzen om de mannelijke bevolking tussen de 18 en 65 jaar te drillen. In Voorburg is dat Jacob Reverant. Als de krijgshandelingen in Holland zijn afgelopen, kiest Jacob voor een nieuwe carrière: hij blijkt in 1674 herbergier in Voorburg te zijn.<sup>231</sup>

### Harmen van der Fels

De 'gereformeerde capiteyn' Harmen van der Fels woonde van 1673 tot 1678 in Voorburg. Hij komt uit een militair geslacht. Zijn grootvader Wolf en zijn vader George zijn officieren in staatse dienst en zijn zoon George Willem brengt het tot luitenant-kolonel, waarna hij op relatief jonge leeftijd sneuvelt in de slag bij Malplaquet (Hene-gouwen). Harmen (Herman) van der Fels komen we voor het eerst in 1673 tegen in Voorburg, als hij geld leent. Dat zal hij tot 1678 nog een aantal keren doen onder andere bij Hendrick Sijmonsz van Heijningen (f 200 wegens geleverde goederen), waarbij hij zijn nog te ontvangen traktement of pensioen als onderpand geeft. Hij komt voor het laatst in de archieven van Den Haag en Voorburg voor in 1678; het betreft wederom een lening.<sup>232</sup> Hij overlijdt op 16 mei 1689 en wordt begraven te Groenlo.

De aantrekkingskracht van Voorburg op beroepsmilitairen blijkt niet alleen uit het feit dat Voorburg nogal wat militairen onder zijn bevolking telt, maar ook omdat het een geliefde plek voor soldaten is om te trouwen. Het doop-, trouw- en begraafregister van de Voorburgse Hervormde Gemeente telt tal van trouwerijen tussen soldaten en jongedames uit de omgeving; op 10 maart 1675 zelfs vier trouwpartijen op één middag. De oorlog zal in Voorburg zeer regelmatig onderwerp van gesprek zijn geweest, niet alleen door de betrokkenheid van gerekruteerde huislieden, maar ook door Voorburgse beroepsmilitairen die direct bij de vijandelikheden betrokken waren.



# Tot slot

---

Het is een misvatting te denken dat Voorburg, rustig en veilig gelegen achter de betrouwbaar gebleken Hollandse Waterlinie, de gevolgen van de oorlog slechts in financiële zin zal hebben gemerkt.

---

*Herbergier bedient zijn klanten,  
Wallerant Vaillant, naar  
Cornelis Pietersz. Bega  
(1658 - 1690).  
Collectie Rijksmuseum  
Amsterdam RP-P-1911-102*



Inderdaad hebben de hoog oplopende lasten van de oorlog, die op de bevolking moesten worden afgewenteld, ook de Voorburgers parten gespeeld. Tot aan het begin van de achttiende eeuw is Voorburg daarmee geconfronteerd. Er vielen in het dorp weliswaar geen doden, er was geen sprake van martelpraktijken of van grote vernielingen, maar de voortdurende inzet van de mannen, zoals in Deventer en aan de Waterlinie, de tewerkstelling bij vorst om de rivieren open te houden, de constructie van versterkingen en andere klussen, zullen een flink stempel gedrukt hebben op de gang van zaken in het dorp. Dat blijkt wel uit de soms onwillige reactie van de mannen wanneer ze weer opgeroepen werden en het dagelijks werk noodgedwongen bleef liggen, maar ook uit de soms boze reactie van hun vrouwen.

Voor het jaar 1672 is voor Voorburg hectisch geweest. Om de haverklap vaardigden de Staten van Holland bevelen uit die met het 'landsbelang' te maken hadden, wat zich laat vertalen naar de verdediging van de grenzen. Om de haverklap meldt ook het hoogheemraadschap zich, dat veelal belast was met het toezicht op de uitvoering van de opdrachten, zoals het inunderen van de landerijen, het ijsvrij houden van vaarten en rivieren, het werk aan de fortificaties, de levering van hooi en ga zo maar door. En laten we niet vergeten dat er ook veel overlast werd ervaren door inkwartieringen, passerende legereenheden, dieventochten van soldaten en levering van hooi, paarden en legerwagens.

Een van de weinige gunstige gevolgen van de oorlog is geweest dat de Wijckerbrug en de Kerkbrug, die in 1672 waren gesloopt, uiteindelijk werden herbouwd met een bredere doorgang, waardoor de scheepvaart deze bruggen veel soepeler kon passeren. Maar dat moet, als we het geheel overzien, wel een tamelijk schrale troost geweest zijn.

De overgeleverde archieven, niet alleen die van Voorburg, vertonen een opvallend hiaat als het gaat om stukken uit de periode 1672-1674. Dat is niet verwonderlijk. Het zou wel erg toevallig zijn als allerlei archiefmateriaal juist uit die periode is zoek geraakt of vernietigd. Veeleer ligt het voor de hand te veronderstellen dat de bestuurders het te druk hadden met de uitvoering

van alle opdrachten om daar ook nog verslag van te doen. Dat we niettemin, wat specifiek Voorburg betreft, het nodige hebben weten te achterhalen, is voor een behoorlijk deel toe te schrijven aan de boekhouding van Jacob van Leeuwen, de gemeentesecretaris van Voorburg. Hij schoot als kapitein van het regiment Scheveningen niet alleen veel geld voor, dat hij maar weer terug moest zien te krijgen, maar hij was ook een van de belangrijkste betrokkenen bij de financiële afwikkeling van wat alle zeventien regimenten uit het zuiderkwartier in het Deventer avontuur was overkomen.

Ondanks dat er in de afgelopen decennia veel archiefonderzoek is verricht, blijft het verbazen dat er toch nog zo veel onbekend materiaal te vinden is. Soms is dat het resultaat van gericht verder zoeken op basis van wat al bekend is, soms helpt ook het toeval. Ter illustratie dient het volgende.

Bij het zoeken naar achtergrondinformatie over de kolonel van het regiment Scheveningen, Michiel du Mortier, zagen we dat Du Mortier het Hofje van Hoogelande in zijn testament had bedacht met een legaat. Daar hadden we het bij kunnen laten, maar we konden de verleiding niet weerstaan om ook na te gaan wat de achtergrond van dat hofje was en waar die naam Van Hoogelande vandaan kwam. Daarbij bleek dat het hofje aanvankelijk gevestigd was in de Boekhorststraat, maar tot onze verrassing nog steeds bestaat en gevestigd is in de Johannes Camphuisstraat, beide in Den Haag. Ook daar hadden we het bij kunnen laten, maar opnieuw sloeg de verleiding toe en namen we contact op met het hofje om te informeren of er in hun archief misschien nog wat te vinden zou zijn. Dat archief blijkt in zijn geheel opgenomen te zijn in het Haags archief en dat hadden we al gezien. Maar we kregen als geste voor onze belangstelling, maar ook vanwege hun eigen belangstelling voor de persoon van Du Mortier, per slot een belangrijke financier van het hofje, wel een boekje dat in eigen beheer was uitgegeven ter gelegenheid van hun 100-jarig bestaan op het nieuwe adres. En daarin troffen we het voor buitenstaanders volslagen onbekende portret van Michiel du Mortier aan, dat in de regentenkamer van het hofje hangt. Dat portretje werd nergens in het archief vermeld. Zo kwam van het een het ander.

Als er geen feiten voorhanden zijn, begint het speculeren, het 'het kan zijn dat', 'misschien', 'wie weet', 'het is niet onaannemelijk dat' etc. Waar dat niet anders kon, hebben ook wij onze toevlucht tot dit type formuleringen genomen, maar ons best gedaan het zoveel mogelijk te beperken. Het speculeren draagt dan het karakter van werkhypothesen, wat een nuttige start kan zijn voor verder onderzoek. Overigens is het een misverstand te veronderstellen dat feiten het zonder interpretatie kunnen. Nietzsche<sup>233</sup> formuleerde het nog strikter: 'Es gibt keine Tatsachen, nur Interpretationen.' De lezer zij gewaarschuwd.

# Bijlagen

## Bijlage 1.

### Regiment Scheveningen

In het archief van het hoogheemraadschap Delfland troffen we een ongedateerd document aan waarin een overzicht wordt gegeven van de acht compagnieën en hun kapiteins van het regiment Scheveningen onder leiding van kolonel Michiel du Mortier.

1. Jacob van Leeuwen, secretaris, met de helft van de manschappen van Voorburg 122 koppen
2. Hendrick Sijmonsz van Heijningen [andere helft van Voorburg] 120 koppen
3. Nicolaes van Elst, secretaris, met de helft van de manschappen van Rijswijk, 146 koppen
4. Mathijs Jansz van Dalenburgh [andere helft van Rijswijk], 127 koppen
5. Jacob Pals met de manschappen van Scheveningen, 178 koppen
6. Pieter Willemsz van Rhijn, met de manschappen van Benoorden- & Bezuidenhout, 102 koppen
7. Claes van der Voort, met de manschappen van Eikenduinen & half Loosduijnen, 107 koppen
8. Dirck Baersenburgh met de manschappen van Nootdorp, Nieuweveen & Hoogeveen, 156 koppen.

Alles bij elkaar is de sterkte van het regiment 1056 koppen. Het zijn de weerbare mannen, de mannen in de leeftijd van achttien tot zestig jaar die inzetbaar zijn. Zodra dat nodig is, worden mannen aangewezen of wordt geloot wie zich gereed moet houden.

Van Voorburg is de lijst bekend die volgens bovenstaand document 242 namen van mannen zou moeten bevatten. Die lijst is op 12 maart 1672 in Voorburg samengesteld. Daarop komen echter 249 namen voor. Raadselachtig wordt het wanneer aan het slot van het document een totaal van 285 wordt genoteerd: een kapitein, luitenant, vaandrig, drie sergeanten, een drilmees-ter, 197 bosschieters, 79 piekeniers en 2 tamboers.

Na loting bestond het regiment Scheveningen dat naar Deventer werd gedirigeerd uit 95 mannen. Ruwweg één op de elf van de beschikbare mannen is dus ingezet, rekenend met het opgegeven aantal van 1056. Wanneer in september 1672 de hele affaire in Deventer achter de rug is, wordt een lijst opgesteld van mannen die uit Voorburg zijn vertrokken. Hoewel we niet zeker weten of de lijst compleet is, komen we daarop 24 namen tegen, verdeeld in een oranje en een blauw vendel.

### Oranje vendel

Jacob van Leeuwen sr. Secretaris van Voorburg. Heerstraat noordzijde. Kapitein.  
Thomas [vervangen door Jacob jr.] van Leeuwen. Zoon van Jacob van Leeuwen sr.  
Gerrit Hofflant, timmermansgezel. Int Dorp.  
Dirck Jacobsz van der Moor, tonnenmaker, tamboer. Westzijde int dorp.  
Joost Lenaertsz Suijtwijk.  
Cornelis Dircksz van Rhijn. Oosteinde.  
Cornelis Henricxsz Veen, schipper. Heerstraat zuidzijde.  
Cornelis Claesz van Wou.  
Jan Robbertsz van Nes.  
Jan Cornelis Weeldenberch.  
Arijen [Adriaen] Jacobsz Gerdijn. Heerstraat zuidzijde.  
Dirck Pietersz de Graeff, arbeider. Westeinde.  
Jan Jansz van Schuijll.  
Arij Ghijsz Vergou, arbeider. Heerstraat, in het oosteinde.

### Blauwe vendel

Henrick Sijmonsz van Heijningen, kapitein van het blauwe vendel. Westeinde (Geestbrug), bakker. Hoewel bekend is dat Van Heijningen kapitein was van het blauwe vendel, komt zijn naam niet voor op de lijst van 24 uitgezondenen, noch kon uit enig ander documenten opgemaakt worden dat hij naar Deventer is gegaan. Mogelijk was hij verhinderd en is de leiding overgedragen aan Waelingsz Veen.

Jacob Waelingsz Veen. Heerstraat. Ambachtsbewaarder, sergeant.

Ghijsbert van Sprangh, kleermaker. Kercklaen.

Cornelis Abramsz van Bentvelden.

Thonis Jansz Noorderbaen, brandewijn- en fruitverkooper. Kercklaen.

Jan Ariensz van der Steen,  
alias Jan Braban, smidsknecht.

Engel Pietersz van Schepen, arbeider.

Dirck Jansz Cluijt van Paridon. Cleijne Laen.

Mathijs (Jansz) Bleijendael, spijkermaker. Westeinde.

Crijn Jacobsz Burger, zandschipper. Westzijde van het dorp.

Dirck Cornelis Kuijck.

## Bijlage 2.

Regimenten, aantal mannen per regiment en hun bevelvoerders; door de Staten van Holland naar de IJssellinie gestuurd<sup>234</sup>

Regimenten	Koppen	Kapitein	Kolonel
Vlaerdingen	154	Nicolaes Hooghlandt	Pieter Reael
's-Gravesande	95	Jan Reygersbergh	Johan Poliander
Scheveningh	95	Jacob van Leeuwen	Michiel du Mortier
Mathenese	90	Leonard Verboom	Leuff de Jong
Cralingen	116	Pieter van Duren	Dr. Godefridus Swynas
Waddincxveen	86	Hendrick Block	Anthonij van Berckel
Pijnacker	81	Hendrick van Swieten	Adriaen van Groenewegen
Wassenaer	87	Wouter van der Hoeck	François Pijntz
Soeterwoude	103	Claes de Monte	Cornelis van Veenbergen
Poelgeest	95	Heron: Jansz. Swanevelt	Johan Schimmelpenningh
Outshoorn	75	Pieter Philips	Cornelis van Schellingerhoudt
Beverwijck	81	Gijsbert van Leen	Jacob van Mierop
Heemstede	70	Dirck de Moor	Bartholomeus van Hoven
Slooten	57	Pieter Hector	Balthasar Rubijn
Amsterveen	90	Tielman Kop	Johan Bartolotti van den Heuvel
Gooijlant	64	Hendrick Boelhoven	Van der Stel
Weespercarspel	85	Jan Clopper	Andries Bicker

\* In de ter beschikking staande documenten is de spelling van namen, zowel van de regimenten, compagnieën en van personen onderhevig aan veel variatie. De in deze tabel gebruikte spelling is overeenkomstig die welke in de Resolutie van de Staten van Holland is gebruikt.

### Kapiteins

#### *Jan (Pouwelsz) Reygersbergh(en)*

Van beroep bouwman (boer) in 't Noorland, duinmeier en molenmeester. Daarnaast was hij schepen van 1662 tot 1681, gezworene ofwel kroosheemraad van de polder Nieuwland, grenzend aan het Noordland. (rijgersberg.net/naamdraggers/19/1614-5-gravenzandse-tak)

#### *Leonard Verboom*

Advocaat, aanvankelijk te Rotterdam. Koopt in 1662 een huis in Delft en is daar dus waarschijnlijk woonachtig.

#### *Pieter van Du(e)ren (ca. 1611-1681)*

Broodbakker, schout van Zevenhuizen (1673-1681). (alweer-een-vermeer.nl)

*Heron: [Hieronymus] Jansz Swanevelt*, ook aangeduid als *Jeroen Jansz Swanevelt*

*Hendrick van Swieten (1630- ?)*

Schout van Zoetermeer, secretaris van Zegwaard.

*Gijsbert van Leen (Gijsbert Gerritse Verlaen)*

In 1666 verkozen tot kapitein van de schutterij van Beverwijk. Huistimmerman en later burgemeester van Beverwijk. (paleografie.hmgk.nl) en (devries-doyle.org) (kwartierstaat De Vries-Keijzer).

*Claes de Monte*, elders aangeduid als *Claes de Munt*.

*Hendrick Boelhoven*

In een aantal ondertekeningen komt de naam van kapitein Mathijs Boelhouwer voor. Gaat het hier om dezelfde persoon?

## Kolonels

*Johan Baptista Bartolotti van den Heuvel (1644-1703)*  
Heer van Hoekenburg. Hoofdbaljuw en dijkgraaf van de Bijlmermeer (geldersarchief.nl). De naam Bartolotti is tegenwoordig vooral bekend vanwege het Bartolottihuis aan de Herengracht 170-172 dat in 1617 voor Johans vader Willem van den Heuvel werd gebouwd.

*Anthonij van Berckel*

Uit het Kohier zooste penning over het jaar 1672 Gouda en omstreken is een Anthonij Berckel bekend als schout. Of het hier dezelfde persoon betreft?

*Adriaen van Groenewegen (1632-1719)*

Van 1662 tot 1688 schout van Overschie, Hof van Delft, Vrijenban en Biesland. (theo-smouter.nl/ge-nea/groenewegen.html)

*Bartholomeus van Hoven (?-1695)*

Schout en secretaris van Heemstede en Bennebroek, 1653-1677. (ilibrariana.wordpress.com/2012/01/01/65-eeuw-burgemeesters-van-heemstede) (noord-hollandsarchief.nl).

*Leuff [Leuven] de Jong (Ludolf Leendertsz. de Jongh) (1616-1679)*

Hollandse schilder, koopman en bestuurder. De Jongh behoorde tot de Hollandse School en liet als schilder een zeer gevarieerd oeuvre na, bestaande uit portretten, landschappen en historiestukken. In de jaren vijftig van de 17e eeuw was hij één van de meest toonaangevende schilders van Rotterdam. Na omstreeks 1660 schilderde hij steeds minder, waarschijnlijk vanwege zijn bezigheden als koopman, zijn verplichtingen aan de Rotterdamse schutterij, waar hij officier was, en, later, omdat hij schout werd van Hillegersberg (Wikipedia).

*Johan Kerckhove (Poliander) (1629-1685)*

Baljuw van Monster en 's-Gravenzande (1654-1685). Ook genoemd als jonkheer (of jonker) Johan Poliander van den Kerckhove (Oudrechtelijk archief Schiedam, inv.nr. 604.) (schiedam.nl.)

*Pieter Reael (1628-1701)*

Baljuw van Vlaardingen en Vlaardingen-Ambacht.

*Balthasar Rubijn*

Koopman te Amsterdam. Eigenaar van hofstede *Soelen* in de banne van Sloterdijk (Hof van Holland,



*Portret van Jan van Nes (1631-1680), vice-admiraal van Holland en West-Friesland door Ludolf de Jongh. Collectie Rijksmuseum Amsterdam SK-A-196*

Nationaal Archief archiefnr 3.03.01.01, inv.nr. 3420).  
Overleden op 28-4-1673 (Begraafregister Stadsarchief Amsterdam).

*Cornelis van Schellingerhoudt*

Schout en secretaris van de heerlijkheid Oudshoorn en Gnephoek (nu onderdelen van Alphen a/d Rijn)

*Johan Schimmelpenningh*

Mogelijk schout van Leiderdorp (allezoetermeesters.nl/bronnen/regio/1674rijnlandfamiliegeld.doc). Ook hier, zoals bij Anthonij van Berckel wordt deze informatie ontleend aan het kohier van de zooste penning over vermogen. Hij draagt de doctorstitel, maar waarin is niet bekend. Woonachtig aan de Pa-penstraat in Leiden.

*Godefridus Swynas (1629-voor 1690)*

Dr. in de medicijnen, in 1666 schepen van Rotterdam, en baljuw van Bleiswijk (1671-1681). Ook: Godefridus Swinnas of Svinnas.

*Cornelis van Veenbergen*

Baljuw van Hazerswoude.

*Lustplaats Soelen. Woning van  
Balthasar Rubijn.  
Collectie Stadsarchief  
Amsterdam*



**VADERLANDSCHE**  
**HISTORIE,**  
VERVATTENDE DE  
**GESCHIEDENISSEN**  
DER  
**VEREENIGDE NEDERLANDEN,**  
INZONDERHEID DIE VAN  
**HOLLAND,**  
VAN DE VROEGSTE TYDEN AF:

Uit de geloofwaardigste Schryvers en egte Gedenk-  
stukken samengesteld.

*Met Konstplaatzen opgebeelderd.*

**VEERTIENDE DEEL,**

*Beginnende met den oorlog des jaars 1672, en eindigende  
met de Nieuwmeegsche Vrede, in 't jaar 1678.*



Te **A M S T E R D A M,**

By **I S A A K T I R I O N.**

*Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland  
en Westfriesland.*

**M D C C L V L**

*De titelpagina van het  
veertiende deel van Jan  
Wagenaars 'Vaderlandsche  
Historie', 1756.  
Collectie Koninklijke  
Bibliotheek*



# Geraadpleegde bronnen

VAN DER AA 1867, 1872, 1874

Abraham Jacob van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Haarlem: J.J. van Brederode 1867 (deel 8) 1872 (deel 15), 1874 (deel 18)

AMMAN EN SACHS 1568

Jost Amman en Hans Sachs, *Eygentliche Beschreibung aller Stände auff Erden*. Frankfurt am Main: Fedyerabend 1568.

BEERTHUIZEN-VAN KOOTEN 1982

G.J.A. Beerthuisen-van Kooten, Een Haags tamboer over zijn ervaringen in Oudewater. *Heemtijdingen* 18 (1982), 4, pp. 93-98.

BELLUM JURIDICUM 1712

*Bellum Juridicum ofte den oorlogh der advocaten*.  
Utrecht: Jacob van Poolsum 1712

DE BIE EN LOOSJES 1919-1931

Jan Pieter de Bie en Jacob Loosjes, *Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff 1919-1931 (Deel 3)

BLOK EN MOLHUYSEN 1927

Petrus Johannes Blok en Philipp Christiaan Molhuysen, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Leiden: A.W. Sijthoff 1927 (deel 7)

VAN BOHEEMEN EN VAN DER HEIJDEN 1999

Fabian C. van Boheemen en Theo C.J. van der Heijden. *Met minnen versaemt. De Hollandse redrijkers vanaf de Middeleeuwen tot het begin van de achttiende eeuw*. Delft: Eburon 1999

VAN BOHEEMEN EN VAN DER HEIJDEN 2000

Fabian C. van Boheemen en Theo C.J. van der Heijden, Redrijkers en politiek in de regio Delfland (1675-1678). *De zeventiende eeuw* 16 (2000), pp. 42-54

VAN DEN BOSCH 1675

Lambert van den Bosch, *Toneel des oorlogs, opperecht in de Vereenigde Nederlanden*. Amsterdam: Jacob van Meurs en Johannes van Someren 1675

BRANDT 1687/2008

Gerard Brandt, *Het leven en bedryf van den heere Michiel de Ruiter*. Amsterdam: Wolfgang e.a. 1687 Franeker: Van Wijnen (fotografische herdruk) 2008

BROUWER 2014

Judith Brouwer, *Levenstekens: Gekaapte brieven uit het rampjaar 1672*. Hilversum: Verloren 2014

COLLIGNON 2009

Frans Collignon, *Het paard in onze taal*. Voorburg: Kemper Conseil Publ. 2009

COMMELIN 1694

Casparus Commelin, *Beschryvinge van Amsterdam*. Amsterdam: Aart Dircksz Oossaan (wed.) 1694

DEPPING 1841

Georges Bernard Depping, *Geschiedenis van den oorlog der Münsterschen en Keulschen in verbond met Frankrijk tegen Holland in de jaren 1672-1674*. Arnhem: Nijhoff 1841

DOMSELAER 1674

Tobias van Domselaer, *Het ontroerde [aangedane] Nederlandt, door de Wapenen des Konings van Vrankryk*. Amsterdam: Markus Willemsz Doornik 1674

FRUIN 1972

Robert Fruin, *De oorlog van 1672*. Groningen: Wolters Noordhoff 1972

VAN GELDER 1937

Hendrik Enno van Gelder, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen*. Amsterdam: Meulenhoff 1937

GORRIS E.A. 1977

Gabriël Gorris, H. Hardenberg, D. van der Meide en N.J. Pabon, *Dorp aan de Vliet: Geschiedenis van Voorburg*. Voorburg: Wattez 1977

GOSMANN 1997

Michael Gosmann (red.), *Der Arnsberger Landständepokal von 1667*. Arnsberg: Arnsberger Heimatbund 1997

HEERINGA 1910

Klaas Heeringa, *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel II: 1661-1726*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff 1910

HUYGENS 1658/1996

Constantijn Huygens, *Korenbloemen*.

JAPIKSE 1903

Nicolas Japikse (red.), *Notulen gehouden ter Staten-vergadering van Holland (1671-1675) door Cornelis Hop en Nicolaas Vivien*. Amsterdam: Johannes Müller 1903

KLOEK 2014

Els Kloek, Anna Morian. *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. [resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Morian](https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Morian) [13/01/2014]

KOK 1781

Jacobus Kok, *Amsteldamsche jaarboeken, behelzende de merkwaardigste geschiedenissen, welken, zo binnen de stad als daaromtrent, zijn voorgevallen, sedert haare eerste beginselen, tot op den tegenwoordigen tijd*. Amsterdam: J.B. Elwe 1781 (3 delen)

KOK 1793

Jacobus Kok, *Vaderlandsch woordenboek*. Amsterdam: Johannes Allart

- LE BAILLY 2008  
Mary-Charlotte Le Bailly, *Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland*. Hilversum: Verloren 2008
- VAN DER LEER 2001  
Kees van der Leer, *Historische wandelingen in Voorburg en omgeving*. Zwolle: Wbooks, 2001
- LEUNE z.j.  
J.M.G. Leune, *Omgekomen, gewonde en gevangengenomen Staatse officieren tijdens de Slag bij Mont-Cassel (1677)*. Uitgegeven in eigen beheer. z.j./z.p.
- LUIKEN 1694  
Joannes en Caspaares Luiken, *Het menselijk bedryf, vertoond in 100 verbeeldingen van ambachten, konsten, hanteeringen en bedryven; met versen*. Amsterdam 1694 [reprint Uitgeverij Scala te Rotterdam 1978]
- DE NEVE 1993  
Roeland Gilles de Neve, *De familie Pasques de Chavonnes in Nederland en Indië. De Indische Navorscher*, 6 (1993), pp. 33-48
- VAN OLLEFEN 1793  
Lieve van Ollefen, *De Nederlandsche stad- en dorp-beschrijver*. Deel 2 (Delfland). Amsterdam: H.A. Banse 1793
- PANHUYSEN 2009  
Luc Panhuysen, *Rampjaar 1672: Hoe de republiek aan de ondergang ontsnapte*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas 2009
- POSTMA 1971  
Cornelis Postma, *Delfland in 1672 en 1673*. Delft: Hoogheemraadschap Delfland 1971
- RINGOIR 1980  
Hendrik Ringoir, *Afstammingen en voortzettingen der Genie en Trein*. Bijdragen van de Sectie Militaire Geschiedenis (BSMG) nr. 5. 's-Gravenhage: Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht 1980
- ROSSEL 2007  
Gerda Rossel, *Hofje van Hoogelande: 1669-2007*. Den Haag: Stichting Hofje van Hoogelande 2007
- SYLVIUS 1685  
L. Sylvius (Lambert van den Bosch), *Historien onses tyds, behelzende saken van staat en oorlogh*. Amsterdam: Jan ten Hoorn en Jan Bouman, boekverkoopers 1685
- VALKENIER 1675  
Petrus Valkenier, *'t Verwerd Europa, ofte politijke en historische beschryvinge der waare fundamente en oorsaken van de oorlogen en revolutien in Europa, voornamentlijk in en omtrent de Nederlanden zedert den jaare 1664. gecauseert door de gepretendeerde Universeele Monarchie der Franschen*. Amsterdam: Hendrik en Dirk Boom 1675 (2e druk)
- VINK 1903  
A.W. de Vink, *Voorburgsche buitenplaatsen. Die Haghe*, 1903, pp. 261-475.

- VROLIJK e.a. 2013  
Arnoud Vrolijk, Jan Schmidt en Karin Scheper, *Turksche boucken: De oosterse verzameling van Levinus Warner, Nederlands diplomaat in zeventiende-eeuws Istanbul*. Eindhoven: Lecturis 2013
- WIJSENBEK-OLTHUIS 1998  
Thera Wijsenbeek-Olthuis, *Het Lange Voorhout. Monumenten, mensen en macht*. Zwolle: Waanders 1998
- WORP 1911-1917  
Jacob Adolf Worp, *Briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687)*. Rijksgeschiedkundige publicatiën, deel 6. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff 1911-1917

## Archieven

- Gelders Archief
- Gemeentearchief Delft (GAD)
- Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg (GALV)
  - Archief Hervormde Gemeente (AHG)
  - Oudarchief (OA)
  - Oud Notarieel Archief (ONA)
  - Oud Rechterlijk Archief (ORA)
- Gemeentearchief De Lier
- Gemeentearchief Wassenaar (incl. Gemeentearchief Voorschoten)
- Gemeentearchief Woudrichem
- Haags Gemeentearchief (HGA)
- Hoogheemraadschap Delfland, Oudarchief (OAD)
- Koninklijke Bibliotheek (KB)
- Nationaal Archief (NA)
- Noord-Hollands Archief
- Stadsarchief Amsterdam
- Stadsarchief Deventer
- Utrechts Archief
- Zeeuws Archief

## Websites

- |                                      |                            |
|--------------------------------------|----------------------------|
| 17th-centurynavwargaming.blogspot.nl | maritiemdigitaal.nl        |
| allezoetermeeders.nl                 | maritiemdigitaal.nl        |
| alweer-eeen-vermeer.nl               | onsgeld.nu                 |
| anemaa.home.xs4all.nl                | oudehollandsewaterlinie.nl |
| dbnl.org                             | rampjaar.blogspot.nl       |
| devries-doyle.org                    | resources.huygens.knaw.nl  |
| fvdwaa.home.xs4all.nl                | rijgersberg.net            |
| genealogieonline.nl                  | schiedam.nl                |
| gerardhanselaar.nl                   | valkenburgh.nl             |
| hanleune.nl                          | van-der-werf-nl            |
| historischcentrumoverijssel.nl       | wiki.toenleidschendam-     |
| hofjevanhoogelande.nl                | voorburg.nl                |
| iisg.nl+                             | wikipedia.org              |
| ilibrariana.wordpress.com            |                            |

# Noten

- 1 Vanden Bosch 1675, p. 119
  - 2 Gorris e.a. 1977, p. 137
  - 3 Een voorbeeld is Brouwer 2014, waarin brieven aan opvarenden van schepen van de Verenigde Oost-Indische of West-Indische Compagnie centraal staan.
  - 4 Voor de tekst is vooral gebruik gemaakt van Panhuysen 2009.
  - 5 Kok 1793, deel 30
  - 6 Van Ollefen 1793, deel 2 (Delfland)
  - 7 De Dingboeken van Schout en schepenen of Scabinale acta over deze periode zijn niet bewaard gebleven.
  - 8 Zie voor informatie over de Voorburgse rederijders: Van Boemen en Van der Heijden 1999. Over de Oranjegezindheid van de rederijderskamers (waaronder die van Voorburg) zie: Van Boemen en Van der Heijden 2000.
  - 9 De Staten van Holland en West-Friesland vormden vanaf de Opstand tegen Filips II (1568) het hoogste bestuursorgaan van het gewest Holland en West-Friesland. Daarin waren de belangrijkste steden vertegenwoordigd. Voor het Zuiderkwartier waren dat onder andere Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden en Amsterdam; voor het Noorderkwartier onder andere Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen. Voor de uitvoering van de besluiten van de Staten ontstonden tijdens de Opstand in de praktijk permanente commissies die een groot deel van het bestuurlijk gezag van de Staten overnamen. Deze bestuurlijke colleges, Gecommitteerde Raden geheten, beheerden de financiën, zagen toe op krijgsmacht en vloot en spraken recht wanneer het belang van de provincie betrokken was. Na 1585 konden in de Statenvergadering nog slechts onderwerpen besproken worden die door de Gecommitteerde Raden naar voren waren gebracht. [http://nl.wikipedia.org/wiki/Staten\\_van\\_Holland\\_en\\_West-Friesland](http://nl.wikipedia.org/wiki/Staten_van_Holland_en_West-Friesland)
  - 10 In het vervolg wordt de volledige naam 'Staten van Holland en West-Friesland' (en spellingsvarianties daarop) ingekort tot 'Staten' of 'Staten van Holland'.
  - 11 Nu Herenstraat 97.
  - 12 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-65
  - 13 Idem
  - 14 NA, inventaris van de familiepapieren van Philippus Anthonius Suyskens mede betrekking hebbende op de aanverwante geslachten Wegewaert en Van der Nijpoort 1625-1671; toegangsnummer 3.20.58, inv.nr. 57.
  - 15 Vrolijk e.a. 2013
  - 16 Heeringa 1910
  - 17 Vink 1903, p. 430
  - 18 HGA, GALV, OA, inv.nr. 83.09
  - 19 Wijsenbeek-Olthuis 1998
  - 20 NA, toegang 3.22.01.01., inv.nr. 74; Bellum Juridicum 1712, pp. 62-68. In de notariële akte waarin de weddenschap wordt vastgelegd, krijgt De Hoogh als voornaam Andreas, terwijl in Belle Juridicum ook Andries van der Hoogh wordt gehanteerd.
  - 21 GADH, DTB, Begraven, pag. 21.
  - 22 f1 in 1672 vertegenwoordigt in 2013 een koopkracht van f 23,21 (10.53). Bron: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.
- Maar er moet wel bedacht worden dat het bestedingspatroon in 1672 geheel anders was dan nu.
- 23 Zie voor de historie van dit nog steeds bestaande, maar in 1907 op een nieuwe plaats (Johannes Camphuijsstraat 87a) in het Bezuidenhout van Den Haag opgebouwde hofje van Hoogelande de website [www.hofjevanhoogelande.nl](http://www.hofjevanhoogelande.nl) of het boek 'Hofje van Hoogelande 1669-2007' dat Gerda Rossel ter ere van het honderdjarig bestaan van het 'nieuwe' hofje schreef.
  - 24 De Sint-Jorisschutterij was de oudste en voornaamste schutterij van Den Haag. Sint-Joris had sinds 1397 een schietbaan op het terrein van het grafelijk kasteel op het Binnenhof. De leden van het Sint-Jorisgilde moesten het hofgebied beschermen. Na 1600 werd de veiligheid professioneler opgezet en werd de Sint-Jorisschutterij omgezet in een deftige herensociëteit die tot halverwege de negentiende eeuw bleef bestaan. Het Doelengebouw waar de schutters bijeenkwamen en hun feesten hielden, werd onder de naam Oude of Sint-Jorisdoelen een chic logement of hotel. Het gebouw staat er in gewijzigde vorm nog steeds. (<http://anemaa.home.xs4all.nl>).
  - 25 Er gingen, ook toen, twintig stuivers in een gulden.
  - 26 Japikse 1903, pp. 84-86
  - 27 Pieter van Assendelft (1622-1688), schepenen en burgemeester van Leiden.
  - 28 In het Staatse Leger behoorde aanvankelijk alles wat geen infanterie of cavalerie was tot 'de trein', die grotendeels uit burgers bestond. Ook nadat in 1672 de pontonniers en de mineurs en in 1677 de artilleristen georganiseerd werden in permanente militaire onderdelen, moesten voor het vervoer van pontons, munitie en geschut steeds karren gevorderd worden, die zich bij de trein bevonden. De 'wagenmeester-generaal' was verantwoordelijk voor de vordering, verdeling en verplaatsing van alle voertuigen (Ringoir 1980).
  - 29 Slag bij Solebay
  - 30 Momenteel is die straat bekend als 'Graven'
  - 31 Dit pand bestaat nog steeds, hoewel verbouwd, en is in de Franse tijd hernoemd naar Croix Blanche.
  - 32 Van Jacob zijn uit het doopregister van de Hervormde gemeente acht kinderen bekend tussen 1646 en 1660. Daar is geen Sara bij. Niettemin treffen we in een ongedateerde notitie in het kerkeraadsboek, maar in ieder geval van voor 1688, aan: Jacob van Leeuwen met Johanna (geb. 1655), Constantia (geb. 1659) en Sara. Sara vertrekt in 1692 met attestatie naar Breda. Het is nu voor de hand liggend om Sara als een laatgeboren kind van Jacob van Leeuwen en zijn vrouw Anna Franckeling aan te merken.
  - 33 Door Brandt 1687/2008, p. 666 geschreven als 'Souwlsbaay, een haven of inham tussen Harwits [Harwich] en Jarmuiden [Yarmouth]'.
  - 34 De Engelse vloot was georganiseerd in eenheden onder drie kleuren. Opperbevelhebber was de hertog van York. Hij voer op de *Prince Royal* onder de rode vlag. Onder de blauwe vlag voer admiraal Edward Montagu, graaf van Sandwich, op het gloednieuwe vlaggenschip de *Royal James* (Brandt 1687/2008, p.667).

- 35 Isaac Sweers, vice-admiraal (1622-1673). Leidde in de winter van 1672-1673 24 compagnieën matrozen op de schaats om te verhinderen dat Franse soldaten de Waterlinie zouden oversteken.
- 36 Jan van Brakel (?? - 1690), kapitein. Werd in deze slag niet gedood. Had een groot aandeel in het vernietigen van de *Royal James*. Sneuvelde in 1690 in de slag bij Beachy Head.
- 37 Willem Joseph baron van Ghent tot Drakenburgh (1626-1672), luitenant-admiraal.
- 38 Simon van Panhuys 'kweet zich trouwhartig van zijn pligt tot een kogel hem het eene been verbrijzelde en het andere deerlijk kwetste' (van der Aa 1872, p.79)
- 39 François Aarssen (zie b.v. Brandt 1687/2008, p. 652, 661, 674), bevelvoerder van het fregat *Utrecht*.
- 40 De *Westergo* onder kapitein Yde Hilkes Kolaart, 'per ongeluk of door verzuim' zoals Brandt 1687/2008 p. 676 meldt.
- 41 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31/11
- 42 Men zou maximaal een maand uitgezonden worden.
- 43 Een ravelijn is een vijfhoekig versterkt eiland dat zich omgeven door een extra ravelijnsgracht in de vestingsgracht bevindt. In sommige gevallen is het als een schiereiland aan de vesting vastgebouwd. Beide varianten zijn op Blaeus plattegrond van Deventer te zien.
- 44 Valkenier 1675, p. 543
- 45 Sylvius 1685, p. 277-279
- 46 Valkenier 1675 (p.558) heeft het over twee à drie kerken. In aanmerking komen de Lebuinuskerk, de Broederkerk en de Bergkerk. Sylvius (1685) voegt daar nog het Gildehuis aan toe.
- 47 Van Domselaer 1674 (p.204).
- 48 Valkenier 1675 p. 558. Het is ons overigens niet bekend of er iemand in de gevangenis is overleden.
- 49 Secrete resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt. Beginnende met den jare 1669 ende eyndigende met den jare 1677. inclus. Derde deel, d.d. 7 juni 1672. pp. 254-259.
- 50 Gemeente Archief Westland, Notarieel Archief Naaldwijk, inv.nr. 6165
- 51 Zie b.v. Fruin 1972 p. 130
- 52 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-103
- 53 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-24 (114)
- 54 HGA, GALV, OA, inv. nr. 31-74 en inv. nr. 31-10-14
- 55 HGA, GALV, OA, inv. nr. 31-95 z.j.
- 56 Een bolwerk is een uitbouw in een verdedigingsmuur of -wal van waaruit flankerend vuur kon worden gegeven. De naam Blaauw-hoofd, het heette oorspronkelijk Leeuwenburg, op het huidige Barentszplein, was afgeleid van de blauwe arduinsteen waaruit het was opgetrokken.
- 57 Valkenier, pp.712-713
- 58 Johan Baptist Bartolotti van den Heuvel was heer van Rijnenburg en Hoeckenburg. Tevens was hij dijkgraaf en baljuw van de Bijlmermeer. Nam in 1674 het bankiers- en koopmanshuis Bartolotti over van zijn broer. Beroemd is het 'Huis Bartolotti' aan de Herengracht in Amsterdam dat zijn grootvader liet bouwen.
- 59 De vertaling is opgenomen in de Resoluties Staten van Hollandt ende Westvrieslandt 1672, p.231-232.
- 60 Bedoeld wordt hier waarschijnlijk Mat(t)heus van Valkenburg (1641-1694), advocaat bij het Hof van Holland, later pensionaris van Haarlem en bewindhebber bij de West-Indische Compagnie. NA archiefnr. 1.10.93; valkenburgh.nl.
- 61 Maarten Pauw (1616-1680), burgemeester van Delft, bewindhebber van de Verenigde Oostindische Compagnie. Tussen 1662 en 1678 was hij ontvanger-generaal van de Staten van Holland. De ontvanger-generaal was in de zeventiende en achttiende eeuw de belangrijkste financiële ambtenaar.
- 62 Trompetters trof men vooral aan bij de artillerie en de cavalerie. Via hun instrument konden boodschappen over grotere afstanden doorgegeven worden. Op het slagveld werden mondeling afgegeven commando's middels een signaal doorgegeven aan de troepen. Maar ook werden ze als boodschappers gebruikt om voorstellen over te brengen naar de tegenpartij. Vanwege hun belangrijke taken, zijn velen bij naam bekend.
- 63 Nu Warmoesstraat nr. 16. Vooral bekend als *De Witte Hondt*.
- 64 HGA, GALV, OA, 31-151-154
- 65 Resolutie vande EMHG Raaden vande Staaten van Hollandt ende Westvrieslandt genomen op den xjen Julij 1672
- 66 De in 1609 opgerichte Amsterdamse Wisselbank had uitsluitend een opslag- en betalingsfunctie. Ze verstrekke geen leningen. Hier konden handelaren hun munten en edelmetaal onderbrengen, waar het werd getaxeerd (naar gewicht) en bijgeschreven op hun rekening in de nieuwe rekeneenheid van de bankgulden. Rekeninghouders konden bedragen naar een andere rekening laten overschrijven. Men gireerde als het ware. Het was een groot succes. De bank was betrouwbaar, het geld stond er veilig (er was tevens een depositogarantie van de stad Amsterdam), de bankgulden bleek stabiel en werd zo populair, dat hij meer waard was dan de munten in circulatie. Als gevolg van dat succes openden ook internationale handelsfirma's rekeningen bij de Wisselbank en werd Amsterdam het financiële centrum van de wereld. <http://onsgeld.nu/geschiedenis/de-amsterdamse-wisselbank/>
- 67 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10(26)
- 68 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-75
- 69 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-17
- 70 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10-15 (3) ongedateerd.
- 71 Idem
- 72 Idem
- 73 Idem
- 74 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-155/156. In dit verslag van Poijntz en Van Leeuwen aan de Staten van Holland van 1 december 1672 worden de gebeurtenissen opnieuw beschreven en aangevuld.
- 75 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10(20)
- 76 In de documenten wordt deze naam zeer divers gespeld, zoals Brouchuijsen, Brouckhuysen, Brockhaus en Broeckhaus.
- 77 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-21
- 78 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31.11 c/d
- 79 Zie voor een uitgebreide verhandeling over dit onderwerp Postma 1971, pp. 51-94.
- 80 OAD, inv.nr. 1545/1
- 81 OAD, inv.nr. 1545/13
- 82 OAD, inv.nr. 1545/6
- 83 OAD, inv.nr. 1545/21, 22 en 38
- 84 OAD, inv.nr. 1548/38
- 85 OAD, inv.nr. 1235/17, ambachtsrekeningen Voorburg 1672
- 86 De naam Hoevensytwinde is een verbastering van Bovensijtwinde zoals het noordelijk deel van de kade rond Delfland werd genoemd.
- 87 Caerte ende ontwerp gedaen bij mijn ondergheschrevenen volgens de metinge, gedaen den lesten october 1646, hoeveel dat het peijl verscheelden geslaegen in Rijnlant omme haer bepolderde

- landen naer te maeken tegens het peijl dat gestelt is aenden duijcker vanden Leijtsendam opde hoochte vande lantscheijdinge van Delfflant ende van 'tselve een verbael gemaect ende mette letteren van A, B ende C op dit ontwerp aengewesen. [Ondertekend:] Pieter Floris van der Sallem, gheswooren lantmeter.
- [Losse tekst:] Swijterbrugge, duijcker, peijl van de hoochte vanden Delflantsen lantscheijdinge, kulck vanden Leijtsendam, valdeur in 't westen comende op Delfflant, volgens dese stipkens staet het peijl daer 't op versocht wert te malen aende Swietersbrugge, volgens dese lijnige heeft het water in Rijnlant gestaen opten lesten october 1646, den bodem van 't overwinden op den Leijtsendam, Delflants water. Pieter Floris van Sallem – lesten october 1646.
- 88 OAD, inv.nr. 1545/32
- 89 OAD, inv.nr. 1545/34
- 90 OAD, inv.nr. 2548/1 en 2
- 91 OAD, inv.nr. 1547/2
- 92 Een voet is 0,3048 cm. We hebben het hier dus over afstanden van 7,32 en 6,1 meter.
- 93 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-6
- 94 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-6 (22-23)
- 95 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-16
- 96 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-16
- 97 Plakkaat van 'de gedeputeerdens van syne Hoogheydt, ende de Edele Mog. Heeren Gecommitteerde Raden van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Hollant ende West-Vrieslandt, 27-05-1673. Geraadpleegd exemplaar GA Wassenaar, OA, inv.nr. 678
- 98 NA, Resoluties Staten van Holland 1672, p.203
- 99 Fruin 1972, p. 247
- 100 Beerthuizen-van Kooten 1982
- 101 Hoofdwagt: de hoofdwacht of Grande Garde is een aanduiding voor een centrale post, een gebouw van waaruit schutterijen of andere veiligheidsdiensten hun wachtrondes konden maken. Er waren ruimtes voorzien voor bevelvoerders en eventueel voor andere functies die met ordehandhaving samenhangen, bijvoorbeeld cachotten.
- 102 Herberg
- 103 Vrij vertaald: Men zag soldaten, vastgebonden aan een paal op het schavot staan, want er werd scherp op gelet dat niemand iets misdeed. Er zijn schutters geweest die opgesloten werden, omdat ze hun degen hadden getrokken of in de kroeg in een ruzie verzeild raakten. Er is veel aan de hand geweest, dat spreekt voor zich in een overbevolkte stad. Er is ook een deserteur geëxecuteerd met een haakbus.
- 104 Voorburg vormde tezamen met Tedingebroek, 's-Gravenzande en Zandambacht de zogenaamde Voorburgersluis. Gezamenlijk was men verantwoordelijk voor het functioneren van de Boonersluis aan de Maas. Voorburg werd aangemerkt als het hoofdambacht.
- 105 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-12
- 106 De rekening van ruim f 158 wordt uiteindelijk na tussenkomst van het hoogheemraadschap door Tedingebroek betaald. HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-87 en 31-12
- 107 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-80 en 86. Jacob van Leeuwen berekent 'voort opsoecken ende aen nemen vande 2 resterende mannen arbeijders op costen vande gemeene sluijs, met veele moeijten f 2-0-0.'
- 108 Zie onder andere OAD, inv.nr. 5595, ambachtsrekeningen Voorburg, fol. 28verso – 32 recto: 'Betaelt voor de dachgelden van vier arbeyders die op ordre van sijne hoocheyt uyt desen ambachte aen ofte omtrent de Goverweltesluijs in de maent van April 1673 hebben gearbeijt, mitsgaders voor de huyl van een schip ende van een paert aldaer gevoert heeft mette coop van stroo samen voor de helft xvj L iiij st. iiij.'
- 109 NA 3.01.05, inv.nr. 3881 fol. 56
- 110 [http://www.van-der-werf.nl/Uithoorn\\_langebrug.htm](http://www.van-der-werf.nl/Uithoorn_langebrug.htm)
- 111 OAD, inv.nr. 5595, fol. 38 verso – 32 verso: Geertge Claes, weduwe van Gerrit Aernsz Gerdijn, heeft met haar schuit de vierde man naar Uithoorn gebracht in augustus 1673.
- 112 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-24
- 113 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-07 en 32-24
- 114 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-24 (73)
- 115 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32.22
- 116 NA, Hof van Holland, inv.nr. 5299.5
- 117 De werkweigeraars zijn Jan van Son, de herbergier, Cornelis Pietersz Croes, Jan Jorisz Outvoorburgh, Harmanus Havelaar, Pieter Ariensz van Woensels zoon, Ary van Sprangh, Jan Gerritsz van den Houff, Dirck Leendertsz Groenewegen en Ary Koenen, de tuinman van de heer van Aarlanderveen. HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-12
- 118 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-24
- 119 NA, Hof van Holland, inv.nr. 5299.5
- 120 NA, Hof van Holland, inv.nr. 5299.5 en HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-18 en 31-21
- 121 Beide namen worden in de archiefstukken op veel verschillende manieren gespeld. Andere voorkomende schrijfwijzen zijn Morian, Moriaen, Moriaan, Moriaens en Morejaan.
- 122 <http://gerardhanselaar.nl/Zwolle.htm#8>
- 123 Vroeger stond hier het St. Caeciliaklooster. Na de Hervorming werd van het grootste gedeelte van het uit 1417 daterende gebouw een weeshuis gemaakt voor de zogenaamde vreemde wezen. Dit waren de holde(liefde)kinderen, waarvan de ouders geen Zwols burgerrecht bezaten en die in dit Holdehuis op algemene kosten onderhouden werden. Op 30 juni 1960 brandde het weeshuis af. (historisch-centrum-overijssel.mijnstadmijndorp.nl)
- 124 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10(16)
- 125 Na haar dood werd in 1698 door vrienden de verzamelbundel *De dichtkunst van joffrou Anna Morian* samengesteld. Els Kloek 2014
- 126 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31.10(17). In een schrijven van 12 oktober (HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-16(148)) is dit bedrag teruggebracht naar 140 gulden.
- 127 Steigerschuiten ontleenden hun naam aan de steigers in het IJ waar zij hun ligplaats hadden. <http://maritiemdigitaal.nl>
- 128 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10-13
- 129 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32.22
- 130 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-109/110 d.d. 18-08-1672
- 131 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-21
- 132 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10-13
- 133 HGA, GALV, OA, inv.nr. 30-16(349)
- 134 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-16(348)
- 135 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-16(345)
- 136 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-21
- 137 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-16(342)
- 138 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10(11); GA Wassenaar, oudarchief Voor-schoten, inv.nr. 243
- 139 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10(20)
- 140 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31/10(23)
- 141 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-22
- 142 idem
- 143 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-6
- 144 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-155/156
- 145 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-40
- 146 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-24(116)

- 147 NA, Raad van State, archiefnummer 1.01.19, inv.nr. 2499
- 148 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10(20)
- 149 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-10(21)
- 150 idem
- 151 Van Gelder 1937, p. 176
- 152 Dochter van Arent van Dorp (1598-1652), hofmeester van Frederik Hendrik, en Ida van Baerle (1601-1673).
- 153 Worp 1911-1917, brief nr. 6845, p. 305
- 154 GADH ONA, inv.nr. 585, fol. 50 e.v.
- 155 Met een morgen wordt een gebied aangeduid dat in een ochtend kan worden geploegd. Een morgen is meestal iets minder dan een hectare groot. De precieze grootte is echter streekgebonden. De Delflandse morgen is 0,851519 hectare.
- 156 OAD, inv.nr. 1546/6
- 157 OAD, inv.nr. 1546/33 en 1546/12
- 158 De eerste twee oorlogen met Engeland vonden plaats van 1652-1654 en 1665-1667.
- 159 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-17
- 160 idem
- 161 HGA, GALV, OA, inv.nr. 39-8, 39-11 en 39-12
- 162 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-17
- 163 Voeder is een gestandaardiseerde hoeveelheid hooi.
- 164 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-17
- 165 Geboren te Hillegom in 1638. In 1665 werd hij eigenaar van de heerlijkheid van Sypesteyn en was voorts baljuw van Brederode. In april 1672 werd hij aangesteld tot wagenmeester-generaal bij het leger te velde. Op 4 juli 1672 was hij te velde toen zijn huis in Haarlem werd geplunderd omdat het volk vermoedde dat zijn neef Johan de Witt zich daar verborgen hield. Op 7 juni 1673 werd hij in Gorinchem vermoord (van der Aa, 1874, pp. 694-695).
- 166 OA Wassenaar, inv.nr. 783, 21-01-1673
- 167 Nadat Sypesteyn was vermoord, werd hij als wagenmeester-generaal opgevolgd door Johan de Jonkheere (van der Aa 1874, pp. 694-695).
- 168 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-14
- 169 OAD, inv.nr. 5614-6
- 170 Leune (z.j.) vermeldt dat dit waarschijnlijk het regiment van George le Vasseur seigneur de Huyle et Thouars is.
- 171 OAD, inv.nr. 5595; ook in de volgende jaren wordt dit bedrag betaald: zie HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-192.
- 172 Gorris e.a. 1961, pag. 131 merken op dat de bruggen door gewapende Haagse troepen zijn afgebroken. Wij hebben daarvoor geen bewijs kunnen vinden.
- 173 NA Staten van Holland, toegangsnummer 3.01.04.01, inv.nr. 5341, fol. 1789 verso
- 174 Dat er in de ambachtsrekeningen niets is terug te vinden over kosten m.b.t. het repareren van de Stompwijkse weg doet vermoeden dat het doorsteken van deze weg niet is doorgegaan.
- 175 OAD, inv.nr. 5614-6.
- 176 OAD, inv.nr. 5614/7.
- 177 OAD, inv.nr. 1527-2. (1677)
- 178 Het oudarchief van het hoogheemraadschap Delfland beschikt over veel archiefmateriaal m.b.t. de opbouw van de beide bruggen, compleet met bestekken en lijsten van gebruikte materialen.
- 179 Zowel het sneldicht als het fragment uit 'Een Ghemeen Soldaat' zijn gepubliceerd in Constantijn Huygens' Korenbloemen uit 1658 en 1672.
- 180 Groot Placaatboek volume 3, pag. 177.
- 181 HGA, GALV, OA, inv.nr. 32-24 (355)
- 182 Zie: HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-65.
- 183 OAD, inv.nr. 5614-5
- 184 OAD, inv.nr. 5614/7, bijlagen bij de ambachtsrekeningen van Voorburg.
- 185 OAD, inv.nr. 5595, 1674, fol.27 verso
- 186 Geciteerd bij Van der Leer 2001.
- 187 NA, toegangsnummer 3.03.01.01, Arch. Hof van Holland, criminele papieren, inv.nr. 5312.9
- 188 GADH, ONA, notaris H. de Coninck, d.d. 2 april 1675, inv.nr. 382, fol. 419-421
- 189 Commelin (1694, p. 1198)
- 190 HGA, GALV, OA, inv.nr. 83.10, 85.04, 85.07
- 191 HGA, GALV, OA, AHG, inv.nr. 393, Rekeningen van de Diaconie.
- 192 De Heer Goens wordt in juli 1673 met zijn vrouw en zijn meid, Catharina Cockx van Cleef ingeschreven in het lidmatenregister van de Hervormde kerk. HGA, GALV, OA, AHG, Acta Kerkeraad.
- 193 Verder kennen we van hem: *Vindiciae Batavicae, ofte, Refutatie van het tractaet* van J.B. Tavernier Amsterdam, Jan Bouman, 1684.
- 194 Van der Aa 1867, Deel 8. Eerste stuk; de Bie & Loosjes 1919-1931, Deel 3; Blok en Molhuysen 1927 Deel 7.
- 195 Zijn aperte afkeer van de katholieke leer zal ertoe hebben bijgedragen, dat hij voor het Franse leger uit vluchtte. Die afkeer tegen 'papen' zou hij later vastleggen in twee werken: *Het uytgedoofde vagevyer vervattende een voorstel over de leere van den oudt-vader Augustinus aangaande het vagevyer* (1700) en *De canonizatie der heyligen en de exanonizatie van Paus Pius de V. in een gemeyn betoog van de sekere onsekerhey der Roomsche heyligen* (1713).
- 196 Placcaet van de heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt ge-emaneert op het betalen van eenen anderen of tweeden tweehondersten penningh by forme van capitale leeninge voor den jaren 1673 geconsenteert. 's-Gravenhage 1673.
- 197 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-05 (pagina's 60, 62 en 93)
- 198 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-19
- 199 HGA, GALV, OA, inv.nr. 31-08 (pag. 51)
- 200 HGA, GALV, OA, DTB, Begraven Voorburg
- 201 GA Delft, Digitale stamboom
- 202 Zeeuws Archief. Gids Staten van Zeeland en Suriname, inv.nr. 4, rekeningen en aquitten van de Ontvanger-generaal van Zeeland inzake Suriname (Archief Rekenkamer van Zeeland, Rekenkamer C 1667-1684: '4.02 Rekeningen en Acquitten van de betalingen in de rekening over 1667-1668, fol. 318: Aan Hartman de Heijde, kapiteijn, voor vergoeding van vijf musketten met toebehoren door zijn soldaten verloren volgens ordonnantie van 18 oktober 1668).
- 203 HGA, GALV, OA, DTB, lidmaten NHG Voorburg
- 204 HGA, GALV, OA Voorburg, inv.nr. 31-11
- 205 Leune, z.j.
- 206 GADH, ONA, inv.nr. 1000, pag. 148
- 207 HGA, GALV, OA, inv.nr. 149.06 Haertstedegeld 1665-1667
- 208 HGA, GALV, OA, inv.nr. 86-13
- 209 Carel Sybrand Kievit, Johan van Dongen en Jodocus Dominicus Benijit.
- 210 Johan Flud van Gilde wordt ook wel met de titel Meester genoemd. Hij was ingenieur en vertaalde uit het Frans, schreef lofdichten (onder andere bij het boek van Dirck Stalpart van der Wiele, stadsdocter van 's-Gravenhage) en woonde in de Nieuwe Breestraat bij de Prinsegracht.
- 211 Nu ter hoogte van Herenstraat tegenover Van Schagenstraat.
- 212 HGA, GALV, OA, inv.nr. 149.10: 'De heer Pieter de Carvonne, gereformeert capiteijn vanden lande met sijn vrou ende drie kinderen, ende een dienstmaecht.'
- 213 Leune z.j.

- 214 Hier wordt waarschijnlijk kolonel Hugh Mackay van het eerste regiment der Schotse Brigade bedoeld.
- 215 GA Woudrichem, toegangsnr. 8134, inv.nr. 2, fol. 19 verso
- 216 Tobago was in de zeventiende eeuw afwisselend in Staatse, Britse of Franse handen. In 1677 werden de Hollanders in Tobago tot twee keer toe door de Fransen aangevallen en uiteindelijk volgt in december 1677 de overgave.
- 217 de Neve 1993, pp. 33-48. Voor de aanstellingen van Noël, Louis en Jan zie: NA, Commissieboek Raad van State 1676-1680, inv.nr. 1531, fol. 58 verso en inv.nr. 1532, fol. 246.
- 218 Internetsite *17th century ongoing wargames* met verwijzingen naar het werk van de historicus Johan E. Elias: Schetsen uit de geschiedenis van ons zeewezen, Vol. IV. Z.p. 1927 en De Vlootbouw in Nederland 1596-1655. Z.p. 1933. Verder: Hendrik de Raedt, *Lyste van de schepen van Oorloge onder het beleyt Admiraal Marten Harpersz Tromp 1652*.
- 219 Resolutiën van Holland, d.d. 11-02-1666
- 220 GADH, ONA, inv.nr. 281, fol. 256
- 221 GADH, ONA, inv.nr. 373, fol. 349
- 222 GADH, GALV, OA, inv.nr. 32.23
- 223 GADH, ONA, inv.nr. 621, fol. 155 (26-5-1673). Een tweede notariële akte over George Tourneville is helaas door het doorlopen van de inkt onleesbaar (inv.nr. 612, fol. 43 (8-3-1673)).
- 224 KB, pamflettenverzameling Knuttel, nr. 108751
- 225 Vervolg van 't Verwerd Europa, Amsterdam 1688, pag. 145
- 226 HGA, GALV, OA, inv.nr. 149.10: Familielijsten 1674. ZZ=Zuidzijde.
- 227 De verschillende notariële aktes met betrekking tot Pieter Schellingh bevinden zich in het GADH, ONA, inv.nr.364, f 173, inv.nr. 435; f 316-318 en 322; inv.nr. 447, f 55; inv.nr. 509, f 146; inv.nr. 546, f 1197; inv.nr. 599, f 168 en inv.nr. 650, f 336.
- 228 Genealogieonline, genealogie Haantjes.
- 229 HGA, GALV, OA, inv.nr. 149.06 t/m 149.09, Haertstedegeld 1665-1667
- 230 GADH, ONA, inv.nr. 185, fol. 136 en 180 en inv.nr. 557, fol. 668
- 231 HGA, GALV, OA, inv.nr. 149.10 Kohier van het Klein Familiegeld 1674
- 232 GADH, ONA, inv. Nr. 201, fol.387; inv.nr. 782, fol. 262-263 en inv. nr. 547, fol. 177
- 233 Kritische Studienausgabe, deel 12, nagelaten fragmenten 1885-1887.
- 234 Resolutiën van de Heeren Staten van Hollandt en Westvrieslandt, beginnende dit volumen met den aenvangh van den jare 1672 en eyndigende met het uyt-eynde van den jare 1672, pp. 232-233.





## Colofon

### Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Postbus 49  
2270 AA Voorburg  
telefoon: 070 386 74 56  
website: <http://www.historischeverenigingvoorburg.nl>  
e-mailadres: [info@historischeverenigingvoorburg.nl](mailto:info@historischeverenigingvoorburg.nl)

### Bestuur

dr. R.M.W. van Gelooven, voorzitter  
ir. M.T.A.M. van der Lans, secretaris  
ir. F.G.W. Steinhorst, penningmeester  
dr. W.J.E. van de Graaff  
mw. P.J. Kok  
mw. drs. A.E. Oostdijk

### Lidmaatschap 2017

25 euro

### Penningmeester HVV te Voorburg

ING-rekening NL26 INGB 0000 2883 21  
Rabobank te Voorburg  
rekening NL37 RABO 0127 6787 43

### Historisch Voorburg

Jaargang 23 (2017), nummer 1 - 2

### Redactie

Anne Jacobs  
Gerard Langerak  
Kees van der Leer  
Peter Spannenburg

### Redactieadres

Laan van Rustenburg 16  
2271 XT Voorburg  
telefoon: 070 386 84 95

### Teksten

Fabian van Boheemen  
Ruud Bosscher

### Vormgeving basisstramien

Studio Tigges, Rijswijk

### Opmaak en productie

Verloop drukkerij, Alblisserdam

ISSN 1381 - 4672

### Copyright

Overname van teksten uit 'Historisch Voorburg' is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

**Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van:**

